

Významné osobnosti v životě J. A. Komenského

Bc. Milan Zerák

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií Brno

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Milan ZERÁK**
Osobní číslo: **H128267**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Významné osobnosti v životě J.A.Komenského**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- Život, dobu J.A.Komenského
- Výběr z díla J.A.Komenského
- Hlavní pedagogické názory, zásady a principy
- Aspekty sociální pedagogiky v díle J.A.Komenského

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Fučíková, R. Jan Amos Komenský. Praha: Práh, 2008.

Kožík, F. Bolestný a hrdinský život Jana Amose Komenského. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958.

Kumpera, J. Poutník na rozhraní věků. Ostrava: Amosium Servis, 1992.

Kumpera, J. Vše nechť volně plyne, ať se věci neřeší násilím. Praha: Mladá fronta, 2004.

Říčan, R. Jan Amos Komenský. Praha: Kalich, 1971.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Katedra sociální pedagogiky

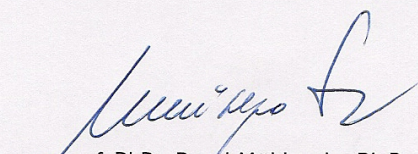
Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2012

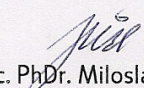
Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Milan Žerák

Jméno, příjmení studenta

V Brně 1.9.2013

Milan Žerák

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce popisuje vliv významných osobností své doby na osobu učitele národů, biskupa Jednoty bratrské, filosofa, politika, dramatika, publicistu Jana Amose Komenského. Zamýšlí se nad místy Komenského studií, odkud si odnášel podněty, jež ho ovlivnily na celý život, nad vlivem jeho mecenášů a ochránců, kteří mu poskytovali ochranu v době před i pobělohorské a podporovali ho finančně i lidsky, či jeho učitelů a jiných významných osobností, které formovaly jeho sociální citění a přístupy. Zamýšlí se nad vlivem Komenského manželek, jeho přátel na jeho životní osudy, ale také nad podněty a problémy, jež pramenily z proroctví významných vizionářů této doby. Zamýšlí se rovněž nad spory, které provázely Komenského životní cestu a jež měly svůj původ v kritice jeho přátel či nepřátel. Cílem práce je nalezení a zhodnocení všech těchto podnětů, které přispěly k formování mnohostranné osobnosti a díla tohoto světově významného myslitele.

Klíčová slova

sociální pedagogika, filosofie, etika, renesance, humanismus, reformace, Jednota bratrská, náboženství, protestantství, kalvinismus, luteránství, katolictví, socinianismus, chiliasmus, encyklopedismus, obnovené zřízení zemské, novoreformátoři, česká konfese, rosenkruciánství, utrakvismus, husitství, náprava, didaktika, publicistika, politika, česká konfederace, revelace, dogmatismus.

ABSTRACT

This diploma thesis describes the influence of important personalities of their time on the teacher of nations, bishop of the Unity of the Brethren, a philosopher, a politician, playwright, journalist John Amos Comenius. It reflects on the places of Comenius studies, where he took incentives that influenced him for life, the impact of its patrons and protectors, who provided him with protection in the times before and after the battle of White Mountain and supported him financially and personally, or his teachers and other prominent figures, who shaped his social conscience and approaches. It reflects on the impact of Comenius wives, his friends on his life fate, but also about ideas and issues that stemmed from the major prophecies of visionaries of that time. It also reflects disputes during Comenius life and which had their origin in the criticism of his friends or enemies. The aim is to find and evaluate all of these initiatives that have contributed to formation of multi-faceted personality and work of this internationally important thinker.

Keywords

social pedagogy, philosophy, ethics, Renaissance, Humanism, Reformation, Unity of the Brethren, religion, Protestantism, Calvinism, Lutheranism, Catholicism, Socinianism, Millenarianism, encyclopaedism, obnovené zřízení zemské, novoreformátoři, Czech confession, Rosicrucianism, utraquism, the Hussite movement, axle, didactics, journalism, politics, Czech Confederation, revelations, dogmatism.

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za jeho laskavý a lidský přístup, se kterým mi poskytoval cenné rady a připomínky během zpracování mé diplomové práce.

Motto

*„... odstraň divadlo světa a zahaj ono blažené
království, kde je JEDNOTA bez rozkolu, ŘÁD
beze zmatku, LÁSKA bez přestání a BŮH všecko ve
všem na věky věků.“*

(J.A.Komenský)

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1. EPISTOMOLOGICKÁ VÝCHODISKA	13
1.1 FILOSOFICKÁ.....	13
1.2 NÁBOŽENSKÁ.....	19
1.3 HISTORICKÁ.....	22
1.4 TERMINOLOGICKÁ.....	27
2. KOMENIOLOGICKÉ PŘÍSTUPY SOUČASNÉ I MINULĚ	35
2.1 KOMENIOLOGOVÉ.....	35
2.2 KOMENIOLOGICKÁ DÍLA.....	40
2.3 KOMENIOLOGICKÉ ČASOPISY.....	43
2.4 KOMENIOLOGICKÁ MUZEA.....	46
3. MLÁDÍ NIVNICKÉHO A DOBA JEHO STUDIÍ	53
3.1 JANOVI RODIČE A OTCOVA SESTRA.....	53
3.2 RODOPIS A RODOKMEN KOMENSKÉHO.....	56
3.3 JEHO UČITELÉ DOMÁCÍ.....	59
3.4 ZAHRANIČNÍ UČITELÉ, KTERÍ OVLIVNILI KOMENSKÉHO NEJVÍCE.....	62
4. LIDÉ, KTERÍ PODPOROVALI A OVLIVŇOVALI KOMENSKÉHO	67
4.1 LIDÉ OVLIVŇUJÍCÍ JEHO SOCIÁLNÍ CÍTĚNÍ A PŘÍSTUPY.....	67
4.2 MANŽELKY A JEJICH ROLE V OSUDU JANA AMOSE.....	74
4.3 PŘÁTELÉ, NEPŘÁTELÉ A KRITIKOVÉ.....	80
4.4 MECENÁŠI, OCHRÁNCI A VIZIONÁŘI.....	89

5. DÍLO KOMENSKÉHO A JEHO VŠESTRANNOST.....	112
5.1	TEOLOG A FILOSOF.....113
5.2	POLITIK A PUBLICISTA.....117
5.3	TEORETIC, SPISOVATEL A DRAMATIK.....122
5.4	DIDAKTIK A PEDAGOG.....126
5.5	KOMENSKÝ A JEHO ODKAZ SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE.....131
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	137
6. POUŽITÉ VÝZKUMNÉ METODY.....	138
6.1	CÍLE, ÚKOLY A HYPOTÉZA VÝZKUMU.....139
6.2	VÝZKUMNÝ VZOREK.....139
6.3	ANALÝZA A INTERPRETACE ZJIŠTĚNÝCH ÚDAJŮ.....140
ZÁVĚR.....	168
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	170
SEZNAM PŘÍLOH.....	177

ÚVOD

Jan Amos Komenský, český myslitel jenž je pojmem, jehož skutečného významu jsem se prostřednictvím svých vědomostí před realizací diplomové práce „*dotýkal*“ bohužel pouze okrajově, „*nesměle*“ i když ve mě jeho všestranné dílo evokovalo opakovaně v několika obdobích mého života velmi intenzivní potřebu dozvědět se o této nesmírně všestranné osobnosti více, než mi kdy bylo známo.

Toto téma jsem si zvolil pro nesmírně rozsáhlé a myšlenkově podnětné bohatství jeho autora, jenž je dnes mj. nazýván také „*mužem touhy*“ a který patří k nejvýznamnějším postavám české a evropské kultury. Téma vnímám rovněž i jako výzvu k lidské solidaritě a zamyšlení se nad četnými morálními aspekty, jež jsou společným jmenovatelem pro dobu minulou a současnou.

Daného tématu, resp. osobnosti učitele národů se ve svých dílech dotýkají generace komeniologů, z nichž bych zmínil zejména mj. přínos poválečné badatelské generace komeniologů *Josefa Polišenského, Jiřiny Popelové, Jana Patočky, Dagmar Čapkové, Františka Kožíka* či *Jana Kumpéry a Pavla Flosse*.

Osobnost „*učitele národů*“ vnímám především jako všestranného myslitele a reformátora, jehož cílem byla svobodná, vzdělaná a mravně jednající lidská bytost, tedy bytost nepostrádající mravní aspekty, které tak intenzivně absentují v naší dnešní moderní společnosti. Jeho dílo, nad nímž stojí dodnes v úžasu pedagogové, filosofové i literární historikové, přerostlo svým všelidským významem časoprostorové souřadnice Evropy 17. století a stalo se trvalou součástí světové kultury. Výsledkem mnohotvárné činnosti tohoto českého a evropského myslitele je široké spektrum pedagogických, filosofických, filologických a teologických zájmů, z nichž čerpá i naše dnešní moderní společnost.

Úkolem této diplomové práce je přiblížení vlivu významných osobností své doby na osobnost *všestranného myslitele, biskupa Jednoty bratrské, filosofa, publicisty a politika Jana Amose Komenského*. Zamyšlení se nad místy Komenského studií, odkud si odnášel *podněty*, jež ho ovlivnily na celý život, nad vlivem jeho *mecenášů a ochránců*, kteří mu poskytovali ochranu v době před i pobělohorské a podporovali ho finančně i lidsky, či jeho *učitelů a jiných významných osobností*, které formovaly jeho sociální citění a přístupy.

Zamyšlení se nad vlivem Komenského manželek či jeho přátel na jeho životní osudy, ale také nad podněty a problémy, jež pramenily z prococtví významných vizionářů této doby. Zamyšlení se nad spory, které provázely Komenského životní cestu a jež měly svůj původ v kritice jeho přátel či nepřátel.

V závěru své diplomové práce provedu alespoň dílčím způsobem shrnutí rozsáhlého a mnohostranného Komenského díla, které svým poselstvím překročilo hranice 17. století a dodnes je zdrojem inspirace naší moderní společnosti.

V průběhu svého magisterského studia jsem si stále ve větší míře uvědomoval, jak intenzivně a úzce toto téma souvisí s oborem „sociální pedagogika“. Doufám, že se mi zvolenou problematiku podařilo dostatečně srozumitelně pojmout, interpretovat a nabídnout, prezentovat alespoň dílčím způsobem určitý obraz náhledu na osobnost Komenského prostřednictvím jeho pozitivních či negativních kontaktů a zkušeností s významnými a blízkými osobnostmi své doby, které sehrály v jeho životě větší či menší roli...

Obr. 1: Nejstarší známý Komenského portrét z r. 1642. Mědirytina G.Glovera patrně podle Hollarovy předlohy¹.

¹ Srov. Kumpera, J.: Poutník na rozhraní věků. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 347

I. TEORETICKÁ ČÁST

•

EPISTEMOLOGICKÁ VÝCHODISKA

1.1 FILOSOFICKÁ

V souvislosti s poselstvím Komenského díla, hovoří Popelová o autorech, kteří následovali Komenského odkaz, čerpali z jeho podnětů a navázali na myšlenkovou linii tohoto myslitele. Popelová se zmiňuje především o oceněných dvou světových myslitelů, kteří se stručně, ale podivuhodně výstižně a s porozuměním daným názorovou příbuzností zmiňují o jeho díle. Prvním z nich je mladší současník Komenského a v mnohém myslitel podobných snah *G.W.Leibniz*. Magnus Hesenthaler, oznámiv mu úmrtí Komenského, požádal jej o báseň k této události. Leibniz vyhověl žádosti a napsal r. 1671 latinskou oslavnou báseň, skládající se ze sedmi elegických distich, Leibniz v ní, i když nepřímo, vzpomíná mírových snah Komenského, zmiňuje se i o pansofii, a skvěle vystihuje, že Komenský zasil semena, jejichž žeň bude sklízet potomstvo, a to, jak Leibniz doufá, ne příliš pozdní, učiníme-li se o to spojeným úsilím. Zvláště prorocky zní poslední dvojverší, v němž Leibniz předpovídá, že nastane čas, kdy dobří lidé budou uctívat Komenského za jeho skutky, naděje i za jeho touhy. V dopise *Hesenthalerovi* z r. 1672 Leibniz podává poměrně velmi příznivý posudek o Komenského spisech, ukazuje, že názory Komenského byly hlubší, než se na první pohled zdá, a lituje, že je Komenský podrobněji nerozpracoval. Nejvíce je zaujat myšlenkou encyklopedie, o níž soudí, že za současného stavu věd by jí bylo třeba pojmout jinak, než učinil Komenský. Na myšlenky Komenského navazuje své vlastní a uzavírá dopis slovy, že mu napadl a vrací se mu na mysl slavný úmysl encyklopedii uskutečnit.

Popelová² konstatuje, že těžko říci, kolik *Leibniz*, který těsně spolupracoval s vnukem Komenského D.A.Jablonským, čerpal z podnětů, jež podávalo Komenského dílo, a do jaké míry podobnost je způsobena podobnou vnější situací a vlivem obdobných společenských i myšlenkových proudů. Společná je u obou snaha o mír, touha po harmonii, optimistická víra v přechodnost a překonatelnost rozporů, přesvědčený racionalismus opírající gnoseologický optimismus o nezvratnost racionálních pravd, snaha o universální, pojmovou řeč, o novou logiku sloužící za základ vědní soustavy. Více, než

² Srov. Popelová, J.: *J.A.Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. str. 16-17

o vliv, jde tu o vývojový proud problematiky, jejíž příbuznost dovoluje Leibnizovi ocenit u Komenského jeho neuskutečněné sny a věřit v jejich uskutečnitelnost.

Druhým z myslitelů, jehož Popelová³ zmiňuje, je *Johann Gottfried Herder*, který věnoval Komenskému překrásnou vzpomínku ve svých „*Listech k podpoře lidskosti*“. Srovnává jej s *abbé de St. Pierrem*, autorem návrhu věčného míru. Podivuhodně vystihuje podstatu jeho úsilí a staví do středu pozornosti Komenského společenského myslitele. Mluví o lidumilném Komenském (*der menschenfreundliche Comenius*), ukazuje, jak centrem jeho snah bylo blaho lidstva, a odvozuje tyto snahy z utrpení jeho samého i jeho národa za třicetileté války i z českobratrství, o němž píše s neobyčejnou vřelostí a uznáním a jehož tradice sleduje nazpět přes Husa až k albigenským, valdenským a lolardům. Herder jasně pochopil, že Komenský byl přesvědčen, že se nemůže uskutečnit žádná pedagogická reforma, nebudou-li zlepšeny ony lidské poměry, pro něž jsou lidé vychováni. Znal *Panagersii*, úvodní spis Komenského „*Všeobecné porady o nápravě věcí lidských*“, a ta vzbudila jeho pozornost jako všeobecná výzva k nápravě lidských věcí. Zná ji z hallského přetisku, vydaného J.F. Buddeem roku 1702. Toto vydání obsahovalo jen *Panagersii* bez *Panaugie*. Vykládá, co Komenský rozumí zkaženými věcmi, jak a z kterých příčin je pokládá za zkažené a jaké hledá cesty k nápravě. Reprodukují myšlenky *Panagersie*, zdůrazňuje názory týkající se správy státu, zvláště myšlenku, že ovládnutí lidí je uměním a jeho cílem, že je mír. Dobře postihl Komenského odmítání dílčích reforem a požadování nápravy všech, ve všem a všestranně. Souhlasně podtrhuje myšlenku, že je třeba využít veškerého aparátu sil a prostředků, jehož je lidstvo schopno a které opravdu má. Cení si toho, jak důkladně Komenský vyvrací všechny námitky, že všeobecná náprava je nemožná. Obdivuje se tomu, jak se biskup Jednoty obrací k veškerému lidstvu stejně, jako by mluvil ke své náboženské obci. Uzavírá ujištěním, že takovéto, tak zvané utopické snění, není neúčinné, neboť je v něm obsažena pravda. Zbožná přání tohoto druhu neodlétají na měsíc, zůstávají na zemi a až přijde jejich čas, projeví se v činech. Vidíme tedy u Herdera již vědomí těsné spojitosti Komenského pedagogiky s jeho plánem všeobecné společenské reformy a vysoké ocenění Komenského společenské utopie, i když ji Herder mohl znát jen z prvního dílu „*Všeobecné porady*“. Upozorňuje však již v poznámce na to, že by bylo třeba v hallském sirotčinci hledati další tam uložené části a vydati je pro potřebu současnosti.

³ Srov. Popelová, J.: *J.A. Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. str. 17-18

Popelová⁴ dále zmiňuje tuzemského filosofa *Jana Patočku*, který osvětluje s jemnou znalostí názorových odstínů a s bystrým pohledem do složitosti problematiky spojitost Komenského s filosofickými proudy doby jemu předcházející i doby současné, a který kriticky odmítá poceňování Komenského jako filosofa a ukazuje jeho originální, tvůrčí podíl na řešení významných filosofických problémů. Patočka plným právem vidí v Komenském nejen pedagogického, nýbrž i filosofického klasika, „jednu z nejpozoruhodnějších syntetických hlav, které vyznamenávají 17. století“. Oceňuje, že jeho přejímání z materiálu soudobého a staršího není nesamostatným eklekticismem, protože je vždy podřízeno jedinému účelu, kterým jest „*obrovská myšlenka obrody lidského pokolení novou organizací výchovy, přičemž výchova je pojata nikoli jako skromná partikulární funkce společenská, nýbrž jako sám základní vztah člověka k absolutnu a absolutna k člověku*“. Vidí moudrost Komenského v tom, že nezůstává v pouhé ideji, ale převádí ji do praxe. Výstižně charakterizuje: „Podivně stojí tento velký muž mezi dobami: není plně domovem ve své době, nemá porozumění pro mnohé z největšího, čím žila a co se v ní připravovalo, ale zato tvoří most mezi předcházejícím, prvotně renesančním obdobím a 18. stoletím.

Podle Popelové erudici Patočkově a jeho analytické pronikavosti se podařilo objevit kořeny, třeba i vzdálené, různorodých elementů Komenského myšlení, i tvůrčí sílu Komenského, jež je spojuje v jedinou syntesu a modifikuje ve prospěch této syntesy. V tom je jeho největší badatelský přínos. Zařazuje Komenského do spleťtých souvislostí myšlenkového vývoje, ať již je to pronikavé sledování vlivu Baconova na filosofické pojetí Didaktiky, nebo ať již jde o skvělou analýsu Komenského vztahu k Descartova i toho, jak se Komenský vypořádal s kartesiánskou skepsí v poslední verzi Pansofie z hallských nálezů. Zvláště důkladně sleduje Patočka vliv myšlenky všeobecné harmonie, tj. nauky o universální analogii či všeobecném paralelismu. V této nauce vidí základ nejen filosofických názorů Komenského, ale i jeho pedagogické koncepce. Jde o myšlenku, že skutečnost je budována ve vrstvách, které mají dalekosáhle analogickou strukturu. Patočka ukazuje, že této myšlence, známé stejně z antické, jako ze středověké a renesanční filosofie, dává Komenský nový smysl. Činí z ní nástroj racionalizace jsoucna a prostředek, jak pomocí analogie pochopit dosud neprobádané končiny jsoucna.

---

⁴ Srov. Popelová, J.: *J.A. Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. str. 31

Patočková koncepce umožňuje pojmout celé dílo Komenského ve vzácné ucelenosti a jednodušnosti. Zároveň umožňuje vidět je jako soustavu myšlenkových vztahů citlivě spojovaných s bohatým předivem ideových souvislostí evropského filosofického vývoje. Hluboká dialektičnost jeho pojetí spočívá v odhalování a pronikání cest a cestiček přebohatého vývojového procesu, do něhož je myšlení Komenského zapjato nejen jako pasivní článek, ale jako uzlový bod, z něhož se šíří možnost nových interpretací a pojetí, jak rovněž uvádí Popelová.

Podle kolektivu autorů⁵ již *Dunin-Borkowski* vyslovil kdysi hypotézu, že Spinosova „*metoda geometrica*“ byla mj. výsledkem podnětu četby Komenského *Panaugie*; nemusel to být právě tento spis, mohla postačit již Diatypose nebo ústní zprávy o způsobu, jak český myslitel zamýšlel postavit svůj myšlenkový systém. Komenského myšlenka abecedy věcí je blízko příbuzná *Leibnizově characteristica universalis*; geometrická linie celku, vycházejícího z nekonečné bytosti, připomíná Spinozův systém geometricko deduktivní; obojí je ovšem u Komenského provedeno technicky mnohem méně uměle. Zato však žádný z myslitelů 17. století nevtělil do jednotné soustavy tolik různých motivů zároveň a přitom s prostředky tak přehlednými a jednoduchými, jako český vychovatel-filosof.

Kumpera⁶ hovoří o Komenského *výchovné filosofii*, která je jasná: „*Jedině vzděláním se mohou rozvíjet kvality člověka, jen tato cesta vede k branám moudrosti, pouze tak lze zdokonalit jednotlivce, národ, lidstvo. Výchovnou činnost a světlo poznání označil za nejmoudřejší zbraň, kterou se dá čelit nevědomosti a z ní pramenícímu zlu*“.

Podobně jako Kumpera se vyjadřuje i Jůva⁷, který píše o Komenského *výchovné filosofii*, jež byla zdrojem inspirace novodobé pedagogiky, i když její jednotlivé směry většinou preferovaly jenom některé z pedagogických principů, které samy o sobě jsou správné a významné, ale brány samy o sobě mohou vést k jednostrannosti. Tak orientace *J.J.Rousseaua* na přirozenost a svobodu výchovy a na osobní zkušenost vychovávaného jedince oslabila v jeho pedagogice moment systematičnosti a společenské závaznosti natolik, že se tato koncepce stává východiskem pedagogického individualismu a subjektivismu. Patočka v této souvislosti konstatuje, že ve stanovení cíle pro jednotlivá věková období od dětství po jinošství jako by již v Komenského „*Vševýchově*“ zpovzdálí

⁵ Srov. Kopecký, J.; Patočka, J.; Kyrášek, J.: *J.A.Komenský-Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 113-120

⁶ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 196

⁷ Srov. Jůva, V.: *Základy pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. str. 68

zaznívala rousseauovská struna, která se s takovou silou a v podobě do krajnosti vyhraněné ozvala o sto let později v Emilovi.

Sám jeho velký žák *J.H.Pestalozzi*, jak dále uvádí Jůva, citlivě vystihl nedostatek systému v nauce svého učitele a svým důrazem na princip soustavnosti se vědomě vrátil do linie nastíněné již Komenským. Pestalozzi obohatil paletu pedagogických principů o princip výchovného vyučování jako požadavek stálého spojování vzdělání s mravní výchovou jedince. V tomto směru na něj navazuje *J.F.Herbert*, *F. Fröbel* a *A.Diesterweg*. Diesterweg znamená vůbec v německé pedagogice jeden z vrcholů právě z hlediska řešení otázky pedagogických principů, které rozpracoval s nevšední pečlivostí z rozmanitých hledisek do několika desítek zajímavých zásad.

Pána⁸ uvádí, že jestliže se za nejdůležitější systémy přechodného období od tradiční k moderní společnosti považují díla M.Kusánského, G.Bruna, F.Bacona, R.Descarta, B.Spinozy, G.W.Leibnize, pak dílo J.A.Komenského má zde svůj nezastupitelný významný podíl, který dokumentoval Leibniz v básni, napsanou jako hold Komenskému. Kumpera⁹ píše, že Leibniz napsal latinskou báseň k uctění Komenského památky krátce po jeho smrti na popud M. Hesenthalera.

„Blažený starče, jenž si novým občanem pravého světa,

který nám již v obrazech ukázala tvá péče,

at' svobodně zříš shůry lidské věci i bláznivé spory,

či i tam k tobě dosahuje naše zlo,

at' máš už před tváří Boží a v nebeském tajemství svou Pansofii,

kterou ti země nepřála, nevzdej se své naděje:

vždyť tvé dílo přečká tvou smrt. Semena, která jsi zasel,

padla v úrodnou prst', potomstvo sklídí tvou žeň,

která se již blíží, osud určitě splní své závazky.

Už svítá v tajích přírody, můžeme být šťastni,

jen jestli se ve své snaze semkneme v jedno.

⁸ Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 152

⁹ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 333-334

*Nadejde, Komenský, čas, kdy zástupy šlechtetných budou ctít,
cos vykonal, ctít budou i sen tvých nadějí.“*

Pána dále konstatuje, že Komenský se řadí mezi myslitele, kteří prošlapávali cestu modernímu pojetí politiky a na život společnosti nenahlízejí, jako na něco, co je třeba ovládnout (jak se domnívali soudobí absolutisté a pozdější autoritáři a totalitáři), ale jako na spontánně fungující entitu, které je třeba dát pravidla a dbát na jejich dodržování. Podobné názory podrobně rozvinul ve své *politické filosofii John Locke* (1632-1704), ale též např. *David Hume*.

Komenského rovněž můžeme považovat za předchůdce *filosofické a pedagogické antropologie*, jak píše Wolf¹⁰, ne li *antropologie* vůbec. Neboť Komenský se zabýval jak záhadami lidského života, tak i charakteristikou různých lidských povah a způsobů života. Zabýval se jimi např. v knize *Labyrint světa a ráj srdce* (1623) a zvláště ve „*Všeobecné poradě o nápravě věcí lidských*“ (vyšel pouze zlomek v roce 1670) i v dalších pracích, kde se pokusil zpracovat souhrn lidského vědění a myšlení, jehož pomocí usiloval o to, „*jak by se dal po všech lidských společnostech mír a pokoj zachovat i bez násilných prostředků.*“ Zvláště svým návrhem demokratické školské soustavy pro všechny: „*Didaktika magna*“ čili „*Velká didaktika*“ (1632) a „*Opera didactica omnia*“ (Amsterdam, 1657) předstihl nejen svoji dobu, ale předznamenal zároveň vývoj lidského myšlení a vědění svým antropologickým pojetím světového humanismu.

Floss¹¹ v souvislosti s Komenského myslitelským odkazem uvádí, že velké ideje jsou vždy reálnější a silnější než praktické kalkulace momentu, neboť člověku je dáno uskutečňovat nemožné. Co by se na světě stalo, kdyby lidé dělali jen to, co se zdá možné? Nebyli snad velcí filosofové, kteří otvírali lidstvu nové obzory, vždy považováni za blázny a fantasy? Nekladlo jim reálně smýšlející lidstvo jejich doby téměř vždy překážky? A přece, co se stalo realitou? Dnes se již mnohé z toho, co se tehdy zdálo nesmyslem, stalo běžnou skutečností. Budoucnost je před námi otevřená a Jan Amos je jedním z těch, kdo nás ji učil jako takovou chápat, kdo dával svými myšlenkami lidstvu sílu najít aktivní, tvůrčí pohled na svět, který nesmíme jen přijímat, ale který musíme sami pro sebe tvořit.

¹⁰ Wolf, J.: *J.A.Komenský-Osobnost dneška*. Praha: Unitaria, 1992. str. 10

¹¹ Floss, P.: *Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. str. 160

1.2 NÁBOŽENSKÁ

Komenského mnohostranné dílo, jak píše Kumpera¹², čerpá sice svoji inspiraci ze základních zdrojů evropské civilizace – z antiky, z křesťanství, transformovaného českou a evropskou reformací, a z renesančního humanismu, ale svým poselstvím hledí do budoucna. Také impulsy české reformace dokázal bratrský biskup přetavit do neformálního, etického a nadkonfesijního pojetí náboženství. Je příznačné, že na Komenského zapůsobili nejvíce ti teologové a filosofové, kteří se snažili o nalezení nových řešení a východisek z labyrintů lidské společnosti a myšlení. Církev se Komenskému jeví jako obecná křesťanská pospolitost, do níž vkládá „malá jednota bratrská“ svůj mravní odkaz „jednotě větší, celosvětové“. Komenského irénické úsilí o smíření všech křesťanských vyznání na základě dialogu a společně sdílených nábožensko-morálních zásad směřuje tak k *modernímu ekumenismu*. Svět bez Boha nemohl Komenský přijmout. Nejvyšší bytost je mu kvintesencí dobra, moudrosti a spravedlnosti, původcem a zárukou vesmírné harmonie a člověk, stvořený k *obrazu Božímu*, je povinen tyto hodnoty rozvíjet. Vykupitel, Boží syn Kristus, je mu pak symbolem naděje v lepší budoucnost. S jeho nadcházejícím druhým příchodem spojoval i své doufání v nové lidství. Pozoruhodně tolerantní je i Komenského vztah k islámu a judaismu, opět s důrazem na společného Boha otce.

Podobně jako Kumpera se vyjadřuje i Pána¹³, který konstatuje, že: „*Jestliže jeden lidský život je krátkým časovým obdobím ohraničen svou dobou, vlastní existencí, potom život renesančního potomka Čech, Moravy a Slovenska je naplněn vznešeností myšlenek, činů, vizí, který svou dobu předešel proto, že znal její minulost, prožil její krutou přítomnost a dovedl svoje dílo do podoby univerzální jednotící myšlenky člověka, přírody a světa. Komenský se vyvaroval jak jednostranného racionalismu svým kritickým postojem k filosofii R.Descarta, tak scientistickému pohledu na jevy světa a náboženskému dogmatismu jeho odlidštění*“.

Podle Pány, zasazení člověka do prostředí jeho aktivity pro změnu poměrů znamenalo nový pohled na jeho úlohu na tomto světě, morální vymezení lidského poslání mu dávalo možnost naplnění cesty ke zdokonalování na základě svobodného rozhodnutí,

¹² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 183-186

¹³ Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 144-145

boží dokonalost a její obraz v členitosti přírody mu přisoudilo roli jejího ochránce, spoluvůrce a pokračovatele. Ve společném úsilí byl jeho pansofií položen základ harmonie v souladnosti, svobodné volby a lásky ve jménu budoucnosti. Duchovní pohled v mnohém ohledu se obrací do minulosti, teologický přístup chce napravit omyly přítomnosti a sociálně politická vize jasně a přesvědčivě svou vírou a nadějí směřuje do budoucnosti. Člověk v Komenského osudovém usilování je bytostí lidskou, stále se zdokonalující, zhlížející se v síle a dokonalosti přírody a její síly, naplňující svoje pozemské poslání svou činností ve smyslu svého života a Bohem stvořeného světa.

Pána dále uvádí, vraťme se proto k onomu podstatnému, uzlovému bodu jeho myšlenky o dokonalosti světa a zdokonalování člověka. Budeme volně parafrázovat jeho základní a nosnou tezi; svět je dokonalý, protože je dílem božím, božím tvorem je člověk, a tak jak byl stvořen, je mu dána možnost, přesněji úkol a nutnost sebezdokonalování. To předem předpokládá jeho aktivitu při vstupu do božího světa Komenského. Na tuto aktivitu navazuje jeho společenskost, vztah k lidem a mezi lidmi. A opět je zde nový humanistický moment: základní podmínkou lidského sebezdokonalování je vzdělávání, jež je meritem jeho další existence. Vzdělávání je existenční podstata zespolečenštění člověka a Komenský akcentuje jeho význam právě z této pozice. Člověk se musí vzdělávat, Tedy nejenom poslání, ale také povinnost, aby byl k užítku nejenom sobě, ale zejména druhým lidem. Proto lidé vzdělaní mají být nositeli světla pro časy přítomné i budoucí. Univerzalismem pojetí filosofie, náboženství, vědy dospěl ke kreativnímu uchopení dosavadní tradice křesťanské triadické spekulace. Ta v díle Komenského vydala plody, které nejsou užitečné jen v oblasti *teologie a náboženství*, neboť se staly životodárným pokrmem sitícím celém Komenského emendační dílo.

Floss¹⁴ v této souvislosti konstatuje, že „...*Komenský rozpracoval pozoruhodnou triadickou ontologii, která mj. přispěla k jeho odpoutání od tradičního substančního pojetí skutečnosti a učinila jej jedním z předchůdců strukturalistického typu myšlení, jež se plně zrodilo v první polovině dvacátého století*“.

„*Koperníkovským*“ středem kolem něhož se otáčela myšlenková náplň Komenského teologických a filosofických idejí, jak dále konstatuje Pána,¹⁵ je bezesporu Všenáprava (Panorthosia). V ní je obsažena idea cesty k fundamentu vědecké

¹⁴ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 18-19

¹⁵ Srov. Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 145-146

a společenské racionality, prostor pro lidskou aktivitu, ale také antropologický moment integrace člověka v jeho rozumové i citové stránce do proměnlivosti světa. Světa plného boží lásky a lidské nespokojenosti, doby lidského štěstí i lidské zloby, nesnášenlivosti, manipulace. Komenský byl mužem touhy po plnějším světě.

Ransdorf¹⁶ v této souvislosti uvádí, „...*Žádná patriarchální idyla, žádný návrat k obcím raných křesťanů, žádný asketismus, žádné iluze o spravedlivém feudalizmu. Jaký je rozdíl mezi ním a Campanellou, který byl ochoten utopit sebeurčení individuí i národů v univerzální monarchii (španělské) a v papežské moci? Odmítá falešnou jednotu, obětující pravdu, svědomí, rovnoprávnou komunikaci, a proto se staví proti katolickým unifikačním snahám Valeriána Magni i luterským, které představoval profesor z Herbornu a Brém, Mathias Martinius(1572-1630).Pravé všeobecné je strukturované: tomu věřil už Jan Hus, táboři i čeští bratři“.*

Pána dále píše, že Komenský se pojetím politiky a vědy zcela jasně postavil nejen proti neřesti manipulace v této oblasti, ale také proti falešným unifikačním snahám mnohých teologů své doby. Negativita jedné věčné a dané pravdy je u Komenského formulována novým pojetím jednoty společného zájmu, tolerance, diskuze a eliminace rozporů jejich řešením dialogického postupu nalezení shody a respektování osobní svobody.

Jak dále píše Pána¹⁷, změna světa znamená a počíná u změny člověka. Vše dobré je potřeba posílit, vše pokažené napravit. Teorie, praxe a víra na straně jedné, náboženství, filosofie a správa na straně druhé, mající v sobě principy tolerance, komunikace a svobody s akcentem na pořádek ve věcech veřejných a společný postup, porozumění a dorozumění v míru vedou k odstranění křivdy a nenávisti, k nalezení prostředků nápravy.

Komenský jako teolog je plně oddán síle Písma svatého, ale Písmo není pro něho autoritou bezživotnou. Teologie krácející podle Komenského „*po stopách věcí božských*“ teprve slovem teologa odhaluje lidem onu podstatu, sílu víry Božích tajemství. Síla slova je oním zdrojem vedoucím od pouhého „*Písma*“ k jeho zživotnění a naplnění poslání. Komenského velká idea jednoty, jednoty metodologické i teologické, je přenesena až na hranici harmonie mezi vědou a vírou. To byla myšlenka vyplňující Komenského vizi pansofického myšlení, onoho mostu porozumění a usmíření vedoucí k lidské

¹⁶ Ransdorf, M.: *Muž velké touhy-Komenský proti proudu dějin*. Praha: Laguna, 1995. str. 92

¹⁷ Srov. Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 146-147

sounáležitosti. Sounáležitost člověka s veškerenstvem se promítá i do této oblasti a naplňuje svým záměrem vzájemnost vědy a víry. Člověk zde hraje roli aktivního subjektu, kdy svou prozřetelnou přimknutostí k tvůrci veškerenstva proniká do dosud tajemného vesmírného, světového absolutna. Oba dva póly pansofické harmonické vědy a víry jsou v době Komenského pouhou visionářskou nadějí. Doba jeho života byla příliš ostře vyhrocena v samé podstatě svého pulzujícího neklidu, v lůně církvi a v samotném protestantismu.

Podle Pány volí Komenský jako metodu k dosažení svého harmonického pojetí mezi člověkem a veškerenstvem prostředek politicky, filosoficky, teologicky a pedagogicky procesuální a cílevědomý – *výchovu*. Jeho pojetí je přívětivě vroucí, psychologicky citlivé, racionálně vyvážené, metodicky uvážlivé a propracované. Má veliký cíl, záměr, ale ten plně odpovídá poslání člověka na této Zemi, člověka, který jako tvor Boží odvedený a podvedený lží a nástrahami od svého poslání se vrátil do světa pravdy, protože jeho hříšnost není jeho podstatou, pouze vnější jevovou stránkou jeho skutečného pozemského života. Jeho zdokonalování a navrácení k původnímu určení však není u Komenského odkázáno na život posmrtný, ale na život pozemský, na nápravu jeho i lidské společnosti. Komenského nejvlastnější zájem leží ve filosofii vzdělávání a vzdělanosti, která má ovšem základ *teologický*.

1.3 HISTORICKÁ

Doba v níž Jan Amos Komenský prožil svůj dramatický a plodný život, který se odvíjel v letech 1592-1670, jak píše Kumpera¹⁸, byla dobou mnoha rozporů a protikladů, jejichž střetáváním a prolínáním se vytvářely základy novodobé evropské společnosti. Komenský byl svojí dobou hluboce ovlivněn a také jeho dílo bylo výsledkem celoživotní snahy vyrovnat se s neutěšenými dobovými poměry a najít přitom východiska z bludišť čili labyrintů současné vědy, kultury i politiky. Jeho éru charakterizuje složitá spleť rozporů v pěti vzájemně se prolínajících sférách: sociálně-ekonomické, politicko-mocenské, nábožensko-ideologické, kulturní a vědecké, přičemž konfliktní rozpory těchto jednotlivých oblastí lidské činnosti spolu úzce souvisely.

---

¹⁸Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 11-14

Podle Kumpery¹⁹ období 16. a 17. století tvoří v evropských dějinách především přelom mezi feudálním středověkem a nastupujícím kapitalistickým novověkem. Doznívají staré středověké struktury, nositelem hospodářského pokroku se stává nová třída a cestu k novým sociálním a ekonomickým obzorům si razí síly, zdůrazňující podnikavost a odmítající neměnná, provždy daná privilegia. V mocenské sféře se vyhrocuje protiklad mezi absolutistickým státem a stavovským uspořádáním, tedy mezi tuhým centralismem a svobodnější společností. Také v evropské kultuře dochází k výrazným proměnám. Doznívají renesance a humanismus. Rostoucí nejistota a neschopnost rozumově vysvětlit tíživé problémy doby posilují však odvrát od renesančního racionalismu a nový příklon k víře a mystice. Přejít mezi starší renesanční a nově se rodící barokní kulturou představuje v této přelomové době tzv. manýrismus. V Komenského době se však – především v západní Evropě – objevují i prvky nového, racionalistického myšlenkového směru, osvícenectví, zdůrazňujícího možnosti lidského rozumu a vědy. Také evropská věda a vzdělanost prochází tedy složitým vývojem. Odpor proti scholastickým dogmatům, posilovaný převratnými objevy v astronomii a medicíně, motivuje i pokusy o vytvoření nové vědy i nového systému vzdělávání.

Se smrtí Jana Amose Komenského, posledního českobratrského biskupa, jak dále píše Kumpera²⁰, jakoby se symbolicky uzavřel vývoj české reformace, vycházející z husitských tradic a myšlenek o potřebě mravní obrody v souladu s Božími zákony. S jeho odchodem ztratil pobělohorský exil svého hlavního představitele a z evropské politické scény zmizela též téměř na dvě stě let *česká otázka*. Úměrně s měnicími se společenskými podmínkami začal rovněž slábnout vliv Komenského díla.

Nastupující *západoevropské osvícenectví*, jak dále píše Kumpera, mělo ve svém utilitárním racionalismu pramálo zájmu o reformní sny českého myslitele, a tak se zdálo, že jeho nápravné myšlenky budou Evropou postupně zapomenuty. Z Komenského myšlenkového dědictví byly kromě úspěšných jazykových učebnic, jakými byly *Janua linguarum* či *Orbis pictus*, přejímány částí protestantské veřejnosti některé církevně-náboženské názory. Zvláště jeho pozdní práce *Unum necessarium (Jedno potřebné)*, zdůrazňující opravdovou, niternou zbožnost a křesťanskou mravnost, byla blízká *pietismu*, neformálnímu náboženskému hnutí, které odmítalo oficiální evangelické církve

¹⁹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 11-13

²⁰ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 155-157

luteranismus i kalvinismus, jako světsky zkažené a hledalo obrodu křesťanství v morálně čistém, pracovitém životě, ovšem také v exaltované zbožnosti a mystice.

Z pietistických kořenů, českobratrských tradic a z Komenského náboženských ideálů, jak dále uvádí Kumpera, vyrostla však v první polovině 18. století nová pozoruhodná církev – *obnovená Jednota bratrská*, zvaná též jednota moravských bratří, založená v lužickém Ochanově (Herrnhutu) exulanty z Moravy, a to i za spoluúčasti Komenského vnuka *Daniela Jablonského*. Tato tzv. moravská církev si brzy získala svým praktickým humanismem a misijním působením vliv také v Americe.

Nastupující západoevropské osvícenectví sice Komenského z větší části odmítlo, jak píše Kumpera²¹, i když paradoxně jeho vědecké ideály dosáhly tehdy částečného naplnění vznikem vědeckých společností a akademií. Německý osvícenec *J.Ch.Adelung* neváhal dokonce zařadit Komenského jako exemplární postavu do svých *Dějin lidského bláznovství*, ve kterých jej označil za „*slaboduchého omezence, dryáčníka, blouznivce a sobce*“ a „*individum vegetující na okraji lidské společnosti*.“ V období dozrívajícího osvícenství se však objevují nové hodnotící pohledy – o Komenského díle se zmiňuje pochvalně na základě vlastní zkušenosti již *Goethe* a českého reformátora objevuje německá klasická filosofie, odmítající jednostranný osvícenský racionalismus. O nový pohled na Komenského jako „*apoštola lidství*“ se zasloužil *J.G.Herder* panteistický filosof a spisovatel. Smělé plány bratrského biskupa označil za sny, které „*nedolétají na měsíc, ale zůstanou na zemi a až přijde jejich čas, dozrají v činy*.“ Zveřejňování Komenského prací v českých zemích umožnil však až toleranční patent r. 1781, kterým byla vyhlášena náboženská svoboda pro evangelíky, a tím umožněno i částečné vydávání jeho dosud zakázaných spisů. Komenského „*přesného a líbezného vyjadřování*“ si cenil *Josef Jungman* a *Palacký* jej označil dokonce za „*dobrodince lidstva*“, patřícího „*mezi nejvýznamnějšího muže všech dob a všech národů*“.

Nelze si nevšimnout, že z myšlenkové linie vyjádřené již dříve Komenským (v jeho „*Didaktice*“ a později „*Všeobecné poradě*“), čerpá některé podněty tzv. *Všeobecný školní řád*²², platný v zemích Koruny české od 6. prosince 1774 jako součást tzv. „*tereziánských reforem*“, jejichž součástí byla i *reforma školství*, vyhlášená císařovnou

²¹ Srov.Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 156-163

²² Všeobecný školní řád je obecně vnímán jako předpis, který v našich zemích zavádí povinnou šestiletou školní docházku. Všeobecné vzdělání bylo tehdy poprvé otevřeno všem vrstvám obyvatelstva. Srov. Kolektiv autorů: *Kronika českých zemí*. Praha: Fortuna Print, 1999. str. 388

a českou královnou Marií Terezií. Marie Terezie²³ byla značně konzervativní, přesvědčená katolička protireformačního zaměření a některé ideje osvícenců zůstávaly jejím názorům velmi vzdálené. S dobrým instinktem si ovšem dokázala vybrat schopné rádce (*B.V.Haugvic, G. Van Swieten, V.A.Kounic*). Blízké jí však byly názory osvícenců na úlohu panovníka a státu, a proto si ministry i rádce vybírala z jejich řad. Osvícenci navrhovali reformy a panovnice se spíše bránila, zmírňovala jejich radikálnost. Záhy byla vybudována hustá síť triviálních škol ve vesnicích i menších městech, kde se vyučovalo trivium (čtení, psaní, počtům), náboženství a základům praktických profesí. Farringtonová²⁴ mj. uvádí, že v době, kdy umírala bylo zřízeno již 6000 škol pro 200 000 žáků.

Výraznou novotou tohoto předpisu bylo i to, že zřizované školy měly poskytovat vzdělání nejen chlapcům, ale i dívkám. Obavy vlastenců ovšem vyvolávalo upřednostňování němčiny ve školství i státní správě²⁵. Ještě výrazněji je z myšlenkové linie Komenského čerpáno v roce 1869, kdy byl vydán *2. školský zákon, tzv. Hasnerův* (Hasner-ministr věcí církevních a vyučování). Uvedenou reformou byl posílen vliv *herbartismu* (Hasner byl velkým obdivovatelem *Herbarta*). Na tehdejší evropské poměry, jak uvádí Jůva²⁶, bylo mj. velmi pozitivní zavedení povinné školní docházky (1869).

Zápas o Komenského se stal, podle Kumpery²⁷, součástí širších národních snah o kulturní a politickou emancipaci. Impulsem k plné rehabilitaci Komenského osobnosti se stalo jubilejní uctění památky 200 výročí Komenského úmrtí, kladené tehdy chybně do roku 1871. Přes nevraživost úředních míst se k vychovateli svého národa, ale i učitelé všech národů přihlásila již nejen úzká skupina vlasteneckých vzdělanců, ale téměř celá česká veřejnost. Vídeňská cenzura dokonce zakazovala vydávat „*Labyrint světa*“, považovaný za „*znevažující satiru*“, podvracující světské i církevní pořádky. Rakouské tažení proti Komenskému vyvrcholilo v roce 1892 zákazem oslav Komenského jubilea na českých školách. V té době se však Komenský stal již pevnou součástí českého *historického* povědomí a jeho bysty začaly zdobit téměř každou novou školní budovu. Od té doby byl však Komenský u nás širokou veřejností chápán spíše jako skvělý pedagog než jako reformní myslitel. Zároveň byl prezentován i jako vlastenecký symbol protihabsburského odboje a reformačních tradic.

²³ Srov. Kolektiv autorů: *Kronika českých zemí*. Praha: Fortuna Print, 1999. str. 387-392

²⁴ Srov. Farringtonová, K.: *Atlas světových říší*. Bratislava: SPN-Mladé letá, s.r.o., 2004. str. 156

²⁵ Srov. Augusta, P. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách do r.1918*. Praha: Libri, 1996. str. 253-254

²⁶ Srov. Jůva, V.: *Základy pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. str. 36

²⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 164-175

Ke Komenskému se demonstrativně hlásila protirakouská opozice a později i první zahraniční odboj v čele s profesorem T.G.Masarykem²⁸, jak uvádí Kumpera²⁹, který také svůj slavný inaugurační projev na Pražském hradě 22. 12 1918 začal citací z Kšaftu Jednoty bratrské a po 71 letech jím prezident Havel svůj první novoroční projev uzavřel.

Jak dále v této souvislosti uvádí Kumpera, nejznámější slova Kšaftu jsou působivým vyznáním Komenského lásky k národu a vyjádřením prorocké víry v jeho budoucnost: „*Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení...Věřím' i já Bohu, že po přejítí vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český.*“

O hlubší, vědecké poznání celého Komenského odkazu, jak píše Kumpera³⁰, se zasloužili až badatelé tohoto století. Na průkopnické, objevitelské studie Slovák Kvačaly navázali již v předválečném období Novák s Hendrichem. Nesmírně důležité byly i objevy Komenského neznámých spisů – v tomto směru má jedinečnou zásluhu ukrajinský slavista Čyževskij, který objevil v Halle rozsáhlý opis sedmidílné, nedokončené „*Obecné porady*“. V atmosféře 60. let se zrodil projekt kritické edice *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. Bádání o Komenském, pěstované hrstkou nadšenců, si však udržovalo vědeckou úroveň, a to také stykem s mezinárodním komeniologickým společenstvím (převážně jen v korespondenční podobě). Důležitým centrem komeniologického bádání se stalo zejména muzeum v Uherském Brodě a zdejší každoroční komeniologická kolokvia, která se stávala v 70.-80. letech oázami svobodné diskuze. Právě vydávání a překládání Komenského děl, a to nejen u nás, ale i v Americe, Německu, Itálii či Japonsku, se stává impulsem k růstu badatelského zájmu i k prosazení Komenského odkazu do povědomí vzdělaného světa. Příkladem úspěšné mezinárodní badatelské spolupráce s výrazným ohlasem může být i britský projekt na vydání a zpracování Komenského písemností a rukopisů z archívu jeho anglického přítele *Hartlibova*, archívu, který byl objeven D.Čapkovou v r. 1969 a je dnes uložen v univerzitní knihovně v Sheffieldu.

---

²⁸ Zajímavostí, kterou mj. uvádí Bauer, bylo nesporně to, že po první světové válce z Jižní Afriky do nově vzniklého Československa přijíždí (na pozvání T.G.M) i se svojí devítiletou dcerkou Gertou *Jiří Viktor Figulus*, přímý nositel Komenského krve (i když po přeslici). Po více než třech stech letech se tak Komenského potomci navrátili do Prahy. Srov. Bauer, J. a kol.: *Co v učebnicích dějepisu nebylo*. Brno: Moba, 2005. str. 103

²⁹ Srov.Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 253-254

³⁰ Srov.Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 164-175

1.4 TERMINOLOGICKÁ

Jednota bratrská³¹ vznikla v Čechách v období husitských válek, těsně před nástupem Jiřího z Poděbrad na český trůn. Bylo to období, kdy radikální „*táborské*“ husitství bylo poraženo a umírněná církev podobojí vedená Janem Rokycanou hledala cestu kompromisu s katolickou církví. Náboženské hnutí se inspirovalo myšlenkami Petra Chelčického (1390-1460). Hnutí zprvu podporoval arcibiskup Jan Rokycana a Jiří z Poděbrad, který jejím členům umožnil, aby se usadili ve vsi Kunvaldu v Orlických horách. V roce 1467 začala jednota bratrská světit vlastní kněze, čímž se osamostatnila od katolíků a husitů a vytvořila samostatnou církev.

Obnovené zřízení zemské pro Čechy³² vyhlášené roku 1627 v Praze pro Čechy a roku 1628 ve Znojmě pro Moravu, znamenalo revizi právního řádu v Čechách a na Moravě po bělohorské porážce českého stavovského povstání. Byly jím právně zakotveny důsledky porážky stavovského povstání: nástupnictví v českém království se stalo dědičným v habsburském rodě, na zemský sněm se navrátil prelátský stav (duchovenstvo), sněm mohl projednávat jenom požadavky panovníka a městům zbyl pouze jediný hlas. Němčina byla zrovnoprávněna s češtinou, což prakticky znamenalo dominující postavení němčiny a jediným povoleným náboženstvím bylo katolictví.

Chiliasmus³³ byla víra v konečné vítězství pravdy a spravedlnosti, spojované podle dobových představ s očekáváním druhého příchodu Kristova a nastolením jeho tisíciletého království božího. Tento tzv. chiliasmus (z řeckého *chilioi*, tisíc) neboli millenarismus (z latinského *millenium* tisíciletí) znamená zejména křesťanské očekávání Boží pozemské říše trvajících přes tisíc roků, již budou ukončeny světové dějiny. Chiliasmus vycházel z radikální interpretace Zjevení sv. Jana, poslední knihy Nového zákona, která mystickým a symbolickým způsobem předpovídá konec světa.

Encyklopedie³⁴-encyklopedismus (z řeckého *enkylion*, kruhový, uzavřený, úplný, a *paideia*, výchova). V humanismu název pro souhrn vzdělanosti, popř. vědomostí. Souhrn³⁵ poznatků (vědomostí) buď všeobecných, nebo v určitém oboru vědění.

³¹ Srov. Porkert, L. *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. str. 43

³² Srov. Hroch, M.: *Encyklopedie dějin novověku: 1492-1815*. Praha: Libri, 2005. str. 222

³³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 27

³⁴ Srov. Durzoi, G.; Roussel, A.: *Filosofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. str. 68

³⁵ Srov. Nesvadba, P.: *Slovník základních pojmů z filosofie*. Praha: Fortuna, 1999. str. 27

Česká konfederace³⁶ bylo zemské zřízení platící pro všechny země Koruny české vydané 31. července 1619 po shodě generálního sněmu. Podle nizozemského vzoru byla vytvořena konfederace rovnoprávných zemí, které jsou spojeny panovníkem, generálním sněmem a společným vojskem. Moc voleného panovníka měla být omezená, panovník byl odpovědný stavům a nekatolickým stavům připadlo rozhodující postavení. Česká konfederace je považována za institucionální vyvrcholení stavovské monarchie.

Sociniáni³⁷ či sociniánství označuje heretické hnutí, které vzniklo v polovině 16. století a bylo nazváno podle Lelia Sozziniho a jeho synovce Fausta. Hnutí odmítalo uznat katolické učení o Nejsvětější Trojici a tedy i božství Kristovo a bylo krutě pronásledováno (antitrinitarismus). Udrželo se v ilegalitě, tolerováno bylo v Sedmíhradsku a do roku 1658 také v Polsku.

Luterství³⁸ či luteránství označuje dějinný vývoj protestantismu, orientovaného *M.Luterem* na započatou reformaci a jednak církve, které se vyznačují protestantským křesťanským vyznáním, jenž vychází z odkazu Martina Luthera a protestantské reformace. Původně se pojmem luteránství označovala církevní hereze. Luteráni bývají někdy označováni jako *evangelíci*. Označení „*luteráni*“ je původně polemickým označením ze strany katolíků, kteří tak označovali jako heretiky přívržence učení Martina Luthera. Později však tímto pojmem označují luteráni sami sebe a vymezují se jím vůči katolíkům i proti reformovaným církvím.

Kalvinismus³⁹ či **kalvinismus** souhrnný název označující řadu církevních seskupení a teologických proudů, které se v různé míře hlásí k duchovnímu odkazu J.Kalvína. Jde o směr křesťanství, který vznikl ve Švýcarsku v 16. století během reformace. Základy kalvinismu obsahuje helvétská konfese, která je kompromisem mezi názory obou předních švýcarských reformátorů, *Kalvína a Zwingliho*. Vestfálský mír kalvinisty uznal jako třetí konfesi vedle katolicismu a luteránství. Ohlas Calvinových spisů⁴⁰, hlavně jeho *Instituce*, byl intenzivní daleko široko ještě za jeho života a potom dlouho po jeho smrti. Calvina četli a překládali a někdy i se zamlčením jeho jména vydávali ve Francii, Itálii, Nizozemí, Uhrách, Sedmíhradsku i v Čechách. Skotská církev hleděla přičiněním Calvinova obdivovatele Johna Knoxe k Ženevě jako k svému vzoru.

³⁶ Srov. Porkert, L. *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. str. 48

³⁷ Srov. Hroch, M.: *Encyklopedie dějin novověku: 1492-1815*. Praha: Libri, 2005. str. 298

³⁸ Srov. Kolektiv autorů: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. str. 251

³⁹ Srov. Kolektiv autorů: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. str. 206

⁴⁰ Srov. Molnár, A.: *Na rozhraní věků*. Praha: Vyšehrad, 1985. str. 362

Calvinův přísný biblismus měl své horlivé stoupence v Polsku i ve Vestfálsku a zástupy tvořivých pokračovatelů v Nizozemí. Kalvinismus měl kromě Švýcarska vliv především v Anglii (puritáni), Francii (hugenoti).

Renesance⁴¹ je umělecký sloh, ale také historická epocha trvající od 14. – 16. století. Jde rovněž o životní názor, postoj člověka, který uplatňuje svou individualitu, svou rozumovou soběstačnost a svůj pocit radostné životní plnosti proti církvi, jež svým dogmatickým poukazem na nadsvětlo znehodnocuje obraz tohoto světa a brání věřícím, aby se z něho těšili. Pojem *znovuzrození* (*rinascenza*) byl poprvé užit pro období rozkvětu umění a vědy, které začalo na konci 13. století v Itálii, italským historikem Giorgio Vasarim v roce 1550. Pojem renesance je francouzský překlad užitý francouzským historikem Jules Micheletem. Vyznačoval se mj. zesvětštěním, individualismem a návratem k antice.

Humanismus⁴² (z latinského *humanus*, lidský) označuje různé myšlenkové směry a postoje, zaměřené na člověka a lidstvo. Zcela obecně lze nazývat humanismem jakýkoli postoj či teorii, které za nejvyšší hodnotu považují lidskou důstojnost, a proto požadují, aby byla uznána její přednost i nutnost ochrany před zásahy ze strany moci politické, ekonomické, náboženské apod.

Myšlenkové směry a postoje lze rozdělit takto:

- postoj, který vychází z uznané hodnoty každého lidského života,
- myšlenkový směr, který zdůrazňuje univerzální lidství, solidaritu všech lidí, a staví se tak proti různým partikularismům, rasovým, jazykovým, národním nebo náboženským,
- kulturní a duchovní hnutí pozdního středověku a raného novověku, který se od nebeských věcí obrací více k věcem pozemským a lidským, od věčnosti k pozemskému životu,
- historické období na přechodu středověku a novověku, humanismus a renesance.

Rosenkruciáni⁴³ či **rosikruciáni** se označovalo mezinárodní filosoficko-alchymistické sdružení, (tajná společnost) jež mělo připravit nápravu zkaženého světa.

⁴¹ Srov. Neff, V.: *Filosofický slovník*. Praha: Mladá fronta, 1993. str. 326-327

⁴² Srov. Durzoi, G.; Roussel, A.: *Filosofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. str. 111

⁴³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 29

Jeho členové mísili reálné poznatky přírodních věd s biblickou mystikou, okultismem a orientální magií.

Utrakvismus⁴⁴ (**kališnictví**) je označován jako proud umírněného husitství v 15. až 17. století. Klíčové bylo přijímání nejen těla-hostie, ale i krve-vína při mši. Prvním arcibiskupem byl zvolen Jan Rokycana roku 1435. Po nástupu luteránské reformace se tento, v zásadě jednotný, proud rozděluje na tzv. staroutrakvisty, držící se kompaktát, a novoutrakvisty, kteří tendují k luteránství.

Katolictví⁴⁵ či **katolicismus** z řeckého *katholikos*, univerzální, všeobecný. Křesťanská církev se vždy vnímala jako „*katolická*“, sdružující všechny křesťany. Tato jednota, obhajovaná od počátků křesťanství bojem proti různým formám hereze se ovšem nedokázala ubránit pozdějšímu rozštěpení. Katolicismus je dnes nejrozšířenější skupinou v křesťanství. V nejširším smyslu slova sem patří všechny církve, které si nárokují všeobecnost, častěji se však používá pro označení církví ve společenství s římským papežem, tj. pro církve katolické.

Didaktika⁴⁶ je teorie vzdělávání, která řeší cíle a obsah vyučování, vyučovací (didaktické) principy, vyučovací metody, organizaci vyučování a jeho plánování. Je součástí pedagogiky. Předmět didaktika je nezbytnou součástí studia každého studenta, který má v úmyslu se někdy zabývat učitelským povoláním.

Zjevení (neboli **revelace**⁴⁷ z lat. *revelatio* odhalení), psychofyzilogický stav člověka, ve kterém je umožněno poznání pravdy bytí a vesmírného pořádku; projevení skrytého díky vyšší moci – Bohu, nadpřirozené osvícení lidské mysli, kterým Bůh sděluje člověku něco podstatného. V přeneseném smyslu se pak jako **zjevení** označuje i obsah tohoto poselství.

Filosofie nebo **filozofie**⁴⁸, (z řeckého *filein*, *milovat*, *sofia*, *moudrost*) doslova láska k moudrosti. Znamená především touhu po vědění, jež by obsáhlo celou skutečnost a vyjevilo člověku smysl jeho života, počínání a usilování. Hledání pravdivého poznání, smyslu a dobrého života prostřednictvím reflexe, racionální argumentace a diskuse, která vyžaduje určité pojmy. Nauka⁴⁹ hledající odpovědi na nejzákladnější problémy bytí,

⁴⁴ Srov. Porkert, L. *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. str. 47

⁴⁵ Srov. Rousset-Boëlle, C. : *Klíč k náboženství*. Praha: Albatros, 2006 str. 59-60

⁴⁶ Srov. Jůva, V.: *Základy pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. str. 19

⁴⁷ Srov. Vasilčuk, A.: *Neznámé emoce*. Brno: Era, 2006. str. 604

⁴⁸ Srov. Kolektiv autorů: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. str. 123

⁴⁹ Srov. Olšovský, J.: *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Praha: Academia, 2005. str. 60

jsoucná, člověka a světa; zabývá se pravdou, svobodou, ptá se po základních předpokladech našeho myšlení a jednání, hledá smysl všeho, jde jí o pravdivý vhled do věci a dějů; zvláštní forma kritického myšlení.

Teologie⁵⁰ (z řeckého *theos* bůh, *logos*, *slovo*) v doslovném smyslu je nauka o Bohu, bohosloví, systematický výklad doktríny daného náboženství využívající kromě náboženských, též filosofických, vědeckých, sociologických, psychologických, právně-teoretických aj. prostředků. Teologií se obvykle rozumí teologie křesťanská, v širším významu je však možné hovořit i o teologii ostatních náboženství.

Publicistika⁵¹ (*lat. publicus*-veřejný) jsou spisky zabývající se v 18. století státními záležitostmi a pak i veřejnými záležitostmi vůbec. Postupně se pojem rozšířil jako označení všech forem tiskovin, které jsou určeny veřejnosti a počítají s existencí veřejného mínění, které chtějí ovlivnit.

Katolická liga⁵² byl spolek katolických knížectví vytvořený krátce před vypuknutím třicetileté války. Katolickou ligu vedl bavorský vévoda Maxmilián (1597-1651). Jejím protivníkem byla protestantská unie (v čele s kalvínskou Falcí), založená po říšské exekuci (Reichsexekution) v Donauwörth roku 1608.

Nizozemská revoluce⁵³ byl politický a válečný konflikt mezi Nizozemím a Španělskem, ve druhé polovině 16. století, kdy Nizozemsko získalo na Španělsku nezávislost. Nizozemí se stalo součástí habsburských držav sňatkem Maxmiliána I. s dědičkou burgundského vévody Karla Smělého Marií roku 1477. Od poloviny 16. století se do Nizozemí šířila kalvínská reformace. Po nástupu Filipa II. (1556-1598) začalo růst napětí mezi Brusel a Madridem. Nespokojenost Nizozemců vyvolávala hospodářská (růst daní) i náboženská politika (inkvizice) Filipa II. K tomu se přidružila náboženská otázka: Panovník Filip II. si přál vykořenit kalvinismus, zatímco obyvatelstvo toužilo po náboženské toleranci.

Doposud jednotné Nizozemí se začalo rozpadat roku 1579, kdy jižní, katolické provincie vytvořily Arraskou unii a severní, protestantské provincie Utrechtskou unii. K definitivní roztržce došlo v roce 1581, kdy Arraská unie uznala vládu Filipa II., kdežto Utrechtská unie prohlásila Filipa II. za sesazeného a proklamovala vznik

⁵⁰ Srov. Kolektiv autorů: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. str. 402

⁵¹ Srov. Hroch, M.: *Encyklopedie dějin novověku: 1492-1815*. Praha: Libri, 2005. str. 259

⁵² Srov. Šantrůčková, M.; Hrodek, D.: *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. str. 177-178

⁵³ Srov. Šantrůčková, M.; Hrodek, D.: *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. str. 175

samostatných Spojených nizozemských provincií. Boje Spojených provincií se Španělskem pokračovaly až do příměří v roce 1609, které bylo uzavřeno na dvanáct let. Po vypršení příměří byla válka obnovena a stala se součástí tzv. třicetileté války. Nezávislost Spojených provincií uznalo Španělsko až mírovou smlouvou z roku 1648 (Haagský mír).

Reformace⁵⁴ (*lat. obnovení či oprava*) byl proces v křesťanské církvi s těžištěm v 16. století s cílem nápravy poměrů a návratu ke křesťanství, nezatíženému tradicí. Rok 1517, kdy měl bývalý augustiniánský mnich Martin Luther (1483-1546) přibít na vrata kostela ve Wittenberku svých 95 tezí, pranýřujících praktiky soudobé církve, bývá považován za počátek německé reformace. Luthera veřejně odsoudil prodej odpustků, hromadění více církevních obročí v rukou jediné osoby, korupci a nevázaný život církevních hodnostářů. Volal po nápravě a obnovení autority církve. S autoritou papežství se Luther rozešel roku 1520, kdy veřejně spálil bulu papeže Lva X. (1513-1521) ve které papež odsoudil jeho učení jako kacířství. Lutherovo učení (luteránství) se rychle šířilo říší a na Lutherovu stranu v jeho sporu s papežem a císařem se postavila i část německé šlechty.

Anglická revoluce⁵⁵ je obdobím, které se datuje nástupem skotské dynastie Stuartovců na anglický trůn. Vztahy mezi králem a parlamentem se začaly zhoršovat za vlády Karla I. (1625-1649). Na svém zasedání v roce 1628 donutil parlament, jehož nejsilnější zbraní bylo povolování výběru daní, krále, aby přijal tzv. Petici za právo, která potvrzovala dosavadní svobody království a zabráňovala králi vydržovat stálé vojsko. K definitivní roztržce mezi králem a parlamentem došlo na počátku roku 1642, kdy se král pokusil neúspěšně zatknout vůdce parlamentní opozice. Poté opustil Londýn a z Oxfordu vyhlásil parlamentu válku. Občanská válka skončila po bitvě u Naseby v r. 1646 zajetím krále. Následoval proces s Karlem I., jeho poprava a odchod Karla II. do exilu. Anglická monarchie byla nahrazena republikou (1649-1653) a později protektorátem (1653-1659) pod osobní vládou Olivera Cromwella. Pro ústavní praxi válka znamenala, že panovník mohl napříště vládnout pouze se souhlasem parlamentu.

Politika⁵⁶ v obecném smyslu označení pro schopnost řídit stát. Cílem politiky je zajistit funkčnost státu, *ambivalentnost* tohoto cíle tkví v užití prostředků. Politika je pak chápána jako vyvažování a usmířování těchto zájmů, nebo jako prosazování

⁵⁴ Srov. Porkert, L.: *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. str. 171

⁵⁵ Srov. Porkert, L.: *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. str. 180

⁵⁶ Srov. Kolektiv autorů: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. str. 319

zájmů násilím a nátlakem. Politiku lze chápat také jako boj o společenské uspořádání. V rámci rozhodovacích procesů je politika správa věcí veřejných, uměním řídit stát a hájit zájmy jednoho státu vůči druhému, vytvářet a udržovat vztahy mezi těmito státy. Prostředkem politiky je politická moc, kterou lze získat buď demokratickými prostředky nebo násilím. Politika jako správa věcí veřejných byla chápána již v antickém Řecku. Politika je spjata s pojmem moci, o níž usilují subjekty, aby získaly vládu nad ostatními. Moc je nástrojem k prosazování cílů vlády prostřednictvím struktur státu.

Náboženství⁵⁷ (*lat. religio od relegere, ctít respektovat, nebo od religare, vázat*) tvoří pouto spojující člověka s Bohem jakožto zdrojem své existence, zejména v křesťanské tradici. Náboženství se zprvu projevuje jako niterný fenomén, totiž náboženský cit, který se zpravidla opírá o povátné a předpokládá až na výjimky (buddhismus) víru v nadpřiročené bytosti nebo v osobního Boha (monoteistická náboženství jako křesťanství nebo islám), přičemž uznává božské transcendence implikující adoraci a podrobení Bohu.

Sociální pedagogika⁵⁸ zkoumá výchovné vlivy sociálních podmínek při rozvoji jedince i sociálních skupin. Zabývá se zvláště výchovným působením zaměřeným na rizikové, marginální a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže i dospělých. Jde mj. o takové problémy, jak je výchova a pomoc rodinám s problémovými dětmi, práce s rizikovými skupinami ohroženými drogami, s jedinci propuštěnými z vazby.

Výchova⁵⁹ je záměrné působení na procesy učení a socializace s cílem změnit, přetvořit člověka. Jako součást sociokulturní evoluce je v širším smyslu totožná se socializací. Jde o funkcionální působení, pomoc jedinci na jeho životní dráze. V užším smyslu ji chápeme jako plánovité, cílevědomé, záměrné působení zaměřené na tvorbu hodnotových postojů, mravní jednání a přesvědčení. Smyslem výchovy má být kultivovaná bytost otevřená problémům současné civilizace.

Dogmatismus⁶⁰ je postoj, spočívající v tom, že někdo zastává bez kritického ducha dogmata, tzv. „pravdy“, o nichž se nepřipouští diskuse. V tomto smyslu se tedy mluví o dogmatickém duchu. Na druhé straně je dogmatismus doktrína, která se staví proti

⁵⁷ Srov. Durzoi, G.; Roussel, A.: *Filosofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. str. 191

⁵⁸ Srov. Jůva, V.: *Základy pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. str. 20

⁵⁹ Srov. Bakošová, Z.: *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Batislava: Public promotion, 2008. str. 51

⁶⁰ Srov. Durzoi, G.; Roussel, A.: *Filosofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. str. 62

různým formám skepticismu nebo agnosticizmu a tvrdí, že člověk je s to dosáhnout jistých a absolutních pravd.

Protestanti⁶¹ (protestantství) je původně označení části říšských knížat, která byla přívrženci Lutherovy reformace a vznesla protest (odtud „*protestující stavové*“) proti většinovému rozhodování ve věcech víry, v daném případě proti usnesení říšského sněmu ve Špýru roku 1529, podle něhož se v říši zakazovaly pokusy revidovat v duchu Lutherovy reformace katolickou církev. Přeneseně se pak tohoto termínu začalo užívat pro všechny křesťanské proudy vycházející z reformace, nepatřící ke katolické (ani ortodoxní) církvi.

---

⁶¹ Srov. Hroch, M.: *Encyklopedie dějin novověku: 1492-1815*. Praha: Libri, 2005. str. 259

2. KOMENIOLOGICKÉ PŘÍSTUPY SOUČASNÉ I MINULÉ

Komenského knihy byly již během jeho života páleny na hranicích, nenáviděny i uctívány. Dnes jsou jeho knihy opět vydávány a vznikl dokonce vědní obor zabývající se Komenského životem a dílem, nazývající se *komeniologie*, odborník na tuto problematiku *komeniolog*, spisy samotné se označují jako *komeniana*, jehož cílem je opětovné zpracování-interpretace jeho odkazů a myšlenek.

2.1. KOMENIOLOGOVÉ

Svémi nadčasovými kvalitami pronikalo Komenského dílo, podle Kumpery,⁶² od 19. století nejen hluboko do české a slovenské kultury, ale bylo od dob německé klasické filosofie stále více přijímáno i vzdělanou Evropou. Tradičně silnou odezvu měly Komenského myšlenky v kruzích německé liberální inteligence, mezi pedagogy a filosofy, evangelickými teology a církevními historiky a také mezi svobodnými zednáři, hledajícími v Komenském poněkud násilně předchůdce svých svobodomyšlných snah.

V druhé polovině 19. století, kdy hospodářské a společenské potřeby evropského měšťanstva byly provázeny úsilím o rozvoj škol, získala pozornost *Didactica Magna* a Komenský byl hodnocen jako významný výchovatelství teoretik, např. německými historiky pedagogiky *K.Schmidtem* a *K.Raumerem* aj. (1861), jak uvádí Čapková⁶³.

Odrazem rostoucího zájmu, jak dále uvádí Kumpera, byl vznik Komenského knihovny v Lipsku, založené r. 1871 místním učitelským spolkem. Rostoucí mezinárodní uznání českého reformátora výstižně charakterizoval velký francouzský historik *J.Michelet*, když jej označil za vznešeného génia, velkého, tichého a plodného učence světové pověsti, který ztratil svoji vlast, avšak nakonec získal celý svět“.

Kumpera⁶⁴ zmiňuje dále, že: „ *Již oslava třístého výročí Komenského narození roku 1892 nebyla zdaleka jen lokální vlasteneckou záležitostí. V rámci příprav na*

⁶² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 169

⁶³ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-výchovatelství odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 10

⁶⁴ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 168-170

toto jubileum byla v Berlíně založena Komenského společnost (Comenius Gesellschaft), která už roku 1896 měla 1200 individuálních a kolektivních členů ze šestnácti států. Společnost, šířící programově Komenského názory a usilující o zlepšení školství, vzdělanosti a morálky, vydávala v letech 1892-1934 též měsíčník (Monatshefte der Comenius Gesellschaft). Toto periodikum se přes svou křesťansko-filantropickou orientaci stalo, důležitou tribunou komeniologie a výrazem plodné mezinárodní spolupráce“.

Uznání se dočkalo Komenského dílo, jak dále uvádí Kumpera, také ve slovanském světě, zvláště v Rusku. K průkopníkům ruské komeniologie patřili v druhé polovině 19. století vynikající ruští pedagogové *K.D.Ušinskij*, doporučující ve svých pracích Komenského didaktické zásady, a *P.D.Šestakov*, jeho první ruský životopisec. Tuto tradici rozvinula porevoluční sovětská pedagogika. Pod vedením *A.A.Krasnovského* byly vydány ve 30.-40. letech 20. století hlavní Komenského pedagogické práce a snad nejvíce ocenil přínos českého reformátora k výchově člověka právě sovětský vědec, historik pedagogiky *J.N.Medynskij*, když napsal, že „úloha Komenského ve vývoji pedagogiky je stejná jako Bacona a Descarta ve vývoji filosofie a Koperníka ve vývoji astronomie“.

Především však, dle Kumpery, Slovensko dalo v této podobě rodící se komeniologii největší osobnost, kterou byl nepochybně *Ján Kvačala*, filosoficky a jazykově mimořádně vzdělaný badatel evropského formátu. Působil dlouhodobě v Rusku jako profesor na universitě v Jurjevu, na svých studijních cestách objevil řadu cenných dokumentů, mezi nimi i Komenského vlastní životopis v Petrohradu (*Continuatio admonitionis fraternae*), a jeho práce neztratily dodnes svoji faktografickou i myšlenkovou hodnotu.

V Československu došlo v meziválečném období spíše ke kvantitativnímu rozvoji komeniologie, v obecném popularizačním pohledu se vyzdvihovaly národní a křesťansko-humanistické prvky Komenského díla. Dosavadní stupeň komeniologického poznání a převládající hodnocení zachytila v pozitivistickém duchu první velká syntéza o životě a díle Komenského, vydaná v Praze roku 1932, tuto faktograficky cennou práci napsal z větší části *J.V.Novák* a po jeho smrti ji dokončil *J.Hendrich*, jak dále píše Kumpera⁶⁵.

---

⁶⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 170-171

Největší, byť rozporuplný rozmach zaznamenala komeniologie, jak konstatuje Kumpera, v období po druhé světové válce, kdy bylo Komenského myšlenkové dědictví oceněno nejen jako jeden ze základních pilířů československé kultury, ale zároveň bylo stále více přijímáno pro svou všelidskost i v celém civilizovaném světě.

O první marxistickou „*revoluční*“ interpretaci Komenského díla se pokusil, jak dále uvádí Kumpera⁶⁶, s krkolomností sobě vlastní Zdeněk Nejedlý, zdůrazňující již roku 1947, že přes „*nábožensko-církevní středověkou formu jeho spisů*“ zůstane jeho pokrokový odkaz „*živým pramenem i v socialistickém zítřku*“.

Rostoucí zájem o Komenského odkaz, dle Kumpery, znamenal pro československou vědu velkou výzvu, zpřístupnit domácí i zahraniční veřejnosti celé Komenského dílo včetně znovunalezené *Obecné porady* a pokusit se o jeho všestrannou a důkladnou analýzu. Garantem obtížného úkolu se stal Pedagogický ústav J.A.Komenského ČSAV v Praze, zejména jeho odborné oddělení komeniologie a dějin školství a pedagogiky, spolupracující při jeho realizaci s dalšími předními komeniology z celého Československa i ze zahraničí.

Úspěšně se podařilo vydat v letech 1958-1978 v osmi dílech v češtině Vybrané spisy Jana Amose Komenského, v roce 1966 bylo díky dlouholetému úsilí československých vědců zpřístupněno světu jeho nejvýznamnější nápravné dílo *De rerum humanarum emendatione konzultatio catholica* a od roku 1969 začala vycházet edice *Dílo J.A.Komenského (Opera omnia)*, která by v 27 dílech měla do počátku 21. století obsáhnout veškeré spisy i s kritickým vydavatelským komentářem a podrobnými poznámkami.

Základní publikační platformou československé komeniologie, jak dále konstatuje Kumpera, zůstal zprvu Archív pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského, přeměněný roku 1969 v mezinárodní komeniologickou revui *Acta Comeniana*, zveřejňující příspěvky pouze ve světových jazycích a vycházející pod patronací ČSAV, od roku 1981 v intervalu dvou let.

Nejvýznamnějším zahraničním střediskem komeniologického výzkumu je roku 1970 založené Badatelské středisko pro komeniologii v Ústavu pro pedagogiku Ruhrské univerzity v západoněmeckém Bochumu, vedené vynikajícím komeniologem

---

⁶⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 171-173

Klausem Schallerem, které kromě rozsáhlé výzkumné činnosti vydává odborné periodikum *Mitteilungsblatt* a edici specializovaných monografií.

Komeniologie se v posledních třiceti letech stala, podle Kumpery⁶⁷, významným společenskovedním oborem interdisciplinárního charakteru ve kterém prostupují čtyři hlavní aspekty-filosofický, historický, literárně-filologický a pedagogický.

Podobně jako Kumpera se vyjadřuje i Čapkova⁶⁸, podle které byla významná postupně se třebící tendence sjednocovat bádání o Komenském v jednotlivých oborech interdisciplinárním přístupem, který je zejména v poslední době prohlubován, podobně jako spjatost logické a historické metody s dialektikou a systémovým přístupem k výkladu rozsáhlé problematiky.

O filosofickou rehabilitaci Komenského a jeho zařazení do vývoje českého a evropského myšlení, jak rovněž uvádí Kumpera, se zasloužili zejména *Jan Patočka*, *Jiřina Popelová* a *Robert Kalivoda*, v posledním období též *Jaroslava Pešková*. Jeho přírodní filosofii věnuje dosud systematickou pozornost *Pavel Floss*, k hlubšímu poznání myšlenkové struktury jeho díla přispěli zásadním způsobem *Josef Brambora* a *Jaromír Červenka*. Pro pochopení dějinných souvislostí Komenského života a díla vykonal zatím nejvíce *Josef Polišenský*, jeho politické a sociální názory objasnili nově rovněž *J.Ludvíkovský* a *J.Válka* a z církevních historiků se úspěšně pokusili o nová hodnocení jeho teologických názorů a postojů *Rudolf Říčan*, *Amedeo Molnár* a *J.M.Lochman*.

V mnohých otázkách byly, podle Čapkové, otevřeny diskuse stále pokračující s prohlubujícím se poznáváním jak *Obecné porady*, tak textů Hartlibova archívu a jiných významných fondů (např. v Polsku, Holandsku, Švédsku i jinde). Diskusí se účastní filozofové, pedagogové, historikové různých oborů, lingvisté, teologové apod.). Tak např. univerzalizmus Komenského byl vyvozován z filosofických vlivů cizích (*J.Patočka*), ale právem bylo upozorňováno i na kořeny domácí. Např. *J.Popelová* poukázala jak a proč se česká reformace a Komenský stali hlasateli světového univerzalistického programu, který se týkal nápravy lidstva. K problému novoplatónismu Komenského bylo třeba specifikovat, o jaký typ novoplatónismu, a zde bylo podnětné zjištění rozdílu Komenského v pojetí vesmírného dění od jiných novoplatónských koncepcí, což bylo v dalším vývoji nutno rozvést při podrobných výkladech filosofie

⁶⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 173

⁶⁸ Srov. Čapkova, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 12

i pedagogiky Komenského (*J.Červenka, P.Floss, R.Kalivoda, K.Schaller, F.Hofman, D.Čapková*).

Současný literárně-historický pohled na českého spisovatele 17. století, jak konstatuje Kumpera⁶⁹, spoluvytvářeli hlavně *Jan Blahoslav Čapek, Antonín Škarka a Milan Kopecký*. Moderní ediční činnost výrazně ovlivnila *Julie Nováková*, největší znalkyně Komenského latiny. Na pedagogický odkaz učitele národů zaměřil svoje badatelské úsilí *Otokar Chlup* a také předčasně zesnulý *Jiří Kyrášek*. Dlouhodobě se zabývá vývojem Komenského pedagogicko-filosofických názorů *Dagmar Čapková* a významně přispěla k analýze jeho díla také *V.T. Miškovská*.

Nové pohledy uplatňované na pedagogiku Komenského byly chápány, podle Čapkové⁷⁰, ve světle nových objevů a s důrazem na pochopení základních vztahů, v širokých souvislostech celoživotního vzdělávání a sociální všenápravy (*K.Schaller, D.Čapková, J.Kyrášek, F.Hofmann, B.Suchodolski aj.*). Významné bylo adekvátní posouzení významů synkrize v díle Komenského (*J.Kyrášek aj.*), sledování metodologických otázek, např. vztahu obecného a zvláštního, celku a části u Komenského (*např. D.Čapková*), zařazení Komenského do vývoje dialektického myšlení (*P.Floss*).

Nově byly rovněž, jak píše Kumpera, sledovány a interpretovány Komenského styky s jednotlivými zeměmi a kulturními okruhy, nejlépe je snad znám Komenského vztah k polskému prostředí, a to též zásluhou československé badatelky Marty Bečkové. K profilujícím slovenským komeniologům patřil historik pedagogiky *František Karšai*, na jehož dílo navázal *Andrej Čuma*, odborník na ruskou a sovětskou komeniologii.

Komeniologii dnes charakterizuje, podle Kumpery⁷¹: „Široký tématický záběr a odborná hloubka, důsledkem jejího rozvoje je ovšem záplava různých poznatků a názorů. Přitom mnohé úzce specializované studie obohatili současné představy o Komenském o nové zajímavé pohledy a hodnocení, i když vyvolaly často i polemickou odezvu. Bez věcných a otevřených diskusí by však nebyl možný ani pokrok v bádání o Komenském, které zdaleka ještě neřeklo poslední slovo. Je to pochopitelné, protože v Komenského spisech zůstává skryto mnoho významného i pro budoucnost a také příští generace budou v jeho odkazu hledat inspiraci k řešení svých problémů“.

⁶⁹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 173-174

⁷⁰ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 13

⁷¹ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 174

2.2. KOMENIOLOGICKÁ DÍLA

Poselství J.A.Komenského současné Evropě od Pavla Flosse, je publikací, která se skládá ze dvou částí. Z úvodní studie a z výběru Komenského textů. Podstatou studie je první kapitola, v níž se autor zamýšlí nad aktuálností Komenského díla pro soudobého Čecha a Evropana. V následujících kapitolách pojednává autor o nosných ideách Komenského díla a vztahu současného člověka k němu. Je zde rovněž zmíněn stručný životopis Jana Amose, který by měl čtenář vnímat jako příspěvek k časoprostorové orientaci Komenského života a tvorby. Druhá část knihy je výběrem pasáží z Komenského spisů *Listové do nebe*, *Velká didaktika*, *Šťěstí národa*, *Obecná porada o nápravě věcí lidských* a *Výzvy Eliášovy*.

Publikace *Lubomíra Pány Komenského teologická politika* představuje Jana Amose jako politického reformátora, který si byl vědom skutečnosti a nutnosti jevy současnosti nejen interpretovat, ale také učinit maximum možného pro jejich nápravu. Řešení mocenských rozběrů a náboženských svárů je ovšem věcí „vymykající“ se lidské „přirozenosti“, protože primitivní instinkty té doby ovládaly národy a víra postrádala rozměr svědomí natolik, nakolik se vzdálila svému pravému, původnímu poslání; ne lidi rozdělovat, ale smiřovat a spojovat v cestě za lidskou dokonalostí a lidskou zodpovědností. Autor publikace poukazuje na základě rozboru historických souvislostí a analýzy stěžejních prací na Komenského jako politického myslitele a reformátora. Zdůrazňuje, že v jeho díle vystupuje do popředí trojí identita – křesťanská, česká i evropská. Jeho nápravné myšlenky představují výrazný přínos a jsou jedním z nosných aspektů evropské sociologické politiky.

Titul *Od divadla věcí k dramatu člověka*, autora Pavla Flosse, je publikací, která poskytuje čtenáři pohled na tvůrčí všestrannost Komenského, jako myslitele, filosofa, teologa i sociálního reformátora, na Komenského zápasícího o nové duchovní obzory lidstva. Autor zde odhaluje „dějinnou situaci“ ve které se Komenský nacházel a v níž byl myslitel nucen ptát se a odpovídat si, v níž Komenský přispěl prostřednictvím svých odpovědí k rozvoji lidského vědomí a člověka. V první kapitole autor popisuje základní proudy vývoje evropského myšlení, z nichž žila i Komenského doba, která byla nucena řešit problémy a konflikty, které minulá staletí navršila. Ve druhé kapitole se autor snaží zachytit hlavní momenty Komenského myšlenkového vývoje do bělohorské katastrofy

v kontextu s permanentní konfrontací s celkovou duchovní a kulturní situací v zemích koruny české a především v Evropě. Ve třetí kapitole autor popisuje Komenského vnitřní přelom a hledání nového pohledu na svět v těžkých letech 1621-1628. Komenský se obrací od extenzivního encyklopedismu a tradičního školského vědění ke snaze o hlubší analýzu skutečnosti a nalezení nového prostoru pro člověka. Čtvrtá kapitola představuje cestu k novým koncepcím, od encyklopedismu k pansofii, od popisování světa k tvořivé koncepci člověka, od divadla světa k proměně světa, od vylepšování všeho k radikálnímu programu budování nového světa.

V publikaci *J.A.Komenský a jeho odkaz dnešku* poskytuje kolektiv autorů čtenáři pohled na osobnost Komenského jako myslitele, který vytvořil nové pojetí výchovy a vzdělání a označuje ho za zakladatele pedagogiky jako samostatné vědní disciplíny. V úvodní části prezentuje kolektiv autorů Komenského životopis. V části druhé píše o Komenském, jako o mysliteli, který syntetizoval a vytvořil dodnes poutavou stavbu pedagogiky, která spočívala v didaktickém systému, jenž vycházel z vymezené úlohy vzdělání, jenž zahrnoval všechny základní prvky vzdělávací činnosti: stanovil cíle a složky vzdělání, propracoval výběr a uspořádání obsahu vzdělání, analyzoval podmínky a průběh vyučování a učení. Dle kolektivu autorů tak Komenský vytvořil úplný a jednotný systém vzdělávání a objasnil jeho hlavní souvislosti. V závěrečné části je uveden přehled Komenského životopisných dat.

Poutník na rozhraní věků od autora Jana Kumpéry je publikací, ve které nám její autor představuje Komenského jako „*muže touhy*“, reformátora, jehož cílem byla svobodná, vzdělaná a mravně jednající lidská bytost, protože jen prostřednictvím výchovy a vzdělání jednotlivce se slovy Jana Amose, se lze pokusit o všenápravu lidstva v mírovém, snášenlivém, a demokratickém duchu. Autor nevnímá Jana Amose jako pouhého pedagoga, nýbrž jako skutečného vychovatele k lidství bez ohledu na politické přesvědčení, víru a barvu pleti. Autor rovněž zmiňuje Komenského obavy z jednostranného důrazu na technický pokrok a z možného odlidštění vědy. Autorova syntéza představuje Komenského jako komplexní osobnost, člověka velkého, ale na své dlouhé cestě často tápajícího, pochybujícího i chybného. První část publikace sleduje Komenského osudy a jeho názorový vývoj na bouřlivém pozadí dobových souvislostí, přičemž členění do jednotlivých kapitol respektuje základní úseky jeho pohnutého života. Část druhá obsahuje encyklopedicky pojatý přehled všech Komenského spisů, udávající

základní bibliografická, historická a obsahová fakta. Jsou zde uvedeny převážně práce autorem používané a citované, zvláště díla novější a česky psaná.

Dagmar Čapková ve své syntéze s názvem *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského* představuje tohoto českého a světového myslitele s jeho koncepcí všenápravy, tak jak ji pojal ve své *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*. Toto sedmidílné konsultační dílo představuje dle autorky pozoruhodného filosofa, antropologa, teologa, pedagoga, psychologa, filologa, sociologa, je-li možno použít moderních termínů pro významné aspekty oborů k nimž se Komenský podnětně vyjadřoval. S jakými vnějšími i vnitřními rozpory se při svém řešení nápravy člověka a světa ve své době setkal – to jsou otázky, na něž se autorka pokouší odpovídat při pohledu na jeho dílo jako systém vztahů od jednodušších k stále složitějšímu celku, který se v průběhu jeho dramatického života a působení vyvíjel v souvislostech doby i různých tradic. V 1. kapitole autorka předkládá svoji úvahu o metodologických přístupech směřujících k proniknutí a k důkladnému porozumění významu Komenského myšlenek. Ve 2. kapitole ilustruje autorka vývoj a růst Komenského myslitelsko-vychovatelských koncepcí, který měl své kořeny jak v epoše v níž žil a tvořil, tak v předchozích údobích společenského, politického, ideového, náboženského a vůbec široce kulturního vývoje. Vlastnímu výkladu o vývoji myslitelsko-vychovatelských koncepcí Komenského vrcholících návrhy na sociální nápravu je věnována 3.-7. kapitola. Závěrečná část se týká podnětnosti díla Komenského pro dnešní naše úsilí nejšíře vychovatelské.

2.3 KOMENIOLOGICKÉ ČASOPISY

Základní publikační platformou československé komeniologie, podle Kumpéry⁷², zůstal zprvu *Archív pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského*, přeměněný roku 1969 v mezinárodní komeniologickou revui *Acta Comeniana*, zveřejňující příspěvky pouze ve světových jazycích a vycházející pod patronací ČSAV, od roku 1981 v intervalu dvou let.

*Acta Comeniana*⁷³ jsou mezinárodní vědecký časopis pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku, založený roku 1910. V současnosti jej vydává FILOSOFIA, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, v.v.i., jednou ročně v rozsahu kolem 350 stran. *Acta Comeniana* jsou otevřena příspěvkům komeniologickým a rovněž studiím z dějin filosofie, vědy a vědění, literatury, politického a náboženského myšlení raného novověku. Zvláštní nikoli však výlučná pozornost je věnována dějinám střední Evropy. Časopis se neuzavírá žádným metodologickým přístupům a vítá jak materiálové, tak interpretativní studie. *Acta Comeniana* tisknou příspěvky v angličtině, němčině a francouzštině a redakce je schopná zajistit kvalitní překlad českých textů do jednoho z těchto jazyků.

Roku 1971 vzniklo druhé komeniologické periodikum, *Studia Comeniana et historica*⁷⁴, časopis muzea J.A.Komenského v Uherském Brodě pro komeniologii, historii 16.-18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí, vydávaný česky dvakrát ročně a ještě jako konferenční sborník jednou do roka.

Uherskobrodské muzeum⁷⁵ už záhy po svém založení (1898) vydávalo *Ročenky*, jež informovaly o aktivitách Musejní společnosti. Ročenky byly vydávány nepravidelně a neměly ráz odborného časopisu, byť informovaly i o badatelských aktivitách. V padesátých letech 20. století je vystřídaly *Zprávy Muzea J.A.Komenského v Uherském Brodě*. Zprávy obsahují značný podíl příspěvků s archeologickou, etnografickou nebo národopisnou tematikou, ačkoli i *historie a komeniologie* zde mají své místo. Zprávy vycházely ročně, pololetně či čtvrtletně.

⁷² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 172

⁷³ <http://komeniologie.flu.cas.cz/acta.php>

⁷⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 172-173

⁷⁵ <http://www.mjakub.cz/index.php?idm=158>

Počátkem normalizace, v roce 1971, přišel do uherskobrodského muzea⁷⁶ mladý filosof a komeniolog PhDr. Pavel Floss, který po předchozím působení v Muzeu J.A.Komenského v Přerově přišel jako již mezinárodně uznávaný badatel, který měl za sebou důležité výstupy a také byl znám jako pořadatel komeniologických konferencí, jejichž referáty vydával pod názvem *Colloquia Comeniana*. V této tradici pokračoval i v Uherském Brodě. Stává se vedoucím komeniologického oddělení a později v letech 1974-76 zastává i funkci zastupujícího ředitele. Jako odborný komeniolog byl v Uherském Brodě iniciátorem nejen pravidelných mezinárodních komeniologických symposií, ale stojí také u zrodu nového časopisu *Studia Comeniana et historica*, časopisu pro komeniologii, historii 16.-18. století a regionální historii moravsko-slovenského pomezí. Studia vznikla přeregistrací starých Zpráv muzea, ale více v sobě nesla dědictví přerovských Colloquií.

Colloquia Comeniana byla vysoce odborným Komeniologickým časopisem, navíc cizojazyčným (v němčině, v češtině byly pouze některé pasáže nebo recenze), čímž se výrazně rozšířil okruh čtenářů. *Colloquia* byla plánovanou řadou sborníků, provázející přerovské komeniologické konference. První číslo vyšlo v srpnu 1968, druhé a poslední v říjnu téhož roku. Toto druhé číslo již naznačuje vývoj směrem k odbornému časopisu. Odpovědným redaktorem Colloquií byl Pavel Floss, ale k redakčnímu okruhu patřili Josef Brambora, Dagmar Čapková a Jiří Červenka, přední osobnosti soudobé komeniologie.

Rozdíl *Studia Comeniana et historica* byl oproti někdejšímu *Zprávám* velký – změnila se grafická podoba, struktura a především náplň tohoto periodika. *Studia* se měla stát časopisem nejen nadregionálním, ale i mezinárodním. Uherský brod se měl stát střediskem československého komeniologického bádání, programově nadnárodního. Studia měla být jeho publikačním fórem. Tuto charakteristiku, stejně jako i první příspěvky zdědila Studia po Colloquiích, po Zprávách to potom byla zvláště orientace na region.

*Studia*⁷⁷, jak je dále uvedeno, měla vycházet čtvrtletně, ale pro různé potíže, včetně námitek v tiskárně, byla vydávána většinou pololetně. Jako samostatné sešity přitom od poloviny osmdesátých let vycházely kolokviální sborníky. *Studia* byla organicky spojena s mezinárodními komeniologickými kolokvii, pořádanými Pavlem Flossem a jeho spolupracovníky po Přerově i v uherskobrodském muzeu. Kolokvia byla nesmírně plodným prostředím k setkávání vědců, kteří mohli veřejně působit, badatelů zahraničních, ale i těch, kteří nesměli přednášet a publikovat vůbec. Pro komeniology a historiky raného

⁷⁶ <http://www.mjakub.cz/index.php?idm=158>

⁷⁷ <http://www.mjakub.cz/index.php?idm=158>

novověku představuje tento časopis stále jednu z možností, jak publikovat v uznávaném časopise výsledky svého bádání a také informovat zahraniční veřejnost, jelikož časopis má své odběratele nejen v Evropě, ale i v zámoří. Časopis dnes není jen jedním z mnoha muzejních periodik, které jsou důležitým produktem muzejní práce, ale je stále i svorníkem české a světové komeniologie.

Obr. 2: Časopis Acta Comeniana⁷⁸

Obr. 3: Časopis Studia Comeniana et historica⁷⁹

⁷⁸ <http://komeniologie.flu.cas.cz/acta.php>

⁷⁹ <http://www.mjakub.cz/index.php?idm=158>

2.4 KOMENIOLOGICKÁ MUZEA

Obr. 4: Uherský Brod. Pomník Komenského od V. Makovského z r. 1956 před Muzeem J.A.Komenského⁸⁰.

Kumpera⁸¹ uvádí, že v roce 1598 začal v Uherském Brodě Komenský navštěvovat bratrskou školu, vyučovalo se zde základům čtení a psaní, duchovního zpěvu a náboženství. Na náhrobní desce v Naardenu je Uherský Brod uveden jako místo jeho narození.

Muzeum⁸² vzniklo v roce 1898 s názvem *Jubilejní krajinské muzeum* a zaměřením na regionální historii. Časem se vyvinulo oddělení *Comenianum*, které začalo shromažďovat díla J. A. Komenského ve starých tiscích i nových edicích a literaturu o něm. V roce 1920 se muzeum přestěhovalo do Panského domu; do té doby užívalo

⁸⁰ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 346

⁸¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 17-18

⁸² http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Jana_Amose_Komensk%C3%A9ho

prostoru kostela sv. Jana Křtitele, dnešní chrám Mistra Jana Husa, jenž byl právě toho roku předán Církvi československé. Významné bylo konání výstavy bratrských tisků a děl J. A. Komenského v r. 1935. Roku 1944 bylo výborem Společnosti sjednáno, aby muzeum dostalo jméno J. A. Komenského, což se oficiálně uskutečnilo r. 1945.

Kumpera⁸³ konstatuje, že v r. 1957 bylo při uhersko-brodském Muzeu J.A.Komenského zřízeno rovněž Ústřední středisko pro dokumentaci života a díla J.A.Komenského a ohlasu jeho díla. Kromě expozic a výstav patří k činnosti muzea mezinárodní kmenologická kolokvia. Z důvodů speciálního kmenologického zaměření přešlo muzeum v roce 1990 do správy Ministerstva kultury ČR.

Obr. 5: Muzeum J.A.Komenského ve Strážnici⁸⁴

Muzeum⁸⁵ bylo zpřístupněno pro veřejnost v polovině roku 1995. V listopadu 1997 se Městské muzeum stalo členem Asociace českých a moravskoslezských muzeí a galerií. Strážnice je destinací, jak píše Kumpera⁸⁶, kde Komenský v r. 1604 bydlel u své tety *Zuzany Nohálové*. Komenský zde tehdy jako dvanáctiletý chlapec navštěvoval zdejší (nepříliš kvalitní) bratrskou školu, kde získal základy vzdělání. Nalezl zde mj. svého celoživotního přítele, o čtyři roky staršího Mikuláše Drabíka, jenž byl později známý jako vizionář, provokující mj. zkázu panujících

⁸³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 172-173

⁸⁴ <http://muzeum-straznice.webnode.cz/clanky-z-historie/pomnik-j-a-komenskeho/>

⁸⁵ <http://muzeum-straznice.webnode.cz/clanky-z-historie/pomnik-j-a-komenskeho/>

⁸⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 17-19

habsburského rodu. Jeho proroctví Komenský vydal v knize *Světlo v temnotách* (*Lux ex tenebris*). V květnu 1605 po vypálení města uherskými povstanci, v jejichž čele stál Sedmihradský kníže Štěpán Bočkaj, odchází Komenský ze Strážnice. Později, v roce 1650 se sem ale ještě jednou vrátil v době, kdy tajně přecházel přes Moravu.

Obr. 6: Muzeum J.A.Komenského v Přerově⁸⁷

Kumpera dále píše, že zásadní životní obrat nastal Komenskému v Přerově, který zde od konce roku 1607 či počátku roku 1608 (opět) zasedl do školních lavic. Přerovská škola znamenala pro Komenského první velkou bránu k vyššímu vzdělání, k informacím o bližší i vzdálenějším světě. Komenský se zde v době svého studia setkává s učeným a uznávaným správcem zdejší školy, *Janem Láneckým*, který je v té době zároveň jediným moravským biskupem jednoty bratrské. Tento muž sehrál v Komenského životě významnou roli.

Kořeny muzea⁸⁸ můžeme nalézt v roce 1888, kdy zásluhou Františka Slaměnka vzniká *Muzeum Komenského*, které bylo založeno jako první svého druhu na světě. Po úspěšné národopisné a průmyslové výstavě vzniklo v Přerově v roce 1902 i Městské muzeum, které se zaměřilo na regionální historii, archeologii, numismatiku, národopis, výtvarné umění, mineralogii a později též na ornitologii. Od roku 1955 dochází ke sloučení obou muzeí v muzeum okresní. Později bylo přejmenováno na *Okresní*

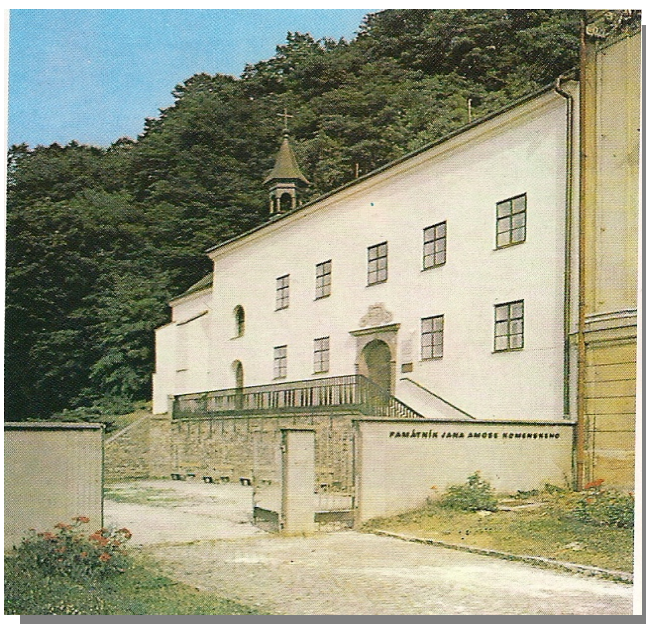
⁸⁷ <http://www.cz-museums.cz/adresar/olomoucky-kraj/prerov/prerov/muzeum-komenskeho-v-prerove-prispevkova-organizace>

⁸⁸ Srov. http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Komensk%C3%A9ho_v_P%C5%99erov%C4%9B

vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov. V roce 1993 bylo Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského přejmenováno na *Muzeum Komenského v Přerově*. V současné době zde nalezneme stálé expozice týkající se archeologie Přerovska, ukázky školních tříd z různých období, památník Jana Ámose Komenského, Národopis Hané a Záhoří, entomologie, mineralogie atd. Na stránkách Muzea Komenského v Přerově⁸⁹, je mj. uvedeno, že: „Mezi návštěvnícky nejoblíbenější expozice patří čtyři dobové rekonstrukce kompletně vybavených školních tříd“.

Obr. 7: Fulnek. Památník J.A.Komenského v bývalém bratrském sboru⁹⁰.

V roce 1616, tedy krátce po svém vysvěcení na kněze, jak píše Kumpera⁹¹, byl zavolán k pastýřské službě do fulnecké církve. Komenský zde působil jako rektor zdejší školy a jako kazatel Jednoty bratrské. Ve Fulneku poznal i svou první ženu *Magdalénu Vizovskou*, která měla žít v Třebíči spolu se svým otcem, Komenský zde vykoupil věno své ženy v podobě domu na Jejkově. V této době psal spis *Listové do nebe*.

Po porážce stavovského povstání (1621), jak uvádí Kumpera⁹², byl nucen Fulnek koncem roku 1621 či počátkem roku 1622 opustit a skrývat se na různých místech

⁸⁹ http://www.cz-museums.cz/adresar/olomoucky-kraj/prerov/prerov/muzeum-komenskeho-v-prerove-prispevkova-organizace#cinnost_muzea

⁹⁰ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 345

⁹¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 38-39

⁹² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 44

v Čechách a na Moravě, z důvodu odmítnutí konverze ke katolictví. Po roce ukryvání (roku 1622) mu na mor zemřela ve Fulneku žena a jeho dvě děti, které zde v době jeho ukryvání zůstaly.

První expozice památníku⁹³ J.A.Komenského ve Fulneku byla otevřena v r. 1954, další byly zpřístupněny v letech 1970 a 1992. Památník seznamuje s životem a dílem Jana Amose Komenského ve Fulneku v letech 1618-1621. Přiblížena je zde historie bratrského sboru ve Fulneku a obnovené církve Jednoty bratrské-ochranovské od r. 1727.

Obr. 8: Muzeum J.A.Komenského v Praze⁹⁴

Muzeum⁹⁵ vzniklo v roce 1892 jako výraz snahy českých učitelů o uchování a dokumentování historických tradic českého školství a pedagogiky. Patří mezi nejstarší muzea v České republice. Od roku 1991 je státním rezortním muzeem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Je badatelským a dokumentačním centrem orientovaným na dějiny českého školství, pedagogiky, učitelstva a vzdělanosti v návaznosti na život, dílo a odkaz J. A. Komenského.

⁹³ http://cs.wikipedia.org/wiki/Pam%C3%A1tn%C3%ADk_Jana_Amose_Komensk%C3%A9ho_ve_Fulneku

⁹⁴ http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedagogick%C3%A9_muzeum_Jana_Amose_Komensk%C3%A9ho_v_Praze

⁹⁵ http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedagogick%C3%A9_muzeum_Jana_Amose_Komensk%C3%A9ho_v_Praze

**Obr. 9: Muzeum v Naardenu. Bývalý kostelík
Valonské reformované církve, upravený
na památník Komenského⁹⁶.**

**Obr. 10: Hrob J.A.Komenského
v muzeu⁹⁷.**

**Obr. 11: Pamětní deska na stěně
muzea⁹⁸.**

⁹⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 346

⁹⁷ Srov. http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_J._A._Komensk%C3%A9ho_v_Naardenu

⁹⁸ Srov. http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_J._A._Komensk%C3%A9ho_v_Naardenu

Muzeum⁹⁹ J. A. Komenského v Naardenu, oficiálním názvem Comenius Museum, se nalézá v severovýchodní části města v místě, kde je pohřben Jan Amos Komenský, který posledních 14 let svého života prožil v Nizozemí.

Kumpera¹⁰⁰ píše, že Komenského srdce dychtící po obecném dobru se zastavilo 15. listopadu a o týden později, 22. listopadu, byl pohřben v Naardenu. Konečným zastavením dlouhé Komenského cesty se stal zastrčený, brzy zapomenutý hrob v kostelíku valonské reformované církve k níž měl zesnulý i jeho de geerovští patroni velmi těsný osobní vztah.

V roce 1929 byly jeho ostatky znovu objeveny a za spolupráce nizozemského a československého státu byla kaple upravena jako mauzoleum, jehož interiér vybavili čeští umělci v roce 1937. Muzeum vzniklo v roce 1992, každoročně pořádá několik výstav, má vlastní knihovnu s původními výtisky knih Komenského a literatury o něm.

Od 24. května 2006 je zde umístěna stálá expozice *Vivat Comenius* s podtitulem *Posel vzdělanosti, lidskosti a tolerance*. Klade si za cíl ukázat Komenského z netradičního úhlu a podnítit zájem o jeho rozsáhlé dílo a nadčasové myšlenky. Stěžejní část expozice představuje osm panelů v kruhu umístěných, z nichž každý se vztahuje k určitému životnímu období Komenského. Tento kruh uzavírá obrazová projekce, doplňující obsah panelů. Názvy panelů a příslušná období: Syn tolerance (1592–1614), Naděje (1614–1620), Truchlivý (1620–1628), Nový domov (1628–1641), Cesta světla (1641–1642), Ztracené naděje (1642–1648), Hrozny zklamání (1648–1656), Anděl míru (1656–1670).

---

⁹⁹ Srov. http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_J._A._Komensk%C3%A9ho_v_Naardenu

¹⁰⁰ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 152

3. MLÁDÍ NIVNICKÉHO A DOBA JEHO STUDIÍ

V nivnickém mlýně (Moravské Slovácko) se pravděpodobně *narodil 28. března 1592* Martinovi a jeho ženě Anně jejich jediný syn Jan. Kdysi tak vášnivý, až tragikomický spor o jeho rodiště nelze jednostranně rozhodnout, protože se nezachovala matrika a ani Komenský údaj o místě svého narození, na rozdíl od svých narozenin, výslovně nikde neuvedl, jak konstatuje Kumpera¹⁰¹.

Jako další pravděpodobné místo se uvádí, dle Kumpery, Uherský Brod (jak je uvedeno v Nardenu na náhrobní desce). Komenský v některých dokumentech připojoval k podpisu Nivnický, Nivanus, Nivnicensis. Občas je zmiňována i Koma, z čehož by mohlo vzniknout příjmení Komenský, Comenius, odkud pocházela otcova rodina. Jisté ovšem je, že se narodil na Moravě, kterou považoval celý život za svoji vlast. Např. v díle *Clamores Eliáš* (Výzvy Eliášovy, Křiky Eliášovy) z druhé poloviny šedesátých let uvádí „*Milé matce mé vlasti, zemi moravské, jeden z věrných synů jejich...*“

3.1 JANOVÍ RODIČE A OTCOVA SESTRA

První léta zřejmě Jan strávil v Nivnici a roku 1598 začal navštěvovat bratrskou školu v Uherském Brodě, kde se vyučovalo základům čtení a psaní, duchovního zpěvu a náboženství. Vyrůstal zde v měšťanské rodině, jeho otec, Martin Segeš (Seges) byl významným členem Jednoty bratrské, jeho matkou byla Anna Chmelová, jak uvádí dále Kumpera.

Většinu obyvatel tvořili novoutrakvisté, významné pozice měla i českobratrská obec s vlastním kostelem a školou. Za *Arkleba z Kunovic*, majitele uherskobrodského panství od roku 1582, se Brod stal sídlem evangelické církevní správy celého hradištského kraje i důležitým kulturním centrem se dvěma školami, bratrskou a měšťskou partikulární. Tehdy tu působili významní evangeličtí vzdělanci. V osmdesátých letech zastávali děkanský úřad *Pavel Přáza (Pressius)*, hlavní redaktor české konfese, a *Pavel Kyrmezer*, autor divadelních her a bývalý děkan pražské filosofické fakulty. Rektorem měšťské školy byl v letech 1594-1596 slovenský pedagog a jazykovědec *Vavřinec Benedikti z Nedožer*, pozdější profesor Univerzity Karlovy, jak dále píše Kumpera.

---

¹⁰¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 16

Komenského otec *Martin* pocházel z podhorské víscky jménem Koma, jak píše Kumpera¹⁰², jenž se nacházela na západních svazích Bílých Karpat. Martin byl zřejmě mladším synem tamního fojta čili rychtáře *Jana Segeše*. Martin Komenský, připomínaný v Uherském Brodě od r. 1572, se stal postupně váženým měšťanem, vlastníkem právovárečného domu na Dolním náměstí (1601), hospodářského dvora na předměstí v Neradicích (1603) a již dříve majitelem či nájemcem mlýna v 7 km vzdálené Nivnici. Na prosperitě poddanského města Nivnice se podílel i Komenského otec, který se roku 1602 stal členem nákladnického cechu, vyrábějícího a prodávajícího pivo.

Otec Komenského byl váženým členem Jednoty bratrské, onoho církevního společenství, z něhož již v 15. století vzniklo a světem se rozšířilo tolik podnětů mravních a politických, společenství vynikajícího kázní a úzkým životním sepětím svých členů. Jednota, alespoň v dobách svého rozkvětu, ujímala se pečlivě každého člena, kterého se jí dostalo rodem či volbou, a vedla jej od stupně k stupni mravního zdokonalování, bděla nad jeho hmotnými i mravními osudy, všude mu pomáhala, posuzovala ho a prověřovala. S mravními vlastnostmi členů Jednoty a s důrazem na službu životem a v životě souvisí také, že se Čeští bratři velmi uplatňovali hospodářsky, takže byli někdy přijímáni a chráněni i jinověrnými vrchnostmi. S tím pak rovněž souvisí střízlivý a racionální ráz bratrského života, jeho plánovitost a promyšlenost, důležitá v době, kdy Jednota přechází z venkova do měst a kdy města u nás tolik bojují o svou existenci. Tyto vlastnosti později nacházíme i u Komenského, jak uvádí kolektiv autorů¹⁰³

Oba rodiče Jana Amose (a také dvě mladší dcerky, Ludmila a Zuzana) zemřeli, jak uvádí Vyskočil¹⁰⁴, v prvních měsících roku 1604. O příčině smrti Martina a Anny Komenských se nic neví. Na mor nezemřeli, protože v městských knihách je poznamenáno, že velký mor se rozmohl až po vpádech Bočkajovců v roce 1605 a 1606.

Vyskočil píše, že oba rodiče byli pohřbeni na bratrském hřbitově, který byl na místě dnešního gymnázia, kde byli oba pochováni, jak praví lešenský zápis, na čestném místě u hřbitovní kaple. V jakém věku zemřeli rodiče Janovi? Podle toho, že Martin nebyl v roce 1572 ještě plnoletý, musel se narodit přibližně v roce 1548-50 a zemřel tedy ve stáří kolem 60 let. Martinova manželka byla podle sdělení dcery Kateřiny o málo mladší než on.

¹⁰² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 16-17

¹⁰³ Srov. Kopecký, J.; Patočka, J.; Kyrášek, J.: *J.A.Komenský-Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 29-30

¹⁰⁴ Srov. Vyskočil, F.: *Kapitoly o jeho předcích, rodičích, příbuzných a místě narození*. Brno: Blok, 1990. str. 79

Poručníkem dvanáctiletého sirotka, jak dále píše Kumpera¹⁰⁵, se stali nivničití *Kozák a Urban Mravencův*, ale na výchovu si jej vzala k sobě do Strážnice teta *Zuzana Nohálová*. Janovy nejstarší sestry *Kateřina* a *Markéta* zůstaly v Brodě, kde se provdaly za místní měšťany. U otcovy sestry a jejího muže *Martina Nohála z Bránek* žil mladý Jan v letech 1604-1605, kdy tu také navštěvoval nepříliš kvalitní bratrskou školu, ve které však našel ve starším spolužákovi a synovi *Mikuláši Drabíkovi* celoživotního, byť podivínského a pochybného přítele.

Kumpera zmiňuje, že Strážnice byla za jeho pobytu žerotínským poddanským městečkem na exponované moravsko-uherské hranici, zneklidňované od 16. století tureckým nebezpečím. Dosud tuto dobu připomínají mohutné cihlové bastiony dvou bývalých městských bran a také v jádře renesanční zámek, opatřený počátkem 17. století novými fortifikacemi.

Po citovém otřesu, jak dále píše Kumpera, způsobeném smrtí rodičů, tu dospívající chlapec z Nivnice zažil brzy další šok, vyvolaný prvním a zdaleka ne posledním setkáním hrůzami války. Moravu v roce 1605 pustošila vojska uherských povstalců vedená sedmihradským magnátem *Štěpánem Bočkajem*, která krutostí a drancováním překonávala i ta nejhorší očekávání. Podle dobové kroniky *Lamentací země moravské*, kam přišli, „všechno vyhubili a věčnou poušť obrátili“. Při svých lupičských nájezdech nešetřili ani Strážnici, kterou 5. května 1605 vypálili. Zkázly zůstaly pouze dobře opevněný zámek se silnou posádkou a z obyvatel přežili ti, kteří včas utekli. V plamenech byl celý kraj, jen s vypětím všech sil se ubránil Uherský Brod, předměstí Nivnice s Komenským dvorem však lehlo popelem.

Jelikož teta se strýcem přišli o majetek, jak dále uvádí Kumpera¹⁰⁶, vrátil se Jan ke svým poručníkům do Nivnice, střídavě asi pobýval i u sester v Uherském Brodě. Neštěstí, jak poznamenal o dvacet let později, jej připravilo skoro o všechna léta jeho jinošství. I když zchudl, dostával podporu z Komni, z otcova podílu na dědečkově usedlosti. Byla to však doba nesnadná a nejistá a patrně na své tehdejší neradostné mládí myslel Komenský v *Labyrintu*, když napsal: „...i nevěděl jsem, co počítí.“

¹⁰⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 17-18

¹⁰⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 18

Neznáme důvod, jak uvádí Vyskočil¹⁰⁷, proč byli Janovi poručníci ustanoveni z Nivnice a proč musel Jan odejít jako sirotek od svých sester v necelých čtrnácti letech do Nivnice. Poručníci podle všeho museli být Janovi příbuzní, protože tito byli vždy ustanovováni z příbuzenstva rodičů jedné nebo druhé strany. Zanedbatelné nejsou rovněž kmotrovské vztahy.

3.2 RODOPIS A RODOKMEN KOMENSKÉHO

Hledání kořenů rodu je a vždy bylo mocným podnětem ke zkoumání historie, jednotlivce, rodiny či rodu. Chceme-li porozumět příběhu muže, který v krizích svého věku dokázal zanechat po sobě odkaz mluvící k současnosti, jak píše Vyskočil¹⁰⁸, musíme se snažit pečlivě doložit jeho časoprostorovou existenci.

Bauer¹⁰⁹ ke Komenského *genealogii* uvádí, že Komenský byl celkem třikrát ženat. Poprvé s *Magdalenou Vizovskou* (†1622), podruhé s *Marií Dorotou Cyrillovou* († 27.8.1648) a potřetí s *Johankou Hanusovou*. Dvě děti z prvního manželství umírají spolu s matkou roku 1622 na mor. Třetí Komenského manželství bylo bezdětné. Základ celému rodu trvajícím až do dnešních dnů položil tedy Komenského druhý sňatek s *Marií Dorotou*. Z tohoto spojení se roku 1628 narodila dcera Alžběta, která si vzala 19.10. 1649 Petra Hrnčíře (lat.Figuluse) Jablonského. Právě rod Figulusů se stal přímým nositelem Komenského krve (i když po přeslici) a jeho rodokmen sahá od Komenského až do dnešních dnů. Není třeba zdůrazňovat, že po mnoha peripetiích se Komenského rod rozptýlil po celém světě.

Kumpera¹¹⁰ z Komenského potomků zmiňuje vnuka „*nepřekonatelného Moravana*“, *Daniela Arnošta Jablonského*, který vysvětil roku 1735 v Horní Lužici poblíž Žitavy na statcích saského hraběte a náboženského reformátora Mikuláše Ludvíka Zinzendorfa, prvního biskupa a seniora nově zde vzniklé *obnovené jednoty bratrské (Davida Nitschmana-původně řemeslníka ze Suchdola nad Odrou)*, této „*zahraniční*

---

¹⁰⁷ Srov. Vyskočil, F.: *Kapitoly o jeho předcích, rodičích, příbuzných a místě narození*. Brno: Blok, 1990. str. 52

¹⁰⁸ Srov. Vyskočil, F.: *Kapitoly o jeho předcích, rodičích, příbuzných a místě narození*. Brno: Blok, 1990. str. 12

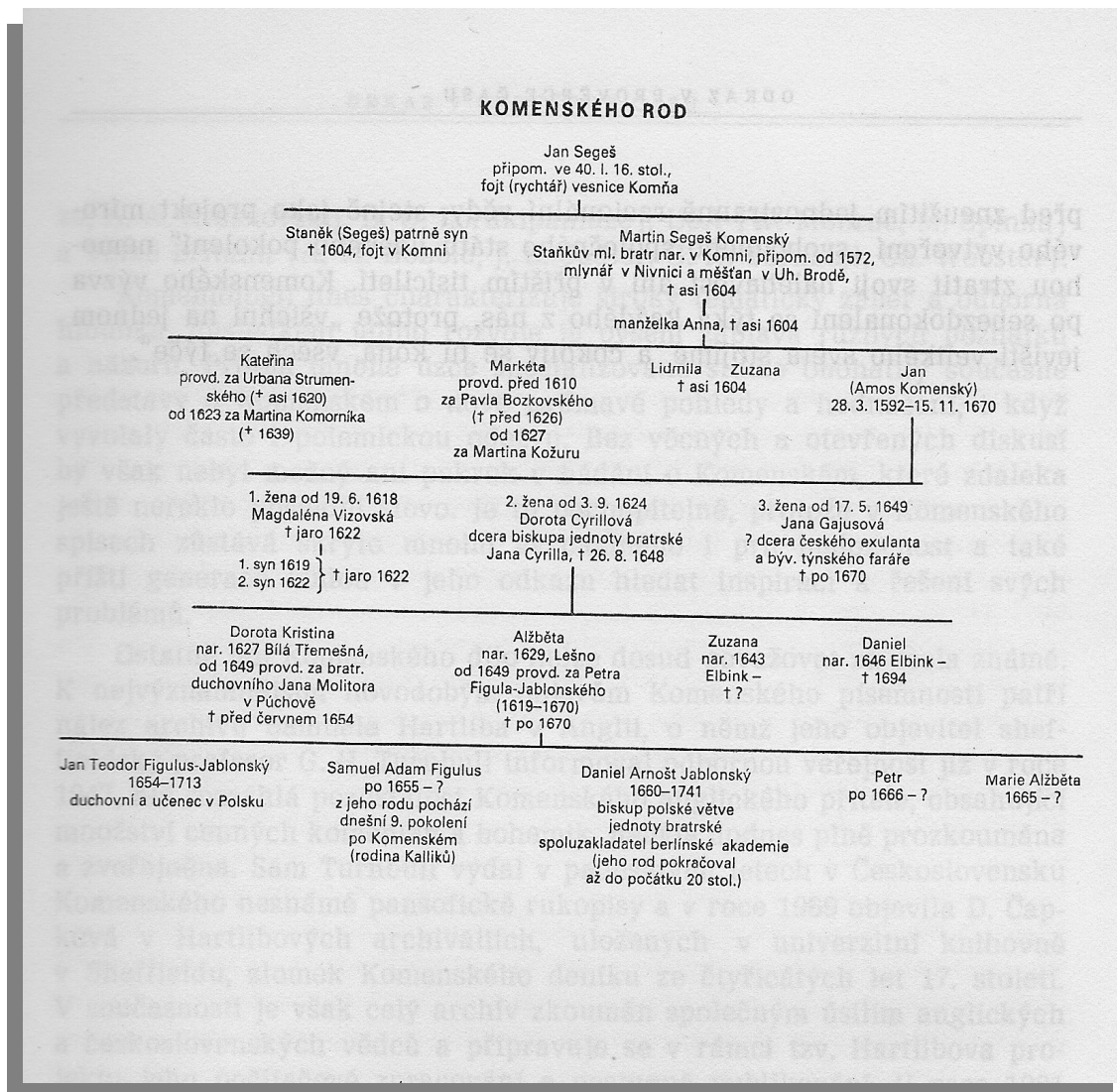
¹⁰⁹ Srov. Bauer, J. a kol.: *Co v učebnicích dějepisu nebylo*. Brno: Moba, 2005. str. 101-102

¹¹⁰ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 157

moravské bratrské obce“. Potomci českých bratří z okolí *Fulneku, Kravař a Nového Jičína* založili na panství Ludvíka Zizendorfa pod vedením tesaře Kristiána Davida roku 1722 osadu Herrnhut - Ochránov. Zizendorf přišel do styku s Komenského odkazem prostřednictvím svého učitele A.H.Franckeho při svých studiích teologie a práva Halle. Hrabě získal pro svůj plán obnovy jednoty bratrské i Daniela Arnošta Jablonského, který od roku 1693 působil v Berlíně jako reformovaný dvorní kazatel *braniborského kurfiřta* a zároveň byl od roku 1699 ještě *biskupem* polské větve jednoty českobratrské. Duchovním vůdcem ochranovské jednoty zůstával nadále Zinzendorf, který byl roku 1737 ordinován rovněž *Jablonským* a za asistence Nitschmana na druhého biskupa nové církve.

Obr. 12. Komenského rod¹¹¹

¹¹¹ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992 str. 176

Až po více než třech letech nastal čas, jak uvádí Bauer¹¹², kdy se Komenského potomci navrátili do Prahy. Po první světové válce z Jižní Afriky do nově vzniklého Československa přijíždí i s svou devítiletou dcerkou *Gertou* (1912 Rooiberg, Jižní Afrika, †1997 USA) *Jiří Viktor Figulus* (1857-1927). *J.Viktor Figulus* odešel ve 22 letech z pruského Slezska do Jižní Afriky, kde byl, střídavě farmářem, obchodníkem i hledačem diamantů. Měli bychom poznamenat, že než se do Jižní Afriky dostal, tak dvakrát ztroskotal...V době búrských válek bojoval v hodnosti kapitána na straně Búrů, byl zraněn a upadl do zajetí. Po vypuknutí první světové války se přihlásil do britské armády, ale byl pro pokročilý věk odmítnut, a tak zapřel deset let. Po válce navázal styky s českou kolonií v Africe, stal se osobním přítelem *T.G.Masaryka* a do republiky přijel na jeho pozvání a na pozvání České národní rady. Dosud se traduje historka o společné cestě *J.V.Figuluse* a *T.G.Masaryka*. Když spolu diskutovali na palubě lodi plovoucí z Kapského Města, spadl *Figulusovi* do moře cvikr. *President Masaryk* mu věnoval svůj, jenž byl donedávna uchováván jako vzácná rodinná památka.

Bauer dále mj. uvádí, že v ČSR působil jako odborník konzultant na ministerstvu obchodu. V roce 1927 umírá na zápal plic. Mladička *Gerta Figulusová* zůstává najednou úplně sama. Po nějakou dobu je vychovávána v penzionátu a pod dohledem *Alice Masarykové*. Kolem osmnáctého roku se prostřednictvím Jednoty česko-bratrské seznamuje s rodinou *Kalíkových*, která ji přijala takřka za vlastní (hluboká náboženská víra a protestantismus jsou charakteristickými rysy celého Komenského pokolení). V roce 1939 uzavírá sňatek s *Ferdinandem Kalíkem* (1912-1984), architektem a malířem.

V roce 1948 manželé *Gerta a Ferdinand Kallikovi* opouštějí vlast a odjíždějí za *Bertinou* matkou do *Johannesburgu*; po její smrti odjíždějí do *Kanady* a konečně následně zakotvují v *Kalifornii*, jak dále píše Bauer, kde žije rodina dosud. V USA *Ferdinand Kalík* uspořádal několik úspěšných výstav svých obrazů. V architektuře vynikl návrhy na stavby reprezentačních budov a zařízení – hotely v *Las Vegas* atd. Hlavou rodiny je dnes jejich syn *Jan Kallík*, bankovní expert a vlastně poslední česky mluvící Komenského potomek. Posledním mužským potomkem je jeho syn *Peter Kallík*.

---

¹¹² Srov. Bauer, J. a kol.: *Co v učebnicích dějepisu nebylo*. Brno: Moba, 2005. str. 102-103

3.3 JEHO UČITELÉ DOMÁCÍ

O tom, kdy Komenský chodil do školy v *Uherském Brodu*, zpráv nemáme, jak zmiňuje Čapková¹¹³. Ale bratrská škola tam byla při bratrském domě již před polovinou 16. století. Od roku 1584 dokonce měla škola právo vyučovat svobodnému literárnímu umění jakéhokoli jazyka a vydržela do roku 1624, kdy bratří musili do vyhnanství. Vedle trivia se učilo jako obvykle katechismu, duchovnímu zpěvu, pravidlům mravů apod.

Čapková dále konstatuje, že o tom, jaké měl Komenský zkušenosti ze školy ve *Strážnici*, kde byl jeho spolužákem *Mikuláš Drabík*¹¹⁴, víme velmi málo. Patrně však i na obě tyto školy, uherskobrodskou a strážnickou, se aspoň zčásti vztahují *kritická slova* Komenského z 11. kapitoly *Didaktiky* o vyučování ve školách. Záleželo zpravidla na dobrém nebo špatném učiteli, jaké metody bylo užito a co mimo trivium a mravně náboženskou výchovu se děti naučily.

Víme, jak píše Čapková¹¹⁵, že: „*V Uherském Brodě, kde pobýval do svého dvanáctého roku, byl vyspělý sbor jednoty bratrské, jedno z předních bratrských středisek na Moravě; bratrský sborový dům měl poměrně bohatou knihovnu. Toto uhersko-brodské zázemí s tradicí styků s jinými bratrskými středisky ve vlasti, styků s novoutrakvisty i uherskými kalvíny, s tradicí rozvinutého školství mohlo poskytovat tedy již v mládí dost podnětů. Z Uherského Brodu pocházeli někteří vynikající bratři, jako byl Jiří Izrael, působící i v Polsku a Pavel Jesen, jeden z překladatelů Kralické bible*“.

Zmínka ve spise *Prodromus pansophiae a Methodus linguarum* nás zpravuje o tom, že opožděný příchod na *přerovskou latinskou školu* až v 16 letech (koncem roku 1607 či počátkem roku 1608), zaviněný liknavostí poručníků, ale snad i tehdy po válce nedostatkem materiálních prostředků, prožíval mladý Jan jako těžkou deprivaci vzdělání. Avšak i tyto negativní zážitky byly impulsem jeho bytostné aktivitě k napnutí sil, aby dohnal, oč byl připraven, jak dále uvádí Čapková.

Dá se předpokládat, že chlapec výrazným nadáním upozornil své českobratrské okolí včetně uherskobrodského rektora Jana natolik, že bylo rozhodnuto

¹¹³ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 45

¹¹⁴ Mikuláš Drabík (1588-1671) spolužák Komenského, bratrský kazatel a vizionář. V roce 1616 byl na Synodu Jednoty bratrské v Zdravicích společně s Komenským ordinován na kněze. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992 str. 37

¹¹⁵ Čapková, D.: *Myšlenka lidské aktivity v Komenského pojetí dějin*. Praha: Academia, 1983. str. 33

o jeho výchově s perspektivou kněžského povolání. Jeho osud byl tak nadále spojen s jednotou bratrskou, která se mu stala novou matkou i ochránkyní, jak uvádí Kumpera¹¹⁶.

Podle Kumpery¹¹⁷ znamenala přerovská škola pro vnímavého chlapce první velkou bránu k vyššímu vzdělání, k informacím o bližším i vzdálenějším světě. Středomoravské město nad dolní Bečvou bylo také od počátku 16. století společně s Prostějovem hlavním střediskem bratrské církevní správy a sídlem jejích biskupů. V této funkci vynikl přerovský rodák **Jan Blahoslav**, který se významně zasloužil o rozvoj bratrského vzdělání a kultury. Na jeho činnost navázal učený a uznávaný správce přerovské školy **Jan Lánecký** (Lanecius), zároveň v době Komenského studia jediný moravský biskup jednoty bratrské.

Tento bystrý senior, jak dále konstatuje Kumpera, zřejmě brzy rozpoznal nevšední talent venkovského chlapce, a proto si jej oblíbil téměř jako svého syna a v dobrém rozmaru mu sliboval svou dceru Johanku za manželku. *Lánecký* byl i duchovním rádcem a důvěrným přítelem přerovské vrchnosti, nejvlivnějšího moravského politika (*předáka moravských evangelických stavů*) *Karla staršího ze Žerotína*, jenž snad i proto rád a často na svém zámku v Přerově pobýval.

V evangelickém školství dosáhly nejvyšší úrovně bratrské školy, sloužící i jako přípravky pro vysokoškolská zahraniční studia v Německu a Švýcarsku. Takovým vzorným bratrským učilištěm byla v druhé polovině 16. století škola v Ivančicích, reformovaná německým učencem *E. Rudingerem*, která však přenechala koncem 16. století prvenství Přerovu, jak dále uvádí Kumpera.

Kumpera rovněž zmiňuje¹¹⁸, že: „*Škola sama měla dvě oddělení, nižší a vyšší s intenzívní výukou latiny, nezbytné pro bohoslovecká studia v zahraničí. Žáci se učili i základům řečtiny, teologie a církevní historie. Z antických autorů se četl ponejvíce Cicero, Vergilius a Ovidius, hojně byly používány různé sbírky výroků a sentencí, hlavním studijním textem však byla česká (Kralická) i latinská bible*“.

Vyučovací metody byly ovšem dosti *těžkopádné a málo účinné*, jak píše Kumpera, zdůrazňovala se rétoričnost, memorování citátů a pravidel. Do žákovských hlav se podle pozdějšího kritického vyjádření v české Didaktice vědění tak spíše *„násilně tisklo a tlačilo, tlouklo a hmoždilo“*. Byl zde i nedostatek kvalifikovaných učitelů, z nichž

¹¹⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 19-20

¹¹⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 20-21

¹¹⁸ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 20-21

Komenský připomíná pouze o málo staršího *Tomáše Dubinu z Meziříčí*, absolventa akademie v Herbornu.

Podobně jako Kumpera hovoří i Lordkipanidze¹¹⁹, který uvádí, že: „*Komenský sám na sobě pocítil naprostou nevhodnost soustavy výchovy a vyučování vládnoucí na tehdejších školách a již tehdy se v něm zrodila myšlenka, že je nutno zlepšit lidové vzdělání. Později se tato idea stala heslem jeho života; její realizaci věnoval svůj vynikající talent, nevyčerpatelnou energii a veliké srdce*“.

Floss¹²⁰ uvádí, že ve vyšším oddělení přerovské bratrské školy si Komenský osvojil především znalost latiny, čímž se mu v letech 1608-1611 dostalo pod vedením učitele *Tomáše Dubina* vědomostí, otevírajících mu možnosti univerzitního studia.

Ač byla přerovská škola relativně jednou z nejlepších, jak dále uvádí Kumpera, přesto ani ona se nezbavila určitého *konzervatismu a kulturního izolacionismu*, vyplívajícího z bratrské výlučnosti a nedůvěry k novým myšlenkovým výbojům. Sympatickým se z dnešního hlediska nejeví ani postoj bratrských autorit vůči netradičním náboženským názorům.

Čapková¹²¹ zmiňuje, že v Přerově, patrně při *akolutské ordinaci* dostal Komenský jméno *Amos*¹²², snad z důvodů biblických i pro lásku k vzdělání. Velké pokušení pro Komenského znamenalo zdejší seznámení s naukou *sociniánskou*, prostřednictvím rakouského katechismu r. 1609, který u Dubina nechali polští ariánští šlechtici, procházející Moravou na cestě do Rakouska. To by svědčilo o racionalismu mladého Komenského. Několikaletý voluntaristický zápas ho stálo, než se vyrovnal s tímto pokušením o průlom do tradiční víry v Trojici a v božství Ježíšovo.

Komenský zvládl přerovskou školu za tři léta a ještě svým nadáním upozornil na sebe *prokalvínsky* orientovaného biskupa *Jana Lanecia*, který byl ve stálém styku s Karlem st. ze Žerotína jako jeho duchovní rádce a pod jehož ochranou dožil i po Bílé hoře na Kralicích roku 1626. S materiální podporou *Žerotínovou* dostal se tedy Komenský na zahraniční vysokoškolská studia do Herbornu a Heidelbergu. Od doby, kdy

¹¹⁹ Lordkipanidze, O.D.: *Jan Amos Komenský*. Praha: SPN, 1972. str. 28

¹²⁰ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 40

¹²¹ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 47

¹²² V jednotě bratrské je proslavil na přelomu 15. a 16. století již Amos ze Štěkně, vůdce tzv. amosovců, radikální bratrské sekty v jihozápadních Čechách. Symboliku tohoto jména jeho nový nositel opravdu nezklamal. Starozákonní prorok Ámos z 8. stol. př. n. l. byl totiž pro svou kritiku nemravné nespravedlnosti a uctívání „*zlatých telat*“ vyhnán z vlasti. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 22

upadl ve Wittenberku vliv tolerantního filipismu, posílali bratři své studenty víc do západních oblastí Německa na kalvínská učiliště, i když se jednota bratrská ani s kalvinismem zcela neztotožnila, jak dále uvádí Čapková¹²³.

Kumpera¹²⁴ dále konstatuje, že: „*A tak, když mladík z Nivnice odcházel se skupinou spolužáků počátkem roku 1611 z Přerova, do západního Německa, odnášel si sebou nové jméno i solidní všeobecné znalosti. Na cestu do světa jej doprovázela též bratrská představa, že pravá teologie je disciplínou, která má napravovat člověka a zlepšovat jeho úděl. Tomuto antropologickému a humanistickému pojetí zůstal věrný již celý život*“.

3.4 ZAHRANIČNÍ UČITELÉ, KTEŘÍ OVLIVNILI KOMENSKÉHO NEJVÍCE

Tříletý pobyt v cizině, vyplněný studiem a cestováním, měl podle Kumpery,¹²⁵ pro utváření dalších Komenského názorů zásadní význam. Styk s vyspělým reformačním humanismem a kultivovaným západoevropským prostředím mu otevřel nové myšlenkové obzory a poskytl podněty pro celý život. Při studiu teologie, dosud jediné disciplíny řešící vztah člověka a světa, se zdokonalil nejen v latině a němčině, ale především se seznámil s novými poznatky bouřlivě se rozvíjející evropské vzdělanosti.

Zejména inspirativní, jak dále zmiňuje Kumpera, byly dva roku strávené v nasavském Herbornu. Nasavskou akademii, zvanou též Johanem, založil pro potřeby svých souvěrců, kalvinistů čili reformovaných, roku 1584 hrabě Jan IV. z Nassau Dillenburgu, bratr vůdce nizozemské revoluce Viléma I. Oranžského. Tato „vysoká škola“ (Hohe Schule), spojující střední a vysokoškolské vzdělání, nezískala sice nikdy právně potvrzený univerzitní statut, ale svojí úrovní předčila mnohé tradiční univerzity. Zásahu na jejím ustavení měl též vynikající protestantský teolog a organizátor **Kašpar Olevianus**. Díky jeho věhlasu i proslulosti dalších profesorů se stalo herbornské vysoké učení se čtyřmi klasickými fakultami centrem kalvinistické vzdělanosti v celém Německu. Rozvíjely se zde progresivní humanistické názory štrasburského pedagoga **Jana Sturma**

¹²³ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 47

¹²⁴ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 22

¹²⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 25

a francouzského odpůrce scholastiky, hugenotského filosofa *Pierra de la Ramée (Petr Ramus)*.

Akademie byla na přelomu 16. a 17. století též známým střediskem radikálního, „*levicového*“ kalvinismu, jak dále píše Kumpera, označovaným pro svou svobodomyšlnost za „*kus Nizozemí na německé půdě*“. Mluvčím bojovných kalvinistů se stal herbornský profesor *Johann Althusius*, jeden z ideologů raně buržoazních revolucí, který tu roku 1603 vydal svůj slavný spis *Politica methodice digesta*. Tento „německý Rousseau“, působící v Herbornu v letech 1586-1604, hlásal rozhodující úlohu lidu (v jeho pojetí svobodných stavů) ve společnosti a smluvní teorii státu, podle níž má lid právo strhnout tyрана, jenž porušil společenskou dohodu o respektování jeho přirozených práv.

Ozdobou školy, jak dále uvádí Kumpera¹²⁶, byl kvalitní učitelský sbor, vedený rektorem *Janem Jakubem Hermannem*, význačným bohoslovcem, který osobně přijímal všechny nové příchozí studenty. Z učitelů artistické neboli filosofické fakulty na níž byl Komenský zapsán, zapůsobil na mladého Moravana lékaře a filosofa *Jindřich Gutberleth*, stoupenec ramismu, proti scholastického učení Pierra de la Ramée. Pod Gutberlethovým předsednictvím proběhla roku 1612 první Komenského veřejná disputace, vydaná tiskem s názvem *Problemata haec miscelanea*. Později též už jako bratrský biskup vzpomínal vděčně též na jeho kolegu, profesora teologie *Hermana Ravensberga*. Nejvíce impulsů však poskytli vnímavé mysli nadaného studenta dva profesori, jejichž památku si Komenský připomněl ještě téměř po šedesáti letech, když roku 1669 napsal: „*Byl jsem po celé dvouletí žákem velmi zbožného teologa Piscatora a velkého, ale křesťanského filosofa Alsteda*“.

Kumpera dále zmiňuje, že *Jan Fischer – Piscator*, rodák ze Štrasburku, byl tehdy prvním a nejstarším profesorem herbornského Johanea. Vynikající komentátor a překladatel Písma hovořil plyně latinsky, řecky a dokonce i hebrejsky, především však byl hlasatelem víry v konečné vítězství pravdy a spravedlnosti, spojované podle dobových představ s očekáváním druhého příchodu Kristova a nastolením jeho tisíciletého království božího. Tento tzv. *chiliasmus* (z řeckého *chilioi-tisíc*) či *milénarismus* (z latinského *mille-tisíc*) nebo také *sabatismus* (hebrejsky *sabat-sedmý, poslední den Božího stvoření*)

---

¹²⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 27

vycházel z radikální interpretace Zjevení sv. Jana, poslední knihy Nového zákona, která mustickým a symbolickým způsobem předvídá konec světa.

Již v husitské revoluci (15. století), jak konstatuje Kumpera, mělo *chiliastické učení* aktivizující, burcující roli při chystané nápravě světa, protože podle Komenského Kristově „obnově pokolení lidského“ musí napomáhat sám člověk. Piscatorovy názory ovlivnily pozdějšího českého reformátora na celý život a formovaly jeho historický optimismus. Vždy věřil v budoucí štěstí lidstva a utěšoval sebe i jiné, že „totiž boží lid má ještě před sebou sobotní odpočinek“.

Neméně výrazně se zapsal do Komenského duše nejmladší herborský profesor *Jan Jindřich Alsted*, jak dále uvádí Kumpera¹²⁷, spíše tedy přítel než nadřazený učitel o čtyři roky staršího žáka. Všeestranně nadaný učenec, stoupenec Piscatorova chiliasmu, usiloval programově o encyklopedické shrnutí starých i nových poznatků v přehledný systém, který by harmonicky uplatnil též názory klasických i novějších filosofických autorit, Aristotela, španělského filosofa Raymunda Lulla a francouzského myslitele Rama.

Alsted byl sympatický Komenskému, jak konstatuje Floss¹²⁸, rovněž svojí snahou o bezproblémovou a definitivní harmonizaci světského vědění a bible. Ve spisu *Triumphus biblicus (Vítězství bible)* se Alsted snažil dokázat, že veškeré světské vědění musí být korigováno zjevenou pravdou, tj. textem bible, neboť bible je i důležitým pramenem poznání přírody. Tytéž snahy poznáme brzy i u jeho žáka a pozdějšího přítele.

Pod jeho vedením připravil roku 1613, jak píše Kumpera¹²⁹, také svojí druhou filosofickou disputaci *Sylloge quaestionum controversarum*, vytištěnou též v akademické tiskárně a věnovanou z vděčnosti „mecenáši“ biskupovi Láneckému.

Lordkipanidze¹³⁰ v této souvislosti uvádí, že: „V těchto letech se Komenský důkladně seznámil s klasickou filosofickou literaturou, poměrně hluboce prostudoval Platóna, Aristotela, Cicerona, Seneku, Quintiliána aj. To nejlépe dokazují jeho vlastní zápisky k jedné z universitních disputací z r.1613, nadepsané *Sporné otázky nasbírané v zahradě filosofie*. V tomto studentském spise nazývá Komenský herborskou akademii

¹²⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 28

¹²⁸ Srov. Floss, P.: *Od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. str. 168

¹²⁹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 28-29

¹³⁰ Lordkipanidze, O.D.: *Jan Amos Komenský*. Praha: SPN, 1972. str. 30

zahradou filosofie, samotného Alsteda velkým zahradníkem a sebe člověkem, který nasbíral v této zahradě sporné otázky, na něž je nutno odpovědět“.

V Herbornu na Komenského rovněž hluboce zapůsobilo seznámení s návrhem na reformu škol a vyučování, koncipovaným německým didaktikem *Wolfgangem Ratkem*. Tento návrh vyšel tiskem v roce 1612 spolu s vyjádřením několika předních profesorů dvou německých universit. V mužném věku Komenský uvádí, že seznámení s Ratkovými návrhy podnítilo jeho vlastní snažení „*didaktické*“, jeho přemýšlení o reformě tehdejší výuky a školy, jak konstatuje Floss¹³¹.

V *Memoriálu* žádal Ratke, jak uvádí kolektiv autorů¹³², aby bylo usnadněno vyučování jazykům, zejména starým, aby byly uvedeny v život školy s vyučovacím jazykem mateřským a aby byla uskutečněna svornost a soulad ve státě a církvi – všechno to myšlenky Komenskému velmi blízké. Stejně blízké byly Komenskému i didaktické zásady Ratkeho: všechno podle metody přírody, všechno bez nucení, nic nového před bezpečným poznáním předešlého, všechno indukcí a pokusem, vzdělání poskytnout veškeré mládeži.

Herbornské intelektuální prostředí dle Kumpery, bylo pro Komenského zdrojem mnoha dalších nových informací a podnětů. „*Sotvaže roku 1612 vyšla Wolfganga Ratkeho Rada k nápravě metody studií, doslechl jsem se o tom i já v nasavském Herbornu*“. Didaktik Ratke (*Ratichius*) upozorňoval na nedostatky současného školství, především na bezduché memorování latinských textů a pouček bez pochopení podstaty a souvislostí. Doporučoval proto rozšířit výuku v mateřském jazyce a sliboval zavést do německých škol novou metodu, která by vedla k snadnějšímu osvojení cizích jazyků a základů všech věd.

Kumpera¹³³ rovněž zmiňuje, že: „*V nasavské akademii přišel moravský student také do styku se současnou přírodní či mozaickou filosofií, tj. pozdně renesančním názorem chápajícím svět a člověka jako jeden organický celek. Podle těchto představ mikrokosmos i makrokosmos spolu harmonicky souvisejí, vše se v souladu s božím plánem vyvíjí podle principů „omnia ab uno, omnia ad unum“ (vše z jednoho, vše k jednomu). Hluboce jej v tomto duchu ovlivnila kniha herbornského absolventa, norského filosofa Korta Bergensise *Physica et ethica mosaica*, vydaná v hesenském Hanau roku 1613“.*

¹³¹ Srov. Floss, P.: *Od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. str. 45

¹³² Srov. Kopecký, J.; Patočka, J.; Kyrášek, J.: *J.A.Komenský-Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 33

¹³³ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 28-29

Komenský si tak, jak dále píše Kumpera, odnášel z nasavské akademie podněty na celý život, zde se v jeho hlavě zrodila i myšlenka prospět svému národu vypracováním první české encyklopedie. Podle jeho představ bylo k povznesení národní kultury třeba rovněž zlepšit jazykové vyučování a zdokonalit poznání vlastní řeči, a proto již v roce 1612 začal v Herbornu skládat *Poklad jazyka českého (Thesaurus linguae bohemicae)*, „to jest co nejúplnější slovník, přesnou mluvnici, ozdobné i výrazné způsoby mluvy i přísloví“. Tímto dílem, bohužel zničeným v Lešně po čtyřiceti letech práce, chtěl dokázat „ušlechtilost“ a rovnocenné vyjadřovací možnosti češtiny jako jazyka vzdělanců.

Do Heidelbergu, po odchodu z nasavské akademie a tříměsíčním putování po Německu a zejména Nizozemí¹³⁴, které Komenskému učarovalo, se ovšem Komenský nedostal náhodně, neboť jak později napsal „*sídlo mých studií bylo přesně stanovené*“, patrně ještě Láneckým a Žerotínem. Rýnská Falc představovala nejmočnější kalvinistický stát v říši a její hlavní město, označované jako „*sídlo múz na Neckaru*“ či německá Paříž, bylo politickým a kulturním centrem mezinárodního významu s nejstarší německou univerzitou, založenou již roku 1386. Její reformační humanistický charakter ovlivnil svými názory Lutherův pokračovatel **Filip Melanchthon** a také kalvinistický teolog **Kašpar Olevianus**. Roku 1609 se na lékařské fakultě zastavil věhlasný doktor **Jan Jessenius**, někdejší rektor univerzity ve Wittenbergu, jak konstatuje Kumpera¹³⁵.

Komenského roční pobyt na heidelberské bohoslovecké fakultě byl vyplněn především intenzívním studiem, při kterém měl možnost poznat řadu pozoruhodných lidí. Z univerzitních učitelů vzpomínal s vděčností na čtyři muže, **Altinga, Sculteta, Copenia a Parea**. Nejvýrazněji zapůsobil na moravského studenta **David Pareus**, stoupenec usmíření dvou hlavních evangelických církví – luteránské a reformované. Své myšlenky horlivě propagoval nejen při přednáškách, nýbrž i v debatách konaných ve svém bytě zvaném Pareánum. Pareův irénismus (z řeckého eiréné-mír), vyjádřený ve spise *Irenicum sive de unione* z roku 1614, reagoval na sílící volání po jednotě všech protestantů tváří v tvář protireformační hrozbě. Protestantští unionisté chtěli překonáním často nepodstatných věroučných rozdílů dohodnout společný reformační program, a tím i napomoci k vytvoření politického společenství evangelických států, které by bylo schopné čelit mocnému a poměrně jednotnému habsbursko-papežskému bloku. O takový

¹³⁴ Mladá Nizozemská republika učarovala Komenskému na celý život, a to nejen bohatstvím a výstavností měst, ale hlavně rozvinutou kulturou, poměrně demokratickým politickým uspořádáním a svobodomyšlností. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 31

¹³⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 32-33

„*Corpus evangelicorum*“ šlo v budoucnosti i Komenskému, který však irénické impulsy svého heidelberského učitele rozvinul postupně do snahy po smíření všech křesťanů a lidí vůbec na principech všeobecného míru a názorové snášenlivosti, jak rovněž konstatuje Kumpera¹³⁶.

Ještě před odchodem z Heidelbergu, podle Kumpery, obhájl Komenský pod vedením profesora *Copenia* svoji disputaci *De natura fidei iustificantis (O povaze ospravedlňující víry)*, která se zabývala základním věroučným protestantským článkem, otázkou ospravedlnění vírou. Její rukopis či případný tisk se bohužel nedochoval. Na jaře 1614 se vydal dvaadvacetiletý Komenský domů.

4. LIDÉ, KTEŘÍ PODPOROVALI A OVLIVŇOVALI KOMENSKÉHO

Není pochyb o tom, jak konstatuje Čapková¹³⁷, že vlastní dětství a mládí poskytlo Komenskému řadu podnětů k pozdějším úvahám, v nichž stále usiloval o to, aby sjednocoval zážitky z vlastní výchovy, ať kladné nebo záporné, s citlivým vnímáním událostí veřejného sborového i širě společenského života. Jeho spisy už z této doby svědčí o pozornosti, s kterou Jan Amos sledoval společenské rozpory předbělohorského vývoje – *sociální, politické, náboženské, vědecké a literární a reagoval na ně.*

4.1 LIDÉ OVLIVŇUJÍCÍ JEHO SOCIÁLNÍ CÍTĚNÍ A PŘÍSTUPY

Vývoj a růst sociálních a myslitelsko-vychovatelských koncepcí Komenského má své kořeny, podle Čapkové¹³⁸, jak v epoše, v níž žil a tvořil, tak v předchozích obdobích společenského, politického, ideového, náboženského a vůbec široce kulturního vývoje. V českých zemích se rozpornost společenských vztahů koncem 14. století vyhranila specificky. Zasáhla intenzivně oblast ekonomickou, náboženskou i sociální. To pak vedlo v husitství na počátku 15. století k největšímu protifeudálnímu hnutí starší doby s širšími a hlubšími důsledky sociálními i kulturními, než měly proticírkevní

¹³⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 33

¹³⁷ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 44

¹³⁸ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 21-23

a protifeudální akce v jiných evropských zemích té doby. Proto i krize církve vyústila v Čechách nejdříve ze všech evropských zemí v rozluky s dosavadní církevní formou a v zahájení reformace sto let před Lutherem.

Pro Komenského měla husitská tradice zásadní význam, jak dále uvádí Čapková, a to důsledky sociální aktivity pro demokratizaci vzdělání i pro pojetí vztahu člověka a světa, činné lidské účasti na společenském životě a jeho nápravě. Husitství přerušilo v Čechách počátky latinského humanismu z konce 14. století; ale zlidověním kultury přispělo k vytvoření českého národního reformačního humanismu sociálně i politicky angažovaného, jak se rozvíjel od konce 15. století a v průběhu 16. století a jímž se mohl Komenský dále inspirovat, zejména jak se projevil i v jeho rodné jednotě bratrské od poloviny 16. století.

Humanismus, renesance i reformace znamenaly, dle Čapkové, jednak návrat k antické minulosti, jednak pohled vpřed a úsilí odpovídat na potřeby doby. Humanismus a renesance se vracely k antickému ideálu všestranně rozvinutého člověka (kalokagathie); reformace proklamovala návrat k apoštolské církvi z doby antiky, návrat k její charakterové opravdovosti. Tento důsledný historismus byl společensky uplatňován hlavně v české reformaci.

Čapková¹³⁹ dále zmiňuje, že: *„Komenského inspirovaly tyto podněty, zejména pozornost k vývoji dítěte od narození a k harmonii vzdělávacích složek, k všestrannosti vzdělávání, pojetí historie jako učitelky života, reformační důraz na morální nápravu. Nejrady citoval ty antické autory, v nichž našel oporu i pro kritiku morálního úpadku, např. kyniky, stoiky, a oporu pro filosofické koncepce, Platóna, Aristotela, pro vychovatelskou činnost (Cicero, Quintilian) aj. Stanovisko Komenského k antice nebylo jednotné; při hodnocení jeho názorů na antické spisovatele záleželo na kontextu, v jakém se vyjadřoval“.*

I když s humanismem a renesancí sdílel Komenský, jak dále píše Čapková, názor na středověk jako období barbarské, studoval i křesťanské autory středověké. Bližší mu však byli církevní otcové, zejména Augustin, kteří navazovali jak na antiku, tak na prvotní sociálně spravedlivější křesťanství, na něž se odvolávala reformace. Tak se v díle Komenského zrcadlilo studium dávné minulosti obojího zaměření, které zásadně určovalo tvář evropské kultury – antiky i křesťanství.

---

¹³⁹ Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 23

Komenský, který hodně četl patristické autory, i Augustina, jak zmiňuje Floss¹⁴⁰, potomek husitů a české reformace, žák chiliasty *Parea* a sociálního herbornského teoretika *Althusia*, jde dál myšlenkovým směrem bojovat za druhý příchod Kristův a změnit tento hříšný svět a jeho řády a učinit je vskutku křesťanskými. I v jeho dílech najdeme místa, v nichž líčí, jak vlastnictví a především stát vznikl násilím a jak je od té doby svět plný válek, jak původní svobodná lidská bytost byla a je ujařmena nesčetnými pouty. A víc než kdokoli jiný ví Komenský, že všechny tyto danosti jsou dějinně podmíněny, a proto také jedině v dějinách, v programové, nápravné akci v budoucnosti proměnitelné a přeměnitelné.

Komenský si velmi vážil a po celý život zdůrazňoval u sebe a u jiných Bratrskou výchovu, jejímž typickým znakem byla kázeň a řád, a již, podle Čapkové¹⁴¹, získal při svém pobytu v Uherském Brodě na jihovýchodní Moravě. Pochopitelně působily i ostatní prvky bratrské výchovy. Byla to zejména láska k Písmu, k rodné řeči, láska k pravdě a spravedlnosti, touha po lepším světě, pracovitost a odpovědnost, autokritika a snášenlivost apod. Předpoklady k tomu získával mladý Jan již v rodinné výchově i v bratrských domech vyspělých bratrských sborů v Uherském Brodě i po osíření ve Strážnici. Ze strážnického sboru pocházel o dvacet let starší **Matouš Konečný**, jehož život a dílo mohlo poskytnout Komenskému nejen podnět či inspiraci.

V době Komenského příchodu na herbornskou akademii, jež byla zřízena koncem 16. století, jak konstatuje Floss¹⁴², zde působili jako učitelé mnozí myslitelé evropského významu, jež ovlivnili Komenského nejvíce. Mezi nimi je na místě zvláště uvést **Johanna Althusia**, který představil svůj koncept politické filosofie především v díle *Politica methodice digesta et exemplis sacris et profanis illustrata* z roku 1603 a jenž byl pro své **sociálně-politické** názory nazván německým „Rousseauem“. Též Komenského, jak dokládají některé pasáže v **Obecné poradě o nápravě věcí lidských**, patrně ovlivnil svou koncepcí, neboť Jan Amos píše, že vládne-li panovník svévolně, pak „...nemůže zabránit, aby se údy nehnuly a nepřevzaly samy starost o sebe, cítí-li, že jsou tlačeny, tísněny, páleny, i jinak v křivdě.“

Shoda *Althusia* s Komenským je patrná i v této nejvýznamnější myšlence, v ostrém boji proti principu, že moc je nad právo. Absolutní, věčná, nejvyšší moc,

¹⁴⁰ Srov. Floss, P.: *Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. str. 141-142

¹⁴¹ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 43-45

¹⁴² Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 40

povznesená nad právo, by byla tyraní. Nejvyšší moc podléhá přirozenému právu a božím zákonům, to však značí, že podléhá z valné části i pozitivním zákonům, které nemohou být zcela odlišné od přirozeného práva a božího zákona. I tuto myšlenku nalzáme u Komenského ve „*Všenápravě*“. Největší radikálnost *Althusiova* se projevuje v tom, že přímo zdůrazňuje suverenitu lidu. Poddaní jsou povinni poslouchat vrchnost, jen pokud nevládne bezbožně nebo nespravedlivě. Althusius je rozhodným, příkrým nepřitelem machiavelismu i státní resony a uvědoměle a bojovně staví proti mocenskému státu pojetí státu právního, opřené o suverenitu lidu a přirozené právo, jak uvádí Popelová¹⁴³.

Zásadní bylo ovšem, podle Čapkové¹⁴⁴, Komenského seznámení s německým učeneckým *chiliasmem*, jehož podněty spojoval Komenský s ohlasy revolučního lidového chiliasmu, který se projevoval v české reformaci od husitství, s myšlenkami bratrstva Růžového kříže aj.

Chiliasmus vyznávající herbornský profesor *Jan Fischer-Piscator* byl, jak uvádí Kumpera¹⁴⁵, především hlasatelem víry v konečné vítězství pravdy a spravedlnosti, spojované podle dobových představ s očekáváním druhého příchodu Kristova a nastolením jeho tisíciletého království božího. Tento tzv. *chiliasmus* (z *řeckého chilioi-tisíc*) či *milénarismus* (z *latinského mille-tisíc*) vycházel z radikální interpretace Zjevení sv. Jana, poslední knihy Nového zákona, která mystickým a symbolickým způsobem předvídá konec světa. Chiliasmus, živý již v počátcích křesťanství, se ve středověku stal ideovou oporou mnoha protifeudálních kacířských hnutí. Jeho role stoupala vždy v krizích, v dobách drastického zhoršení životních poměrů, kdy s Antikristem, který měl ovládnout svět těsně před Ježíšovým příchodem, byla často ztotožňována světská nespravedlnost a útlak, reprezentovaný krutými vládci, císařem, papežem apod.

Již v husitské revoluci (15. století), jak konstatuje Kumpera, mělo chiliastické učení aktivizující, burcující roli při chystané nápravě světa, protože podle Komenského Kristově „*obnově pokolení lidského*“ musí napomáhat sám člověk. Piscatorovy názory ovlivnily pozdějšího českého reformátora na celý život a formovaly jeho historický optimismus. Vždy věřil v budoucí štěstí lidstva a utěšoval sebe i jiné, že „*totiž boží lid má ještě před sebou sobotní odpočinek*“.

¹⁴³ Srov. Popelová, J.: *J.A.Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. str. 410-411

¹⁴⁴ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 48

¹⁴⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 27

Komenský chce svým dílem člověka přesvědčit, jak píše Floss¹⁴⁶, že právě v dějinách, v budoucnostní akci je možno najít východisko ze všech neřešitelných problémů jeho existence. Beznaděj antického a částečně i středověkého člověka, který se mohutnými náporů snaží setřást jeho dogmat a útisku, u Komenského mizí. Člověk má konečně zase perspektivy! V chiliastickém radikalismu volá: Uskutečněme nebe na zemi! Porušení se stalo pod nebem, pod nebem musí přijít i náprava, nikoli až na nebi! Dějiny dostávají svou samostatnost, svou hodnotu.

Vedle Piscatora, jak dále zmiňuje Floss¹⁴⁷, působil na mladého Jana Amose především **Johann Heinrich Alsted**, především svým pojetím filosofického encyklopedismu, v němž je filosof představen jako pilná včelka, sbírající „*med pravdy*“ z nejrozmanitějších květů. Všestranně nadaný učenec, rovněž stoupenec Piscatorova chiliasmu, usilující programově o encyklopedické shrnutí starých i nových poznatků v přehledný systém, jenž by harmonicky uplatnil názory klasických i novějších filosofických autorit. Byl to mj. Alsted, který inspiroval Komenského při koncipování (bohužel jen částečně dochovaného) encyklopedického spisu *Teatrum universitatis rerum* (**Divadlo veškerenstva věcí**).

I Komenského úsilí encyklopedické, má podle Flosse¹⁴⁸, své dimenze výchovné, sociální, osvětové, a tudíž i pedagogické. Velká encyklopedie v českém jazyce, kterou píše v Přerově a Fulneku, *Divadlo veškerenstva věcí* (*Teatrum universitatis rerum*), jedno z nejmladších a přitom nejodvážnějších a nejšířejí koncipovaných Komenského děl, mělo přispět ke vzdělání české veřejnosti ve světských vědách, které byly u nás tradičně zanedbávány.

Čapková¹⁴⁹ konstatuje, že: „*Velmi uctívaným autorem Komenského byl J.V.Andreae, v jeho kritických výhradách vůči aristotelské scholastice, která převládala v ortodoxním luteranismu, v jehož prostředí byl Andreae kazatelem i pak konsistoriálním radou, nacházel Komenský mnohé podněty. Podobně v Andreaových výtkách špatným učitelům, v jeho kritice nedostatečné kázně a úpadku mravů spatřoval Komenský zaměření, které sdílel. Oceňoval i Andreaovy plány křesťanské společnosti a úsilí o reformu života, jeho společenskou kritiku; uvádí důvody, pro něž pro Labyrint světa a ráj srdce měl vzor ve spisech Andreaových. Avšak byl-li cíl Andreaův ve vnitřním obrození člověka, který měl*

¹⁴⁶ Srov. Floss, P.: *Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. str. 141-142

¹⁴⁷ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 40

¹⁴⁸ Srov. Floss, P.: *Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. str. 46-47

¹⁴⁹ Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 30

poznat marnost světa, jeho omyly a skrze víru nastoupit cestu k následování Krista, Komenský vedle toho usiloval i o vnější změnu společnosti. V pojetí Andreaově sejevila rozpornost v pohledu na svět jako divadlo marnosti a na přírodu jako projev boží moudrosti, kterou je třeba poznávat, pro Komenského tvořil svět jednotu“.

Vidíme, jak rovněž konstatuje Floss, že pozdější (a v různých formách celoživotní) Komenského snažení „didaktické“ (tj. pedagogicko-reformní), encyklopedické (později pansofické, tj. vševědné), irenické (tj. snažení o zajištění míru a spravedlnosti), všenápravné (v něm chiliasmus byl hybnou silou) má své kořeny, své počátky a impulsy v mnohém i v oněch čtyřech letech Komenského pobytu na universitních studiích v Německu. Na tyto popudy bude pak Komenský celý život reagovat, nově je ztvárňovat, až je nakonec přetvoří v originálně koncipovaném, vrcholném díle svého života, v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských* a ve svých koncepcích filosofických, antropologických a teologických.

V souvislosti se svým triadickým chápáním celku skutečnosti světa, měl podle Čapkové,¹⁵⁰ Komenský svého předchůdce v německém filosofovi *Cusanovi*. Právě od něho se však lišil v mnohém ideologicky; např. sociálním zaměřením tvořivé lidské schopnosti, jejich stupňů v celoživotním vývoji, tím, jak dialektickou logiku Dušanovu o jednotě protikladů uplatnil na výklad vývoje v přírodě i na lidské dějiny.

Podobně učinil Komenský parcelsovskou myšlenku o vztahu mikrokosmu-člověka a makrokosmu-světa ústrojnou složkou svého pojetí jsoucí tak, jak dále uvádí Čapková, aby v nejširších souvislostech univerza důsledně provedl vychovatelskou a sociální aplikaci pojetí člověka jako organického celku.

Dle Čapkové od anglického myslitele *Herberta z Cherbury* přejal Komenský myšlenku vrozených obecných pojmů a instinktů u všech lidí. Ideologicky toho však na rozdíl od Herberta využil sociálně vychovatelsky. Podobně se s ním shodoval v úsilí hledat to, co je podstatné, i na základě historického, např. při určování nedostatků církví. Ale výsledek tohoto zkoumání uplatňoval Komenský i v konkrétní praxi své doby.

Tak jako Herbert mohl i Komenský být ovlivněn teorií mezinárodního přirozeného práva, jak dále uvádí Čapková, které rozvíjel jejich současník nizozemský *Hugo Grotius*, s nímž se Komenský shodoval v mnohém též ideologicky. Náboženská tolerance a mírové myšlenky obou byly politicky zaměřeny z podobného východiska

---

¹⁵⁰ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 30-31

protihabsburské opozice. Rozdíly mezi nimi vyplývaly víc z odlišného teoreticko-metodologického přístupu. Grotius sledoval výhradně disciplínu právní. Komenskému běželo o sjednocení vzdělanosti a právo bylo pro něho aspektem, který se týkal všech oborů lidské činnosti.

V nizozemském prostředí, jak vysvětluje Čapková¹⁵¹, působila na Komenského celá řada činitelů, nepochybně mu zde imponovalo společenské uspořádání, které vyplynulo z dlouholetého zápasu domácího obyvatelstva se španělsko-habsburským absolutismem. Stavovský ranně kapitalistický stát, rozvoj obchodu, vědy, kultury, zájem o vzdělání, náboženská a politická tolerance – to všechno by si byl Komenský přál pro svůj národ. Jeho komentáře k politické situaci svědčí o tom, že měřil politické a vojenské akce v první řadě morálně. Ptal se, jak je možné, že se ocitly ve válce evangelické mocnosti Anglie a Nizozemí, dřívější spojenci. Spis, který jejich smíření věnoval, *Angelus pacis* (*Posel míru*), v r.1667 ukázal, jak mu ležel na srdci mír v evangelickém táboře, v jehož jednotě viděl sílu proti Habsburkům.

Angelus pacis však právě tak, jako je dokladem jeho politického idealismu, jak konstatuje dále Čapková, svědčí o přísné kritičnosti i k těm, kdo mu byli blízcí. Komenský trval na principu, že úspěchem vývoje národa je především morální čistota. Viděl, že počínající kolonialismus jak Anglie, tak Nizozemí ji v zámoří porušoval, a neváhal s kritickými výtkami vůči oběma stranám. Ve svých základních ideových liniích se nedával materiálně ovlivňovat. Dostával se tím ovšem do stále větší izolace, zejména po Hartlibově smrti r. 1662, a svými návrhy mimo reálné možnosti kteréhokoli ze společenských celků své doby. V Nizozemí byl nejbliž *arminiánským skupinám*, sociálně účinně pracujícím.

Floss¹⁵² v souvislosti s Komenského chiliasmem rovněž zmiňuje, že právě ti kazatelé a teologové, kteří měli z různých důvodů blízko k *chiliasmu a eschatologii*, byli odhodláni usilovat o hlubokou proměnu společnosti. Proto též nepřekvapuje, že Komenského začínají stále více zajímat samorostlí a netradiční teologové a církevní reformní myslitelé, tzv. „neoreformátoři“: *Antoinne Bourignonová, Jean de Labadie, Pierre Serrarius* aj. Jan Ámos, jak se ostatně dočítáme v jeho *Vševýchově*, byl svými

¹⁵¹ Srov. Čapková, D.: Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského. Praha: Academia, 1987. str. 144-145

¹⁵² Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 48

současníky kritizován především pro své radikální společenské názory, jejichž základem je „demokratické“ pojetí výchovy.

Myšlenkami o světové reformaci společnosti, vyjadřovanými v rámci milenaristického působení na Komenského, podle Čapkové¹⁵³, i příslušníci bratrstva **Růžového kříže**. O nich je doloženo, že měli ideu pansofie, znázorněnou stromem, založenou parcelsovsky na myšlence organické jednoty univerza. Jisto je, že zpočátku bral zpočátku bral Komenský jejich učení s rezervou jako příliš slibující a málo konkrétně realizující. Andreae, kterému je připisována anonymní manifestační *Fama fraternitatis* tohoto bratrstva, odvrátil se později od nich zklamán jejich zaostalostí ve vědách. Na tento rozpor mezi hlásáním nové, ale utajované filosofie a vědy s nedostatečnou fundovaností naráží Komenského kritika rosenkruciánů v *Labyrintu světa*. Obrazu pansofického stromu však ve svých spisech užíval.

V naší současné populaci, podle Flosse¹⁵⁴, upadá smysl pro *sociální spravedlnost* a současně pro *sociální citění*. Chudí, nemocní a staří dnes u mnoha našich vrstevníků nezbuzují soucit a potřebu pomoci, nýbrž jsou jim lhostejní, nebo, jak jsme toho nezdědka svědky, vzbuzují v nich dokonce i aroganci, ba nenávisť. Určitá solidarita se sice projevuje při velkých katastrofách, o to více jí však ubývá v každodenním životě. Také sdělovací prostředky přispívají k pěstování kultu mládí, zdraví a bohatství a ti, kdo většinou bez vlastního přičinění tato znamenají „plného lidství“ nevládní, jsou nejruznějším způsobem marginalizováni. Na rozdíl od tohoto postoje setkáváme se v celém Komenského díle s výzvami pomáhat všem těm, jejichž lidská existence je nějakým způsobem postihována či degradována.

4.2 MANŽELKY A JEJICH ROLE V OSUDU JANA AMOSE

Po svém návratu ze studií a dvou letech přerovského učitelování došlo v Komenského životě, jak uvádí Kumpera¹⁵⁵, k důležité události. V roce 1616 se sešla za účasti zástupců z Čech, Moravy a Polska významná *bratrská synoda* v Žeravicích u Kyjova, která měla schválením opraveného církevního řádu upevnit vnitřní soudržnost

¹⁵³ Srov. Čapková, D.: *Myšlensko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 30-31

¹⁵⁴ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 26

¹⁵⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 37

jednoty. Při této příležitosti bylo vysvěceno 26 nových kněží, mezi nimi i neobyčejně mladý *Jan Amos* a jeho o pět let starší strážnický spolužák *Mikuláš Drabík*.

Kumpera dále zmiňuje, že rok 1618 změnil osud mladého kněze v mnoha ohledech. „*Roku 1618 jsem byl zavolán k pastýřské službě do církve fulnecké,*“ píše o čtyřicet let později v úvodu k prvnímu dílu Veškerých spisů didaktických, „*a byla mi svěřena péče o školu, kterou tam nedávno zřídili*“. Do jazykově a konfesijně smíšeného severomoravského města byl vybrán jistě s ohledem na své znalosti němčiny i usmiřovací schopnosti. Fulnek¹⁵⁶ byl střediskem jednoty bratrské již od roku 1460.

Protože podle tehdejších zvyklostí nemohl svobodný bratrský kněz zastávat místo duchovního správce, jak dále píše Kumpera, bylo nutné, aby se Jan Amos oženil. K tomu došlo v létě 1618, již v době, kdy byl Láneckým jmenován do nového úřadu. Přerovský biskup mu kdysi sliboval svou dceru Johanku, ta byla ale dosud velmi mladá. Při výběru životní družky se Komenský řídil spíše volbou svého srdce, zprostředkující roli tu ovšem hrála rodina Láneckých a jejich bratrské okolí. Svou budoucí ženu **Magdalenu Vizovskou**, „*klenot po pánu Bohu nejmilejší*“, poznal již v Přerově. Jeho nevěsta pocházela z měšťanské úřednické rodiny, její otec byl správcem zábřežského panství Ladislava Velena ze Žerotína. Po otcově smrti se s matkou, spřízněnou s Láneckými, odstěhovala do Přerova. Matka se tu znova provdala a druhým sňatkem získala nevlastního syna, se kterým se Komenský znal již z dob zahraničních studií. Svatební smlouva, zachovaná v přerovské Knize Zapisování smluv svatebních, byla uzavřena mezi „*Janem Amosem, duchovním ve Fulneku*“ a Magdalenou Vizovskou 9. června 1618 a svatba byla slavena v srpnu téhož roku.

Kumpera¹⁵⁷ dále zmiňuje, že: „*Fulnecké období bylo zpočátku poznamenáno pohodou a rodinným štěstím. Komenský měl konečně svůj vlastní domov, novomanželé bydleli v budově bratrské školy u náměstí, kde si mladý rektor zřídil knihovnu a kde se jim v létě 1619 narodil první synek. Rodina byla i zajištěna i dobrým hmotným zázemím. Příjem správce sboru a školy nebyl nijak vysoký, ale Magdalena byla poměrně zámožná*

---

¹⁵⁶ Místní bratrská obec se mj. vyznačovala zvláštním svérázem daným historickým vývojem. Do Fulneku se pod ochranou kališnických Žerotínů uchýlili v druhé polovině 15. století stoupenci pronásledovaného valdenského hnutí z Braniborska, kteří sice splynuli s českobratrskou jednotou, ale ponechali si mnoho svých zvyků, včetně zvláštního německého nářečí. Není proto divu, že jejich pevnost ve víře přežila drtivý protireformační útlak po Bílé hoře a že právě ze zdejšího kraje odešli ve dvacátých letech 18. století do exilu zakladatelé tzv. *obnovené ochranovské jednoty bratrské* v lužickém Ochránově-Herrnhutu. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amonium servis, 1992. str. 39

¹⁵⁷ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amonium servis, 1992. str. 40-41

a také Jan nebyl bez prostředků, neboť v roce 1619 prodal zděděné nemovitosti v Uherském Brodě, pozemek v Újezdu a louku v Havřicích. Ani ve Fulneku neztratil Komenský spojení se Žerotíny a zřejmě tu dokončil svá moravská vlastivědná díla. Zároveň zde pokračoval v práci na encyklopedických a filologických projektech. Dle Fulnecké kroniky Felixe Jiřího Jaschkeho, byl prý nový duchovní v bratrské obci oblíben pro svoji klidnou vlídnost a porozumění pro potřeby druhých, respektován byl i katolickými sousedy. Odpovědně se věnoval řízení školy, jeho vyučování probíhalo často pod širým nebem, v hájku nad školou kde žáky zasvěcoval do tajů stvořeného světa a učil je číst v „knize přírody“.

Kumpera dále uvádí, že: „Doba poklidného rodinného žití a soustředěné tvůrčí práce však záhy skončila. Život Komenského stejně jako osudy statisíců jeho krajanů změnila válka¹⁵⁸. Následující české stavovské povstání otevřelo cestu k dosud největší evropské válce, jež trvala třicet let a zvláště pro český národ měla tragické následky“.

Z Fulneku, jak konstatuje Floss¹⁵⁹, Komenský úzkostlivě sleduje politický vývoj, který vyvrcholil v roce 1620 porážkou českých stavů v bitvě na *Bílé hoře*. Kolektiv autorů¹⁶⁰ v této souvislosti konstatuje, že je bezbřehou ironií osudu, že právě bělohorský vítěz císař *Ferdinand*, který byl jinak naprosto neimpozantním a nedémonickým slabochem, sehrál v českých dějinách tak temnou roli. Ferdinand, kterému se mělo říkat „*krvavý*“, byl totiž pouhou figurkou, která celý život někoho poslouchala. Nejdříve to byla matka a později jezuitští zpovědníci. Neustále ho provázel strach o spásu duše. A byl přesvědčen, že neuposlechnout zpovědníka by tuto spásu ohrozilo. Velké slovo měl rovněž mj. nuncius a španělský velvyslanec. Na jeho dvoře byla přijata četná *osudová rozhodnutí*, ale nelze s jistotou říci, kdo byl vlastně jejich autorem.

Floss dále píše, že vítězná habsburská vojska táhla na jaře roku 1621 přes Čechy na Moravu a „*neapolitánci*“ nakonec obsadili i Fulnek. Komenský se prý skrýval v okolí Fulneku a patrně nejpozději v lednu 1622 se vydal na dlouhou a obtížnou cestu na

---

¹⁵⁸ Porušování Majestátu a silící provokace „*jezuitské*“ strany vedly na jaře 1618 ke svolání stavovského evangelického sjezdu a při jeho zasedání v pražském Karolinu převládá názor radikální opozice, žádající potrestání věrolomných císařských místodržících. Proti konfrontaci s mohutnou habsburskou mocí vystoupil dobře informovaný a skeptický Karel starší ze Žerotína, jenž se obával, že pravděpodobný neúspěch nepřipravené, izolované a intrikami nepřátel vyvolané vzpoury povede k úplné ztrátě stavovských a náboženských svobod. Proto odejel z Prahy den před osudným 23. květnem 1618, kdy rozhorlená stavovská delegace vyhodila z okem Pražského hradu nenáviděné místodržící Slavatu a Martinice. Ti sice defenestraci přežili, ale kostky již byly vrženy. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amonium servis, 1992. str. 40-41

¹⁵⁹ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A. Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 42

¹⁶⁰ Srov. Galandauer, J; Honzík, M.: *Osud trůnu habsburského*. Praha : Panorama, 1986. str. 94-95

panství Karla staršího ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí. V tomto období byla v českých zemích zahájena nekompromisní rekatolizace, podporovaná hrubým násilím za vojenské asistence.

Léta 1622-1623 byla pro Komenského obdobím „*nejtěžšího zármutku a tesknosti*“, jak uvádí Kumpera, plynoucího z naprostého zhroucení všech stávajících i osobních jistot. Kumulace Jobových zvěstí vyvolávala zoufalství a depresi, které se snažil-tak jako později tolikrát-čelit úpornou literární činností¹⁶¹.

Již roku 1622 byl na Komenského, jak uvádí Kumpera¹⁶², stejně jako na ostatní politicky aktivní bratrské duchovní, vydán zatykač, a proto „*se musel pro osobní pronásledování zdržovat ve skrýších*“. V teskném odloučení od rodiny napsal dojmavé a povzbuzující *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*, věnované v únoru 1622 své „*nejdražší manželce*“ Magdaleně, jež se však ještě na jaře či v létě téhož roku stala v Přerově s oběma synky, s druhým nedávno narozeným, obětí morové epidemie.

Rovněž Pleskot¹⁶³ uvádí, že první útěšný Komenského spisek obsahuje překrásná slova, plná vroucího citu i touhy po milované ženě, v pravdě klenot manželské korespondence v naší literatuře. A budou nám tato slova znít dojemněji, když si uvědomíme, že je psal mladý, sotva třicetiletý bratrský kazatel, pronásledovaný lidskou zlobou, své mladičké choti, která stejně – s malým synkem a očekávajíc příchod druhého dítěte – toužila po něm:

„*Manželko má milá, klénote můj*

po pánu Bohu nejdražší!“

Pleskot dále konstatuje, že ztrátou rodiny, nuceným vzdálením od kvetoucí náboženské obce i znamenité školy začíná pohnutý a bolestný život Komenského. Fulnek je posledním místem jeho trvalého a svobodného pobytu ve vlasti; potom už nastává jenom skrývání a unikání před pronásledováním. Nastávají desítky let putování z místa na místo celé Evropě až do smrti.

¹⁶¹ Komenského tvorbu ovládly tzv. útěšné spisy, nábožensko-filosofická díla pokoušející se o překonání duševní krize a poráženecké beznaděje. Autor v nich řešil palčivou základní otázku, jak vysvětlit sobě i souvěrcům katastrofální neúspěch jejich spravedlivé „Boží“ věci a jak zároveň povzbudit trpící a deprimované. Porážku protestantismu v českých zemích vysvětluje Komenský opakovaně jako boží trest za předchozí hříchy, omyly, morální poklesky i jako zkoušku pevnosti ve víře. Východiskem je mu poznání, že předpokládaná obnova pravého evangelického křesťanství musí vycházet z mravní nápravy každého jednotlivce. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 45

¹⁶² Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 46-47

¹⁶³ Pleskot, J.: *Fulnecké intermezzo J.A.Komenského*. Ostrava: Profil, 1970. str. 160

Rok 1623 ještě vystupňoval utrpení, jak dále píše Kumpera¹⁶⁴, neboť císař Ferdinand byl rozhodnut spasit kacířské „*Čechy před věčným ohněm pekelným*“ stůj co stůj. Přicházely stále další deprimující zprávy o přeplněných vězeních, mučeních i o ničení kulturních hodnot. Jak asi musel být Komenský zrcen událostmi ve Fulneku, nyní již spravovaném novou katolickou vrchností. Protireformační „*očistu*“ spojenou s likvidací bratrské obce tu prováděl neblaze proslulý fanatický kapucín *Bonaventura*, který také 2. května 1623 na náměstí veřejně spálil Komenského knihovnu, a část rukopisů (uschovanou dosud na radnici), a to za horlivé pomoci mládeže, již se ještě před pár lety mladý lektor tolik věnoval.

Z rozervané a zmučené Komenského duše, z niterného sváru mezi pochybovačným rozumem a neumdlévající vírou, vytryskl tehdy vášnivý dialog *Truchlivý*, jehož slova dodnes pálí svojí upřímnou bolestí: „*Na všechny strany zle, ukrutný krvavý meč hubí mou milou vlast, zámkové, hradové a pevná města se dobývají; městečka, vsi, krásní domové a chrámové plundrují a pálí; statkové se loupi; dobytkové zajímají a hubí; nebohý, chudý lid se zužuje, trápí, po místech morduje a zajímá*“, jak konstatuje Kumpera¹⁶⁵. Následující rok vrcholí Komenského útěšné období druhým dílem *Truchlivého a Presem božím*, spisy vydanými tajnou bratrskou tiskárnou v Praze.

Stejně jako Kumpera, se vyjadřuje i Floss¹⁶⁶, který zmiňuje, že: „*Komenský prožíval v těchto letech hlubokou vnitřní krizi, kriticky rozebíral svůj dosavadní názor na svět, na soudobou společnost a obohacován četbou děl Kusánových, Campanellových, Baconových, Andreaových, Sennertových a jiných autorů začal nově koncipovat svůj světový názor, který prezentuje již v Labyrintu světa a ráji srdce, kde dává průchod skepsi vůči všem svým dosavadním názorů a vírám i vůči celému současnému světu. Takto vnitřně očištěn začíná znovu doufat a opět usilovně pracovat pro nový svět, jehož obrysy se již tehdy začaly rýsovat v jeho mysli. Předznamenávání tohoto obratu můžeme spatřovat již v závěrečných větách Labyrintu světa a ráje srdce, kde je Poutník Kristem vyzván, aby se z „ráje srdce“ vrátil zpět do světa, z něhož předtím prchl a aby v něm dostal svému lidskému údělu, který je v pozdním Komenského myšlení uchopen jako úděl eliášovský. Jan Ámos přestává být pasivním divákem „divadla světa“ a chce být budovatelem světa nového*“.

¹⁶⁴ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 47

¹⁶⁵ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 47-48

¹⁶⁶ Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 42

V tomto období, jak konstatuje Kumpera, však zároveň však dochází k důležitým změnám v jeho osobním životě. Protrpěná příkoří a tragické prožitky nemohly natrvalo umrtvit Komenského čínorodou mysl. Třicátník na prahu tvůrčí mužnosti nechtěl nečinně rezignovat před vítěznou nespravedlností. Mocný životní impuls poskytl mladému vdovci, který ještě před rokem v Truchlivém zoufal slovy „*opuštěn jsem odevšad, nelze již než zhynout*“, jeho druhý sňatek uzavřený v Brandýse 3. září 1624. Šťastné manželství s **Dorotkou Cyrilovou**¹⁶⁷, dcerou hlavního bratrského seniora, jej zároveň přiblížilo „podzemnímu“ vedení jednoty bratrské. Jednota tak poskytla osiřelému Komenskému v těžké životní chvíli „mateřskou oporu“, zbavila jej určité útrpné zahleděnosti do vlastních problémů a dala jeho dalšímu konání posvěcení a smysl.

Kumpera zmiňuje, že díky příbuzenství s Cyrillovými poznal Komenský řadu významných osobností, mezi nimi též představeného pražské kalvinistické obce Gillise de Meijera, jehož prostřednictvím navázal styky s nevelkou, ale evropsku vlivnou valonskou reformovanou církví, s níž udržoval úzké spojení až do konce života.

Rok 1648 sice přinesl dle Kumpery¹⁶⁸ ukončení třicetiletého evropského konfliktu, ale pro Komenského a český národ znamenal vestfálský mírový diktát pohromu, umocněnou v případě „nešťastného posledního seniora“ ještě tragédií osobní. Dva dny po návratu do Lešna, 26. srpna 1648, zemřela na horečnaté onemocnění milovaná manželka, která mu byla po čtyřiaadvacet let nejdražší životní oporou. Dorotčina smrt Komenským velmi otřásla. Výrazem jeho hlubokého citu byla dojemná pohřební píseň k uctění její památky *Život náš na světě jen pouť, jejíž slova „zjinud jinam přicházeti los jest něčí až do smrti“* plně vystihuje smutný běžecký osud Komenského rodiny. V těchto krizových poměrech bylo jeho neformální vedoucí postavení v jednotě potvrzeno ustanovením za prvního biskupa bratrské církve.

Hlavně proto, aby zaopatřil své malé děti, šestiletou Zuzanku a tříletého Daniela, se v Toruni 17. května 1649 znovu a naposled oženil. I jeho třetí manželka byla Češka, *Jana Gajusová*, která jej obětavě doprovázela po celý zbytek života. Byla příbuzná překladatele jeho Pozounu milostivého léta do holandštiny Jana Gajuse, exulantského učitele v nizozemském Kampenu a původně evangelického duchovního v Týnu nad Vltavou.

¹⁶⁷ V roce 1627 se z tohoto manželství narodila dcera Dorota Kristina, v roce 1629 druhá dcera Alžběta. Třetí dcera Zuzana se narodila v roce 1643. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 176

¹⁶⁸ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 103

4.3 PŘÁTELÉ, NEPŘÁTELÉ, KRITIKOVÉ

Po roce 1632 začíná rozsáhlá Komenského korespondence, jak konstatuje Kumpera¹⁶⁹, související s jeho úsilím zapojit se do „*neviditelné republiky*“ evropských protestantských učenců. Pansofický program se stal záhy pojítkem mezi Komenského Lešnem a vzdělanou Evropou.

Pansofii (Vševědu) Komenský nechápe jako encyklopedii, soubor veškerého základního vědění, ani zase jen jako úvod do vědění, tedy nějakou „*první filosofii*“. Má být jakousi „abecedou“ bytí, odhalením jeho základních znaků a souborem „*kličů*“ k otevření brány „*architektury skutečnosti*“, jak uvádí Floss¹⁷⁰.

Okruh jeho přátel a známých se postupně rozrůstal. Již roku 1633 obnovil kontakty s někdejší herborským učitelem a přítelem *Alstedem*, působícím nyní v rákociovských službách v Sedmíhradsku, navázal přátelství s gdaňským evangelickým duchovním *Janem Mochingerem*, zvaným pro svou učenost „pruský Platon“, který přeložil Komenského *Januu linguarum* do němčiny. V téže době se začalo vytvářet celoživotní přátelské pouto se dvěma pozoruhodnými muži a později oddanými přívrženci, *Samuelem Hartlibem* a *Johnem Duryem*, kteří českému učenci zprostředkovali důležité a oboustranně plodné spojení s anglickým prostředím. Komenského generační vrstevníci Hartlib a Dury, patřící ve třicátých letech k předním stoupencům reformních myšlenek filosofa Francise Bacona, byli zároveň vlivnými členy předrevoluční anglické opozice, zahrnující významné učence, politiky i církevní představitele. Oba byli vlastně v Anglii cizinci a poznali se v pobaltském Elinku, kde se nadšeně zapojili do činnosti tajného spolku Antilia, který rovněž požadoval důkladné školské reformy, jak dále píše Kumpera.

Elbinský rodák *Samuel Hartlib* byl synem německého bankéře a Angličanky. Po studiích v Německu a Anglii se do Polska na čas vrátil, ale od roku 1628 žil trvale v Londýně, kde se jeho byt na Dukes Place stal živým intelektuálním střediskem mezinárodní výměny informací. Hartlib, stojící též částečně ve službách falcké dynastie, usiloval proto o vytvoření internacionálního učeného kolegia (*collegium illustre*), které by pomohlo v baconovském duchu připravit „velkou reformu věd“. Tento činorodý organizátor a přítel básníka Johna Milтона věděl o českém reformátorovi již dříve, protože

¹⁶⁹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 70

¹⁷⁰ Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 44

jeho bratr Jiří poznal Komenského v době společných heidelberských studií a za pobytu v Berlíně. Jejich bohatý písemný styk začal ale až roku 1633 a skončil Hartlibovou smrtí roku 1662. Listy anglickému příteli tvoří největší část Komenského dochované osobní korespondence a poskytují tak skvělý pohled na vývoj Komenského pansofického a nápravného úsilí, jak uvádí Kumpera¹⁷¹.

Kumpera dále zmiňuje, že druhým z tohoto později nerozlučného triumvirátu byl **John Dury** z rodiny skotského presbyteriánského duchovního z Edinburku, usazené v nizozemském Leidenu. Mladý Skot pobýval po studiích ve Francii, poté působil v Oxfordu a v roce 1628 se stal kazatelem anglo-skotské obchodní kolonie v Elinku, kde se spřátelil s Hartlibem. Širokému spektru jeho reformních zájmů dominovala snaha po smíření a sjednocení evangelických církví, v němž spatřoval podmínku společenské nápravy i úspěchu v boji evropského protestantismu s habsbursko-papežským protireformačním blokem. Irénické úsilí, jemuž zasvětil převážnou část svého života, jej přivedla do neoficiálních anglických, resp. švédských diplomatických a zpravodajských služeb. Proto ve třicátých letech hodně cestoval a získal neobyčejně široké mezinárodní známosti. V letech 1630-1631 se pohyboval mezi poradci Gustava Adolfa, úzce se stýkal s kancléřem *Oxenstiernou* i vlivným švédským biskupem *Matthiaem*. Osobně se znal s anglickým králem Karlem I. a anglikánským primasem *Laudem*. Přímé spojení navázal s Komenským patrně na bratrské synodě v Toruni roku 1636, kde vystoupil ve prospěch švédských mírových plánů. Jan Amos mu tehdy svěřil do péče svého milovaného svěřence Figura, který se stal Duryho tajemníkem a užitečným spolupracovníkem. Figulus s ním procestoval kus Evropy a během pobytů ve Švédsku, Německu, Nizozemí a Anglii též dokončil svá studia a plně rozvinul své mimořádné nadání a jazykové schopnosti.

Floss¹⁷² konstatuje, že: „*Hartlib i Dury přivítali Komenského pansofii jako prospěšný impuls a výchozí základnu k zamyšlené obnově vzdělanosti, a proto se stali jejími zanícenými šířiteli. Roku 1634 posílá svému anglickému příteli Samuelu Hartlibovi první náčrtky zamyšlené vševědy a ten je pak, bez vědomí Komenského vydává v roce 1637 v Oxfordu s titulem Předzvěsti Komenského snah (Conatuum Comenianorum preludea)*“.

V podobném duchu jako Floss, hovoří i Kumpera¹⁷³, který uvádí, že: „*Autor byl sice zásilkou čerstvých výtisků z Anglie příjemně překvapen, ale zároveň zaskočen,*

¹⁷¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 70

¹⁷² Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 44

¹⁷³ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 71

protože své dílko považoval jen za nedokonalý nástin. Hartlib se však omlouval s tím, že chtěl rychle získat posudky od vzdělavců z celé Evropy a podporu štědrých mecenášů. Současně navrhoval zapojit do pansofického projektu širší okruh spolupracovníků a založit v Komenského a Baconových intencích učené kolegium, „určené pro všeobecná studia a obstarávající rozmnožení věd a umění, důstojné lidského pokolení“. Zájem mezinárodní veřejnosti si vyžádal v roce 1639 doplněnou reedici vševědného programu, vydanou v Londýně a na přání Komenského s pozměněným názvem **Předchůdce vševědy** (*Prodromus pansophiae*)“.

Komenského pansofické myšlenky a návrhy vyvolaly značnou, i když protikladnou odezvu, jak dále píše Kumpera¹⁷⁴. Souhlasný zájem projevil mj. vynikající pařížský matematik a člen františkánského řádu *Marin Mersenne*, zatímco jeho krajan a přítel **René Descartes-Cartesius** vydání *Předchůdce vševědy* sice přivítal, ale s výhradami. Francouzskému racionalistickému filozofovi vadilo „směšování věcí božských a lidských“, jeho analytickému exaktnímu duchu byla zvláště cizí Komenského synkritická metoda, hledající ve světě paralelismus různých struktur a pokoušející se uvést v soulad pravdy Písma a přírodního světa. Obdobně, i když z opačných, dogmaticko-teologických pozic, vystoupili proti Komenskému odpůrci z evangelických řad. Zapřísáhlý německý luterán **Abrahám Calovius**, profesor v pruském Královci, obvinil českého myslitele ze šíření kalvinismu, ovšem ani některým ortodoxním členům „kalvinistické“ jednoty bratrské se vševěda nezamlouvala.

Nejvíce se Komenského dotkly výpady polského bratrského šlechtice **Jeronýma Broniewského**, jak dále píše Kumpera, který pansofii roku 1639 zavrhl jako nebezpečnou a kacírskou směsicí křesťanství s pohanstvím, v níž se Bůh ztrácí v přírodě a filosofickém rozumářství. Útok byl o to zákeřnější, neboť vyjadřoval mínění (a jistě nejen Broniewského), že by se tak nespolehlivému muži neměla svěřovat výchova mládeže a řízení školy. Nepochybně na tyto ústrky myslel Komenský v předsmrtných výzvách Eliášových, kde si povzdechl: „*Od svých zkusil jsem nejvíce.*“ Proti nařčení z panteismu a ateismu se musel hájit na bratrské synodě roku 1639, a proto také na svou obranu napsal rozklad **Osvětlení vševědných snah** (*Conatuum pansophicorum dilucidatio*), vytištěné jako doplněk druhého vydání *Prodromu*.

---

¹⁷⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 71-75

Nástup revoluce na prahu čtyřicátých let, znamenal také dotvoření komeniánské skupiny i rozsáhlé sítě jejich příznivců a patronů, jak uvádí Kumpera¹⁷⁵. Ke komeniánskému jádru patřili kromě *Hartliba a Durryho* němečtí emigranti usazení v Anglii, *Jáchym Hübner a Teodor Haak* a také nadaný anglický matematik **John Pell**. Mezi komeniány je možno zahrnout i další osoby, především pedagogické reformátory a Hartlibovy přátele Thomase Horna (překladaatele Komenského Januy), Hezakiaha Woodwarda, Thomase Hayna i spolupracovníky z řad duchovních Thomase Goodwina, Philipa Nye a Jeremiaha Burroughse. Ztrátou pro komeniány byla smrt londýnského pastora Johna Stoughtona roku 1639, který napsal chiliastický spis ve formě dopisu Hartlibovu známému a uherskému puritánovi Janu Tolnaiovi, ve kterém předvídal vítězství reformace, k němuž mají přispět i zakládající otcové „nové církve“ Komenský, Hartlib a Durry.

Floss¹⁷⁶ zmiňuje, že Durry i Hartlib měli v Anglii velmi blízko k protikrálovské opozici, která se dostává do popředí dění v roce 1640, kdy začíná zasedat tzv. „dlouhý parlament“. Hartlibovi i Durrymu byl blízký i John Pym, tzv. „král parlamentu“. Komenský, který připlul do Londýna v den podzimního slunovratu roku 1641, nebyl pozván anglickým parlamentem, jak se mylně domníval, ale „*Strůjcem pozvání a ručitelem za jeho úspěch byl Samuel Hartlib, a za pozváním byla pouze autorita puritánských členů parlamentu, členů komeniánské skupiny*“. Jan Amos, který měl za podpory „komeiánů“ pracovat na reformě anglické společnosti a vzdělanosti, začal zde koncipovat spis **Cesta světla** (*Via lucis*), jehož náčrtky si sebou již přivezl. Jak dokazují Hartlibovy záznamy, souhlasil Komenský s tím, aby se k provedení náboženské reformy využilo i světské moci, zároveň však zdůrazňoval, že je třeba použít i nenásilných prostředků, jakými jsou vzdělání a výchova.

Jan Amos však s rostoucími obavami rozpoznával, jak dále konstatuje Floss, že v konfliktní anglické vnitropolitické situaci nebude moci uskutečnit své reformní plány a po roce Anglii opustil. Anglické královské společnosti nauk (*Royal Society*), která se v pozdějších letech konstitovala a která byla uskutečněním Komenského snů o spolupráci vědců, věnoval roku 1668 svůj mezitím dokončený spis *Cesta světla*.

---

¹⁷⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 79

¹⁷⁶ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 45

Do období koncem třicátých a počátkem čtyřicátých let se řadí i první Komenského polemika se *sociniány*, jak dále konstatuje Kumpera¹⁷⁷, s nimiž se český teolog utkával ve vyčerpávajících ideologických půtkách až do pozdního stáří. Ačkoli začala již roku 1638, dalším popudem bylo zejména setkání a rozhovory se sociniánským předákem baronem *Jonášem Schlichtingem*, příbuzným lešenského správce, který přivedl roku 1640 do Lešna na gymnázium svého osmnáctiletého syna. Sociniáni se po zničení svého střediska v Rakově pokoušeli znovu obnovit své volné náboženské společenství a rádi by získali alespoň částečné uznání od takové autority, jakou se Komenský v očích polské veřejnosti již stal. Ten však jejich antitrinitářskou pozici odmítl veřejně a písemně jak z vlastních principiálních filosoficko-teologických důvodů, tak s ohledem na pochyby některých souvěrců o jeho pravověří.

Kumpera zmiňuje¹⁷⁸, že v roce 1657 po vydání souboru proovertiv *Kottera, Poniatowské a Drabíka* s působivým názvem *Světlo v temnotách* (*Lux in Tenebris*) a o rok později vydaného *Nočního vidění* lešenského Štěpána Melise (*Visiones Nocturnae*) se Komenskému dostává veřejné kritiky, která přichází z nečekané strany. Bývalý Komenského lešenský žák a chránělec *Mikuláš Arnold*, od roku 1658 rovněž exulant a nyní profesor v holandském Franekeru, přidal ke svým zraňujícím výpadům i nebezpečné obvinění, že český biskup svými styky se Švédy zavinil zkázu Lešna. Komenského odpovědí byl roku 1659 zveřejněný spisek *Obrana dobrého jména a svědomí* (*Vindicatio famae et conscientiae*), kterým zahájil řadu svých řadu svých amsterodamských obranných rozprav, jímž vděčíme alespoň za hlubší pohled do Komenského myšlenkového světa i za cenné autobiografické prvky.

Komenský, který měl dle Flosse¹⁷⁹ v prvních letech svého nizozemského pobytu vysoký kredit, (v roce 1657 vycházejí v Amsterdamu jeho *Opera didactica omnia - Věškeré spisy didaktické*), ztrácí postupně podporu předních osobností a stahuje se do ústraní. Víra ve zjevení, která věštila lepší budoucnost českým nekatolíkům a v nichž byla porážka Habsburků a papeženců líčena velmi barvitě, až krvelačně, bývá uváděna jako důvod, proč jeho dílo, především *Obecná porada*, upadlo v zapomnění. Filosof Pierre Bayle hovoří o Komenském ve svém *Historickém a kritickém slovníku* (*Dictionnaire historique*

¹⁷⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 76

¹⁷⁸ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 137-138

¹⁷⁹ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 48

et critique) s velkými výhradami – a to dokonce i o jeho pedagogických názorech (i když uznává přínos jeho jazykovědných učebnic).

Rovněž Říčan¹⁸⁰ zmiňuje, že pro šíření Drabíkovských prorocství se musí Komenský bránit před veřejností spisem *Dějiny zjevení* („*Historia revelationum*“) vydaným r. 1659, kde především hájí možnost novodobých zjevení, snaží se potvrdit věrohodnost prorocství, kterým, jak ujišťuje, sám uvěřil po vnitřním zápase a jež nevedou k válkám, ale chtějí jim předejít. Ale jeho vývody nenalézají bohužel živnou půdu.

Zbytečně mnoho času a energie vyplýval i v dalších (teologických) půtkách, jak dále konstatuje Kumpera¹⁸¹. V roce 1659-1661 znovu ožil jeho dlouholetý zápas se sociniány, kteří po roce 1656 hledali v nizozemském prostředí, podobně jako čeští bratři, útočiště před rostoucím pronásledováním v Polsku, odkud byli posléze roku 1658 zcela vypovězeni. Tato radikální antitrinitářská sekta byla však nizozemskými teology všech odstínů tvrdě kritizována a Komenskému nebylo milé, že se jeho jméno dostalo do jejich blízkosti. Sociniáni, již dříve usilující o získání českého seniora, vystupovali v Nizozemí navíc jak tzv. polští bratři a v neinformované veřejnosti tak zpochybňovali křesťanskou pravověrnost jednoty bratrské. Výsledkem těchto sporů bylo vydání několika Komenského protisociánských spisů a zejména dvouletá polemika s jejich mluvčím **Danielem Zwickerem**, někdejším gdaňským lékařem.

Zwicker zamířil na Komenského výzvou, aby povážil, že by se dosáhlo smíření mezi křesťany, o něž usiluje, kdyby se zřekli víry v Kristovo božství (*Irenicum irenicorum*, 1659). Komenskému byla naopak jediným možným základem jednotného křesťanství víra soustředěná na Kristovo božství. K tomu vytýkal sociniánům, že v Polsku velmi uškodili protestantismu svým odklonem od křesťanských základů a varoval před jejich propagandou, když ji nyní rozšířili na Nizozemí, jak konstatuje Říčan¹⁸².

Ač nerad ztrácel čas, jak dále uvádí Říčan, kladl si Komenský za úkol Zwickerovi na jeho opětovné výpady odpovědět několika spisy, z nichž nejrozsáhlejší je „*De iterato sociniáni Irenico iterata ad christianos admonitio*“ (**Opětovné napomenutí křesťanům o opětném sociniánském Ireniku, 1661**). Zároveň rozebral i sociniánský katechismus, jenž jej kdysi v mladých letech znepokojil, aby proti němu postavil učení

¹⁸⁰ Srov. Říčan, R.: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. str. 58

¹⁸¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 138-139

¹⁸² Srov. Říčan, R.: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. str. 59-60

reformačních církví, a podal tímto „*Zrcadlem sociniánství*“ (*Socinianismi spekulum*) příručku k vyvrácení sociniánských tezí.

A ještě téhož roku (1661), jak dále píše Říčan¹⁸³, se pokusil zapůsobit na Zwickera novým zpracováním velmi starého spisu¹⁸⁴, jemuž dal název „*Oculus fidei, Theologia naturalis sive Liber creaturarum*“ (**Oko víry, přirozená teologie čili Kniha stvoření**). Komenský chtěl pomocí této knihy vyložit obsah Písma větami rozumovými, aby tak vyšel vstříc nekřesťanům i těm, kteří mezi křesťany – právě i sociniáni – nechápou tajemství víry v Krista. Jim necht' spis znovu vydávaný poslouží; vede čtenáře od přírody k nejvyšším křesťanským pravdám, a pak ve druhé části uvádí obsah zjevení podávaného biblí v soulad s přirozenými pravdami. Odpůrci si byli v mnoha věcech blízko, jestliže i Komenský ve svém myšlení vymezil tolik místa rozumovým důvodům. Svou vírou však zůstával zakotven v Kristu jako v božském spasiteli. Dovedl sevřít do jednotícího pohledu i své vyznání Krista i své pokusy o pochopení Božích věcí smysly a rozumem, a tak podepřít křesťanské vyznání racionální apologií.

Na sklonku svého života se Komenský stále více vzdaloval jakékoliv dogmatické teologii, dokonce i vlastní církvi, jak konstatuje Kumpera¹⁸⁵, a sbližoval se s tzv. **novoreformačním hnutím**¹⁸⁶, které pojímalo křesťanství jako v podstatě přirozené náboženství, zdůrazňující vnitřní neokázalou zbožnost a odmítající organizační podřizování světským i církevním institucím. Nizozemští „*novoreformátoři*“, uznávající pouze autoritu bible, hlásali současně naprostou náboženskou snášenlivost. Úzký až přátelský kontakt navázal Jan Amos s neformálním vůdcem tohoto směru **Jeanem de Labadie**, mezi jehož četné zahraniční přívržence patřil též anglický básník *John Milton*. Francouzský exjezuíta Labadie, zajímající se též o Komenského všenápravu, založil volnou náboženskou pospolitost, vycházející z principů vzájemné výpomoci, křesťanské lásky a dobročinnosti. Z Francie pocházela i exulantka a vizionářka **Antoinette Bourignonová**, prosazující jakousi evangelickou obdobu ženských řeholí a vystupující s radikálním programem apoštolské chudoby a sebeobětování ve prospěch slabých

¹⁸³ Srov. Říčan, R.: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. str. 60

¹⁸⁴ Napsal ji v 15. století španělský učenec Raymund ze Sabundy. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 273

¹⁸⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 150-151

¹⁸⁶ Ortodoxní kalvinisté, stejně jako ostatní organizované církve, novoreformátory nemilosrdně odmítali jako nebezpečné sektáře a blouznivé kacíře. Mnozí jejich stoupenci byli pronásledováni oficiálními strukturami a někteří nonkonformisté díky Komenského zprostředkování našli útočiště v severoamerickém Marylandu na statku New Bohemia (Nové Čechy) českého exulanta ze Slanného Augustina Hermanna. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 151

a utlačovaných. Labadisté a zvláště Bourignonová, která na Komenského hluboce zapůsobila při osobním setkání na jaře 1668 svým náboženským zanícením, byli českému bohoslovcovi blízcí též mystickou chiliastickou vírou v brzký příchod „nového Kristova věku“. Do jejich okruhu patřili i Komenského přítel francouzského původu *Petr Serrarius* či známý přírodovědec *Jan Swammerdam*, průkopník mikroskopického bádání a objevitel červených krvinek.

Spojení s Labadiem a jeho druhy, jak dále uvádí Kumpera¹⁸⁷, dalo podnět i k poslední Komenského polemice. Je paradoxem, že nejhoršího útoku proti své osobě se český reformátor dočkal nikoli z katolické, ale protestantské strany, a to od svého někdejšího přítele a generačního druha *Samuela Maresia*, jenž před léty velebil Komenského jako „nejmoudřejšího učence“. Maresiovy výpady z roku 1668, zpochybňující celoživotní Komenského úsilí včetně Obecné porady, byly natolik nechutné, že se svého bývalého učitele zastal i jeho předcházející odpůrce *Arnold*. Přísný strážce kalvínského pravověří z groningenské univerzity označil dokonce Komenského za „ateistu“ (což byla tehdy nejhorší diskvalifikující nadávka), „pošetilého starce“ a „podvodníka“, který ohlupuje své okolí bláhovými chiliastickými výmysly, láká z důvěřivých mecenášů peníze a zneužívá nizozemské pohostinnosti ke spikleneckým rejdmům.

Molnár¹⁸⁸ konstatuje, že: „*Maresiova tvrdost Komenského hluboce ranila. Zpochybňovala zajisté celé jeho poradní dílo, kromě Všenápravy výslovně ještě Panaugii, Pansofii a Panglotii. A dvojnásob roztrpčovala starce tím, že ji nečekal od profesora, jenž v minulých letech nejednou projevil pro jeho snahy značné porozumění*“.

Napadený nemohl k těmto nebezpečným nařčením mlčet, jak dále píše Kumpera, a tak výsledkem sporu byla v letech 1668-1669 ostrá výměna názoru v podobě několika tištěných traktátů. Jejím nejcennějším produktem je Komenského *Pokračování v bratrském napomínání* (*Continuatio admonitionis fraternae*), vydané v zimě 1669-1670, jehož jádrem jsou poutavě napsané apologetické memoáry, líčící na životopisném pozadí vývoj pansofického díla od odchodu z vlasti až po příchod do Nizozemí.

Smíme li věřit svědectví *Jakoba Altinga*, jak píše Molnár¹⁸⁹, pokusil se *Maresius* letní návštěvou v Amsterodamu smířit se svým odpůrcem. Avšak Komenský,

¹⁸⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 151

¹⁸⁸ Molnár, A.: *J.A.Komenský o sobě*. Praha: Odeon, 1989. str. 22

¹⁸⁹ Molnár, A.: *J.A.Komenský o sobě*. Praha: Odeon, 1989. str. 23

„jakkoli velký milovník pokoje, si položil podmínkou poctivé veřejné doznání viny“ (Alting Baltazaru Brokerovi 15. července 1670). Komenského vlastní životopis zůstal poznamenán dotčeností ani ne tolik pro osobní urážku, jako spíš pro pohanění snahy „změnit svět k lepšímu“. Proto není jeho ústředním tématem modlitební údiv, jaký kdysi určoval psychologizující autobiografii Augustinovu v jeho vyznáních („*Obraciš nás k sobě způsoby podivuhodnými*“). A není jím ani obrana proti nařčení z viny na pádu falckého kralování v Čechách, která je obsahem autobiografie Abrahama Sculteta, situačně a záměrem Komenskému tak blízké (*De Curriculo vitae narratio apologetica*, 1625). Tématem životopisné sebeobranu Jana Amose Komenského je vposledu dílo všenápravné a vševedné „*dávno počaté, po němž touží dobří lidé*“ a jež „*Maresius křivým líčením hanebně zhyzdil*“.

Komenský, jehož autorita nejen v Nizozemí, ale i v Evropě částečně upadla v souvislosti s revelacemi a s jejich zatvrzelou obhajobou, udržuje však, podle Flosse¹⁹⁰, až do posledních dnů svého života styky s řadou významných osobností (např. s Leibnizovým přítelem *Magnem Hesenthalerem*). Slova, jež velký filosof a matematik *G.W.Leibniz*, který si Komenského velmi vážil a byl jím ovlivněn, napsal v roce 1671, se naplnila: „*Blažený novým jsi občanem pravého světa, který nám v obrazech již poskytla pečlivost Tvá, ať lidské věci a bláznivé rozepře shůry svobodně zříš, či i tam naše se týká Tě zlo, ať již před tváří Boha a v názoru tajemství nebes Pansofii teď máš, kterou Ti nepřála zem, nevzdávej se naděje své: vždyť smrt Tvou přečká Tvé dílo. Semena, která si sil, v úrodnou zapadla prst: vbrzku potomstvo sklídí Tvou žeň, jež nyní již klíčí. Nadejde, Komenský, čas, kdy zástupy šlechtých budou ctít, cos vykonal sám, ctít i Tvých nadějí sen.*“

---

¹⁹⁰ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 49

4.4 MECENÁŠI, OCHRÁNCI A VIZIONÁŘI

Upevňování habsbursko-papežské nadvlády, jak konstatuje Kumpera¹⁹¹, doprovázené v roce 1624 novými císařskými dekrety proti všem evangelickým duchovním, bez ohledu na jejich politická provinění, přimělo jednotu k přípravám připravovaného exilu a k hledání zahraniční podpory.

Kumpera dále zmiňuje, že na jaře roku 1625 po velikonocích se vydal Komenský na cestu do Polska, aby dohodl v Lešně s polskými představiteli jednoty podmínky přestěhování. Komenský se zastavil nejprve ve Zhořelci, kde měl předat list Bartoloměji ze Žerotína, který tu studoval. Při rozhovoru s jeho vychovatelem Johanem Gsellem ze Štrasburku se dozvěděl o slezském prorokovi **Kryštofovi Kotterovi**, předpovídajícímu brzké „*osvobození od krutovlády Antikristovy*“.

Komenský však v Lešně biskupa polské jednoty Martina Gráciina Gerticha nezastihl, jak dále píše Kumpera, a tak se vrátil do Šprotavy k Menzelovi, kde se konečně sešel s Kotterem a během 16 dnů přeložil jeho proroctví do češtiny. Setkání se slezským blouznivcem ovlivnilo českého učence na celý život. Víra v relevace sice nebyla v 17. století ničím neobyčejným, nicméně, jak zdůraznil Komenský, „*sami přátelé přijímají je tak nevlídně*“. Nadšený příklon mladého myslitele k proroctví není ovšem žádnou temnou skvrnou jeho díla. Komenský byl citově velmi sensitivní osobností, poznamenanou těžkými psychickými otřesy. Proto, když nad četbou Kotterových textů prožíval „nekonečné rozkoše a slasti“, věřil, že po mnoha staletích se lidstvu dostalo nového božího zjevení jako předzvěsti konečné nápravy zkaženého světa. Nezanedbatelná byla i politická složka relevací, burcující protestanty ke společnému boji proti Habsburkům. Ze Slezska odcestoval ještě jednou do Lešna, kde společně s nedávno dorazivším švagrem Jiřím Laurinem, manželem druhé Cyrillovy dcery Anny, své jednání zdárně uzavřeli. Po něm poslal překlad Kotterových proroctví domů tchánovi a sám se vydal do Berlína.

Jak dále uvádí Kumpera, sídlo braniborského kurfiřta Jiřího Viléma, švagra Fridricha Falckého, bylo útočištěm mnoha českých a moravských politických emigrantů v čele s **Ladislavem Velenem ze Žerotína**, který byl (již roku 1622) doma odsouzen v nepřítomnosti ke ztrátě hrdla a všeho majetku. Komenský se sešel s Velenem a byl též

---

¹⁹¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 48-49

představen vlivné *Julianě Oranžské*, matce kurfiřtovy manželky Alžběty Charloty i „zimního krále“ Fridricha. K utvrzení svých představ o Kotterovi jako božím prorokovi se obrátil Komenský ještě k hlavnímu kalvinistickému duchovnímu braniborské marky, *Kryštofovi Pelargovi*, jehož navštívil na zpáteční cestě ve Frankfurtu nad Odrou, kde měl tento starý učenec i svoji proslulou knihovnu. Pelargus Kotterovi rovněž uvěřil, a tak se bratrský vyslanec vracel domů po mnohaměsíční cestě pln optimismu.

Bolestnou ztrátou pro Komenského i jednotu byla smrt starého biskupa *Láneckého* na jaře 1628, jak dále píše Kumpera¹⁹², jež byla současníky vykládána jako symbolický konec jednoty v českých zemích. Toho jara byl Komenský vyslán na svou druhou zahraniční misi. V Haagu, kam měl namířeno a kde bylo nedávno uzavřeno nové protihabsburské spojení Nizozemské republiky a Dánska sídlil rovněž miniaturní exilový dvůr „zimního“ českého krále. Při audienci předal Jan Amos králi též výpravný exemplář Kotterových proroctví vyzívajících panovníka za obnovu své vlády. Velká dojem však na krále a jeho skeptického rádce Altinga Kotterovy vize neudělaly i když Fridrich přislíbil „*osvobození církve od všech pronásledovatelů*“.

10. května 1627 byla vydána nová ústava *obnovené zřízení zemské*, jak dále konstatuje Kumpera, prohlašující Čechy za dědičné habsburské království a katolictví za jediné povolené náboženství. Silně byla omezena stavovská pravomoc a němčina byla zrovnoprávněna s češtinou, což fakticky umožnilo postupnou germanizaci. Logickým pokračováním byl pak císařský mandát 31. července 1627, vydaný v den narození jezuitského patrona Ignáce z Loyoly, který nařizoval nekatolickým stavům (šlechticům a měšťanům), buď se srovnat s panovníkem ve víře, nebo odejít do šesti měsíců ze země. Podobná ústava i mandát byly vydány záhy i pro Moravské markrabství.

Dny Komenského a jeho přátel byly tak i ve východních Čechách definitivně sečteny. V posledních měsících pobytu ve vlasti se však přihodila událost, která na Komenského hluboce zapůsobila. Koncem listopadu byl společně s paní Sadovskou povolán na nedaleký zámek v Horní Branné u Jilemnice, kde od října 1624 pobývala šestnáctiletá dívka *Kristina Poniatowská*, počestná dcera ovdovělého šlechtice a bratrského kněze Juliana Poniatowského. Asi po měsíci dívka „*upadla do jakéhosi chorobného stavu, který se projevoval mimořádnými extázemi, viděními a zjeveními*“, v nich „*mluvila o nastávajících hrozných zmatcích a pronásledováních, o tragickém konci*

---

¹⁹² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 51-54

pronásledovaných a zázračném osvobození církve a jejím novém slavném rozkvětu“. Svědkem jejích opakovaných vizí a zřejmých hystericko epileptických záchvatů byl nejen Komenský, ale posléze na vánoce 1627 i Kristinin otec, povoláný sem z Moravy. Ten, ač Kotterovy věštby odmítl, nakonec dceři uvěřil. Kristina dala svým novým viděním také podnět k dlouho chystanému odchodu do Lešna. Dne 1. února 1628 odjela malá bratrská skupina zahrnující i rodinu Komenských a Cyrillů pod vedením Jiřího Sadovského z Bílé Třemešné do Horní Branné. Odtud vyrazila třetí den k zemské hranici, kterou překročila v Žacléřském průsmyku za velkého mrazu 4. února 1628.

8. února 1628 dorazila *Sadovského* skupina do Lešna, kde byla již očekávána a srdečně přijata. Komenského rodině i Cyrillovým nabídl prozatímní přístřeší ve svém domě bývalý senior **Martin Gracián Gertych**, jehož nedávno vystřídal ve vedení polské jednoty Pavel Paliur. Hlavní vlna bratrských exulantů¹⁹³ přijela však na 24 vozech až v dubnu 1628, celkový počet českých přistěhovalců vzrostl během roku asi na tisícovku, jak uvádí Kumpera¹⁹⁴.

V době Komenského příjezdu, jak dále píše Kumpera, čítalo Lešno asi 12 000 obyvatel, tedy více než tehdejší Berlín, hlavní město Braniborského kurfiřtství. Převahu zde měli evangelíci rozdělení do několika skupin, ovšem v ovzduší náboženské tolerance se zde nalézali i katolíci, pravoslavní a uniaté, či polští bratři tzv. antitrinitářští sociniáni, nejracionálnější odnož evropské reformace. Záštitou této neobyčejné svobody byl majitel lešenského panství hrabě *Rafael V. Leszczyński*, vojvoda bělský, odchovanec bratrské školy a kalvinistických univerzit v Basileji a Štrasburku. Zcestovalý magnát s básnickými a hudebními sklony pobýval v mládí v Paříži, Londýně, Florencii i Praze a hovořil plyně pěti jazyky. Jeho zásluhou se rozvíjela též lešenská latinská škola, založená již roku 1555 jeho dědem Rafaelem IV., reformovaná roku 1624 na vyšší gymnázium, jehož posláním bylo připravit měšťanské a šlechtické synky na případná zahraniční studia.

Sám Komenský¹⁹⁵ v souvislosti s předky rodu *hraběte Leszczyňského* píše, že: „*Když před 700 lety polský vévoda Mečislav pojal za manželku Doubravku, dceru českého vévody Boleslava, a spolu s ní přijal i křesťanskou víru, stalo se, že mezi průvodci, kteří byli přidáni z řad české šlechty, byl Petr z Bernsteinu. Toho chtěl Mečislav pro jeho*

¹⁹³ Po vydání Obnoveného zřízení zemského vrcholila pobělohorská emigrace. Z Čech a Moravy se vystěhovalo do ciziny (Lešno, Toruň, Skalice, Püchov, Lednice, Žitava, Drážďany a Pírna, Berlín, Nizozemí) asi 400 šlechticů a několik tisíc měšťanských rodin. Nelegálně utíkali i poddaní, jejich počet však lze těžko stanovit. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 57

¹⁹⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 58

¹⁹⁵ Komenský, A, J.: *Vybrané spisy J.A.Komenského*, svazek VI. Praha: SPN, 1972. str. 233

vynikající vlastnosti udržet v Polsku a bohatě ho obdaroval statky, z nichž hlavním bylo panství Leszczyna, tj. lískové houští, ležící na samých hranicích dolního Slezska. Petr z Bernsteinu začal podle polského zvyku užívat podle svého sídla nové jméno a on i veškeré jeho potomstvo se nazývali Leszczynští“.

Mezi přistěhovalci bylo na čtyřicet duchovních, kteří se tu ovšem svou profesí nemohli uživit, proto Komenský, aby zabezpečil svoji rodinu, přijal nabídku učit na lešenské střední škole, kde také dočasně bydlel. Plat kolem 140 zlatých ročně stačil sotva na existenční minimum, ale nedobrovolný návrat „k prachu školnímu“ poskytl budoucímu pedagogickému reformátorovi mnoho cenných praktických poznatků, jak dále rovněž konstatuje Kumpera¹⁹⁶.

Kurdybacha¹⁹⁷ v této souvislosti konstatuje, že: „Když Komenský přišel do Lešna, stal se učitelem a zástupcem rektora zdejšího gymnázia. Bylo to v posledních měsících činnosti rektora Jana Rybiňského, odchovance heidelberského a francouzských universit, synovce známého učitele na gdaňském gymnáziu a polsko-latinského básníka Matěje Rybiňského. Po jeho odchodu v roce 1629 přejal povinnosti rektora v Lešně známý kalvínský kněz a spisovatel Ondřej Wegierski (Regenvolscius), jeden z prvních historiků polské reformace. Po krátkém čase se stal upřímným přítelem a ochráncem Komenského, zaníceným stoupencem jeho pedagogiky a překladatelem Januy a Vestibula do polštiny“.

Ke starostem o rodinu, jak dále píše Kumpera¹⁹⁸, která se roku 1629 rozrostla o druhou dceru Alžbětu, přibyla i péče o osiřelou **Kristýnu Poniatowskou**, o kterou se po smrti jejího otce v únoru 1628 Komenští starali jako o vlastní dítě¹⁹⁹. Komenského schovanka byla zprvu v Lešně středem velké pozornosti, neboť její vizionářské záchvaty pokračovaly i zde. O svoji vzdálenou příbuznou projevil zájem též Komenského ochránce hrabě **Rafael Leszczyński**, který 18. dubna 1628 přijel do Lešna ze svých statků na východě poprvé po dvanácti letech, aby přivítal své nové poddané z Čech. Shodou okolností se tu tehdy sešla plejáda vynikajících lékařů, kteří byli hrabětem požádáni

¹⁹⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 59-60

¹⁹⁷ Kurdybacha, L.: *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1957. str. 34-35

¹⁹⁸ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 59-60

¹⁹⁹ S Komenskými žili tehdy navíc dva chlapeci, Kristýnin mladší bratr Pavel a desetiletý Petr Figulus – Jablonský, který pocházel z početné rodiny Komenského přítele a bývalého bratrského kněze v Jablonném nad Orlicí, žijícího nyní v polském městě Skoki. Jan Amos, jenž našel v nevšedně nadaném Petrovi náhradu za své předčasně zemřelé syny, si v něm vychoval věrného a vzdělaného spolupracovníka, jemuž později dal za ženu nejmilejší dceru „Bětušku“. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 60

o odborné lékařské posouzení Kristininých vizí. Trojice kapacit²⁰⁰ se přiklonila k názoru o přirozených příčinách jejích vizí, vyvolaných senzitivní povahou, psychickými otřesy, zejména smrtí rodičů a četbou biblického Zjevení sv. Jana. Libavius a Johnston připisovali ale dívčina prorocství božimu vnuknutí a Komenský na podporu pravosti jejích zjevení napsal dokonce traktát *O starých a nových, pravých a nepravých prorocích*, zachovaný v latinském překladu vydaném v *Lux in tenebris* roku 1657.

Dle Kumpery většina bratří Kristininým optimistickým vizím uvěřila, neboť jim poskytovala naději a jistoty, které chladný rozum nedával. Blouznivé extáze se projevovaly u nervově choré dívky do konce roku 1628. Počátkem roku ochrnula a předpověděla svoji vlastní smrt na 27. ledna, kdy skutečně zdánlivě vypustila duši. Ještě předtím prorokovala Komenskému, že nezemře dříve, než „*usmíří mnohé*“. Druhého dne se však k všeobecnému údivu probírala z klinické smrti i z ochrnutí a od té doby mívala jen fantastické sny, ale i ty pominuly po jejím sňatku o tři roky později.

Kumpera²⁰¹ zmiňuje, že: „*Ani v Lešně nepřerušil Komenský své kontakty s Karlem st. ze Žerotína, jenž žil od roku 1629 ve slezské Vratislavi, kde evangelická víra nebyla zakázána. Stárnoucí příznivec jednotu podporovat nepřestal a prostřednictvím Jana Amose, jehož oslovoval „vysoce učený pane a můj zvláště milý příteli“, udržoval též spojení s Velenovou rodinou*“.

Rychle mizící naděje na návrat do vlasti²⁰² jako by znovu připomněly chmurná slova Truchlivého o tom, že „*jako sníh v létě se nám rozplynulo to naše štěstí*“. Výrazem obrovského zklamání a svíravé deprese bylo opět hledání útěchy v náboženských meditacích a duchovním pohroužení. Komenský přitom cítil tíživou spoluzodpovědnost za osudy a ohroženou víru svých krajanů a souvěrců, a proto roku 1633 dal v Lešně vytisknout svůj starší útěšný a povzbuzující spis *Hlubina bezpečnosti*. Jeho vydání, věnované z vděčnosti příznivci a ochránci *Rafaelu Leszczyňskému*, doplnil ještě o jímavý

---

²⁰⁰ Členem vyšetřujícího konsilia byl osobní lékař hraběte Leszczyňského Ital Marek Bonacia, dále dvorní lékař polského korunního prince Vladislava Matyáš Vechner a slavný český doktor Matyáš Borbonius z Borbenheimu. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 60

²⁰¹ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 60-67

²⁰² V listopadu 1631 obsadila bez vážnějšího odporu část Čech a Prahu saská vojska pod generálem Arnimem. S nimi se vrátili mnozí emigranti v čele s Thurnem a Fridrichovým kancléřem Václavem Vilémem z Roupova. Byla obnovena též evangelická správa a slavnostně pohřbeny v Týnském chrámu hlavy „staroměstských mučedníků“, již přes deset let pověšené pro výstrahu v koších na průčelí mostecké věže. Již v květnu 1632 utrpěly vyhlídky na brzký návrat velkou trhlinu, když byli Sasové po půlroční okupaci vytlačeni mezitím znovu povoláním Valdštejnem z Prahy a Čech a s nimi znovu vyhnáni vracející se čeští utrakvisté. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 63-64

traktát *Výhost světa*, odmítající v chiliastickém duchu zkažený svět, jako „ďáblův hostinec“ a vybízející k následování Krista, jak dále píše Kumpera.

Na jaře 1636 přišly dvě bolestné zprávy, jak dále uvádí Kumpera²⁰³, zemřel neočekávaně teprve osmapadesátiletý **Rafaël Leczyński**, k jehož posmrtné poctě složil Komenský pohřební kázání *Zrcadlo dobré vrchnosti*, vydané německy Vetterovou lešenskou tiskárnou. Ve slezské metropoli již tehdy nepobýval mecenáš a nestor bratrské jednoty **Karel st. ze Žerotína**, jemuž bylo dovoleno dožít poslední dny doma v Přerově, kde skončil svoji dramatickou životní pouť 9. října 1636. Nový vladař **Bohuslav Leczyński** nepřestal podporovat Komenského a jednotu i po svém pozdějším oportunistickém přestupu ke katolicismu.

Kumpera²⁰⁴ dále zmiňuje, že již v únoru 1641, projevil Komenský v dopise Hartlibovi přání osvobodit se od denních starostí a plně se věnovat pansofické práci. Jan Amos zpočátku váhal před nejistotou daleké cesty do Anglie, na pozvání adresované mu Hartlibem, jenž jej zorganizoval sám z pověření některých parlamentních politiků. Jeho devítiměsíční londýnský pobyt, po odchodu z Lešna ohraničený podzimní rovnodenností 1641 a jarním slunovratem 1642 má však mimořádnou závažnost.

Proto, když v červenci 1641 dostal od Hartlova „tři dopisy, téhož obsahu, ale trojí cestou poslané“ s naléhavou výzvou „*Přijď, přijď, přijď, je to pro slávu boží*“, lákavé nabídce neodolal. Není pochyb, že svým rozhodnutím sledoval též zájmy jednoty a českého exilu vůbec, a proto s cestou souhlasilo i bratrské vedení, jež svěřilo řízení lešeňské školy spolurektorovi Šebestiánovi Macerovi.

Námořní cesta z *Gdaňska* proběhla hladce, a tak po několika dnech 21. září 1641 přistál Komenský v Londýně, kde byl srdečně přivítán přáteli **Hartlibem, Duryem, Haakem, Hubnerem a Pellem**, s nimiž se kromě Duryho sešel poprvé v životě. Komenský dorazil do rušné anglické metropole v době velkého společenského vření a euforie. V širokých opozičních vrstvách panovala optimistická představa, že teprve nyní může dojít k plnému dokončení anglické reformace.

Říčan²⁰⁵ v této souvislosti konstatuje, že: „*Komenský se nadál, že bude v Anglii pracovat pro reformu škol, pro smír evangelických církví, pro obecnou nápravu v náboženství a pro nastolení obecného míru. Psal memoranda ve smyslu těchto snah.*

²⁰³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 74-76.

²⁰⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 77-82

²⁰⁵ Říčan, R.: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. str. 43

Těšil se, že se v Londýně soustředí sbor učenců k vševědným studiím pro blaho lidstva na náklad anglické vlády“.

Parlament dle Kumpery zamýšlel dát komeňánům k dispozici některou kolej i s důchody, jednalo se o *Hospitál of St. Cross ve Winchesteru, Savoy Hospital v Londýně* a o kolej v *Chelsea*. Pro Komenského a ostatní to byla opravdu velká příležitost realizovat poprvé své záměry. Myšlenka založení vědeckého kolegia pracujícího na řízení reformy školství a vzdělanosti, na vypracování Komenského pansofie, byla nesmírně důležitá pro další vývoj Komenského myšlení i pro intelektuální vývoj v Anglii, zejména při pozdějším organizování různých učených spolků a skupin vyúsťujících nakonec roku 1662 v Royal Society, první anglickou vědeckou instituci. Hartlib doufal nejen, že učiní Komenského hlavou malé kolejní společnosti učenců zaměřených na pansofii a školské reformy, ale zabýval se také úvahami o praktickém zlepšení života v Anglii.

Komenský, Hartlib a Dury psali v zimě 1641 až 1642 své další práce, které rozvíjely a upřesňovaly jejich program a společné úsilí. Tehdy také vznikl nejvýznamnější literární produkt činnosti komeňánů, Komenského *Via lucis (Cesta světla)*, který vznikl ve středu revolučního dění a byl ovlivněn debatami a diskusemi v kruhu přátel, jak zmiňuje Kumpera²⁰⁶.

Říčan²⁰⁷ konstatuje, že: „Komenský ovšem přišel do složitých politických poměrů. Reakční vláda Karla I. Byla vystřídána vládou parlamentu, za níž se otevřely vyhlídky na podporu vědy a míru, brzy však měla být rozpoutána revoluce, která rozvířila hladinu politického života a rozdělila do protichůdných táborů skupinu přátel plánů Komenského, takže se zabýval myšlenkou návratu na pevninu“.

Pozvání do Švédska, podle Čapkové²⁰⁸, nebylo akcí okamžitou, podobně jako se předtím dlouho připravovala cesta Komenského do Anglie. Již z r. 1636 máme zprávy, že Komenský byl ve Švédsku znám svou *Januou*, vydávanou a užívanou ve školách. Komenský sám uvádí, že byl do Švédska pozván již v r. 1638, kdy byl Durym doporučen de Geerovi. O eventuální cestě Komenského do Švédska se diskutovalo r. 1641 v dopisech Hartlibových, Hottonových a Ruličkových již před jeho příjezdem do Anglie. Jeho angličtí přátelé uvažovali, zda by nebylo finančně výhodnější, aby Komenský pracoval pod

²⁰⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 86-87

²⁰⁷ Říčan, R.: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. str. 43

²⁰⁸ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 110

záštitou bohatého holandského de Geera, který po této stránce pro něho může udělat víc než celý anglický parlament.

K nizozemské kultuře cítil Komenský, podle Kumpery²⁰⁹, sympatie již od dob studií a i v Londýně udržoval toto spojení prostřednictvím reformované valonské či též belgické nebo nizozemské církve, jejíž kostel na Altgate v londýnské obchodní čtvrti City pravidelně navštěvoval. Exilové valonské církvi poskytoval největší záštitu svými penězi a vlivem právě *Ludvík de Geer*. Valonským kazatelem v Amsterdamu a vychovatelem de Geerových synů byl Godefroy Hotton, jenž se v období 1641-42 stal hlavním prostředníkem při jednání mezi Komenským a svým patronem.

Kumpera²¹⁰ konstatuje, že: „*Velice zbožný podnikatel z valonské protestantské rodiny baronů Hamala, zvaný současně „král kupců“, nesmírně zbohatl na zbrojních dodávkách pro nizozemskou a později švédskou armádu. Již roku 1619 dodal na objednávku českých stavů střelivo a zbraně Mansfeldovým oddílům v Čechách. Ve dvacátých letech přenesl tento rodák z Lutychu své hlavní působení z Amsterdamu do Švédska, kde rozvinul těžbu mědi a kde byl také povýšen do švédského šlechtického stavu. Zároveň podporoval známé učence, zejména emigranty z politických a konfesijních důvodů, mezi nimi Descarta a také Durryho, od něhož získal informace o Komenského vědecké práci. Filantropicky orientovaný, ale současně utilitární de Geer nabídl tak největšímu českému exulantovi možnost působení na svém švédském panství Finspong u Norrköpingu s předpokladem, že mu Komenský poskytne své nejlepší praktické učebnice“.*

Kumpera dále zmiňuje, že: „*Definitivně se Komenský rozhodl pro nabídku „velkoalmužníka Evropy“, jak de Geera později s vděčností nazval, až v dubnu 1642. Spojení s tímto pozoruhodným mecenášem a jeho rodinou výrazně ovlivnilo Komenského další osud. Na Komenského odchod z Anglie naléhala stále více i manželka Dorota žijící ve vzdáleném lešenském odloučení, ale primární motivy jeho rozhodnutí ležely ve sféře politické. Ludvík de Geer byl nejen novopečeným švédským baronem, ale především vlivným bankéřem a diplomatickým agentem švédské koruny, což dávalo Komenskému naději zasáhnout ve prospěch jednoty bratrské a českého národa vůbec“.*

Komenského důvody posléze uznalo vedení jednoty v Polsku i Angličané, a tak se Komenský počátkem léta připravil k odjezdu. Z londýnského přístavu odplul 21.

²⁰⁹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 86-87

²¹⁰ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 89-90

června 1642 ještě ve společnosti Johna Duryho a Petra Figura. Londýnský pobyt představoval přes svou relativní krátkost pro Komenského významnou životní křižovatku a mezník ve vývoji jeho díla. Poprvé si uvědomil politický dosah a reformní možnosti svého pedagogicko-pansofického úsilí. Anglická zkušenost rozšířila jeho obzor, završila první etapu jeho cesty k všenápravě lidstva a vytyčila další směr jeho budoucímu snažení, jak dále uvádí Kumpera.

Kumpera²¹¹ dále píše, že na cestě do Švédska za *Ludvíkem de Geerem* se český učenec nejdříve zastavil na pozvání patronovy rodiny a dalších přátel v Nizozemí²¹². Jednou ze zastávek jeho třetí nizozemské cesty byl *Leiden*, sídlo nejvýznamnější univerzity v zemi, kam jej pozval tamní profesor filosofie Adriaan Heerebord. Zde se Komenský sešel i s dalšími příznivci, k nimž patřil i orientalista Jakub Goliáš, jenž pedagogického reformátora potěšil zprávou o úspěchu Dveří jazyků²¹³ na islámském východě. Nejdůležitější z Leidenského pobytu byla ovšem návštěva u slavného francouzského filosofa *René Descarta – Cartesia*²¹⁴, žijícího tehdy na nedalekém záměčku *Endegeest*. Po čtyřhodinovém rozhovoru se oba učenci sice rozešli „přátelsky“, *ale shoda mezi nimi vzniknout nemohla*, protože Descartes proti Komenského snaze po celistvém chápání světa a člověka obhajoval přísné oddělení teologie od vědy vyjádřené podle slov Komenského výrokem: „*Já za okruh filosofie nevykročím; bude tedy u mne jen část toho, čeho u Tebe celek.*“

Pána²¹⁵ v této souvislosti konstatuje, že: „*Tím veškerým je u Komenského složka náboženská, ale i programově politická. Komenského systém nezná ohraničení, člověk zde není pouhým poznávacím činitelem, subjektem nazírání, ale aktivním strůjcem poznávání a přeměny, který vše činí nejenom pro sebe, ale zejména kvůli druhým lidem. Humanista Komenský je sociální pacifista, jeho revelace přivádí na vizi budoucího*

²¹¹ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 90-91

²¹² Nizozemská republika prožívala tehdy vrcholné období svého zlatého věku. Rozdrcením španělské flotily v námořní bitvě u Duins roku 1639 sestala nejsilnější námořní velmocí a její rostoucí moc a bohatství byly doprovázeny i rozkvětem kultury, jejíž nejkrásnější květy vydalo v té době holandské malířství, reprezentované generací Rembranta van Rijna, France Halse či Jana Vermeera. Politický život ovládali oranžisté, podporovaní ortodoxně kalvinistickými gomaristy, nicméně míra zdejší náboženské svobody byla jinde v Evropě nevidaná. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 91-92.

²¹³ Jeho bratr Petr Golius, působící jako katolický misionář v Sýrii přeložil tuto proslulou Komenského učebnici do arabštiny a jeho muslimští přátelé ji začali s nadšením překládat do tureckého, perského a mongolského jazyka. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 92

²¹⁴ Jeho přísně racionalistická filosofie vyvolávala v té době velký, byť kontroverzní ohlas. Komenský přivítal nabídku přátel setkat se osobně s tímto osobitým myslitelem, který se před lety vcelku pochvalně zmínil o jeho pansofických návrzích. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 92

²¹⁵ Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 94

postavení člověka a světa. Jejich vztah je dán hlubokým přesvědčením a vírou v dobro budoucího člověka a spravedlnost světa, kde nikoli boj, ale svoboda je základem všeho. Ona vzájemnost je dána morálním kreditem božího světa na této Zemi“.

V Amsterdamu byl očekáván de Geerovým důvěrníkem **Hottonem** a přítelem **Janem Rulitiem**, německým teologem z Falce, jenž byl rovněž ve spojení s anglickými komeniány. Seznámil se tu též s de Geerovým nejstarším synem **Vavřincem (Laurenssem)** a s významnými nakladateli a tiskaři **Elzeviery a Janssoniy**, což přispělo v budoucnu k tomu, že rozhodující podíl na vydávání jeho knížek mělo po roce 1642 jednoznačně Nizozemí. Úspěšné bylo rovněž jednání o podpoře pro jednotu bratrskou, neboť amsterodamská církevní rada poskytla do roku 1643 „českým kazatelům v Polsku“ z fondu Charitas téměř šest tisíc zlatých, jak uvádí Kumpera²¹⁶.

V létě roku 1642 odjíždí do Švédska, do Stockholmu a Norrköpingu, jak uvádí Floss²¹⁷, kde se osudově sblíží s nizozemsko-švédským zbrojařem a svým novým ochráncem a mecenášem **Ludvíkem de Geerem**, který vyzbrojoval švédskou armádu a měl ve Švédsku své zbrojní podniky. De Geer patřil ke stoupencům školských reforem, podobně jako další Komenského ochránci, kancléř uppsalské univerzity **Jan Skytte** a dvorní kazatel **Jan Matthiae Gothus**, pozdější biskup ve Strängnäs.

V té době byla, podle Čapkové²¹⁸, ve Švédsku složitá situace politicko-náboženská, s dvěma vyhraněnými zájmovými skupinami. Komenského práce didaktické i jeho tendence pansoficko-ekumenické byly komplikovány vztahy k oběma zájmovým skupinám, které zde měly významný vliv. Ve 40. letech se dramaticky vyhrozovaly rozpory mezi skupinou ortodoxně luterskou, k níž patřila většina duchovenstva a také přední švédský oficiální politik kancléř **Axel Oxenstierna** i jeho syn **Jan**, a mezi skupinou protestantsko-unionistickou, které šlo o sjednocení protestantských církví, tj. luteránů a reformovaných (kalvinistů). K této skupině patřil vychovatel královny Kristiny **Jan Matthiae**, prof. **Jan Skytte**, aj. K této skupině se připojil i **de Geer s Johnem Durrym** a se svým holandským okruhem (**Hottonem**, **Moriaenem**, **Wolzogenem**). Dury navrhoval, aby založili společnost pro studium mírové problematiky náboženské i politické.

Obě skupiny se shodovaly v zájmu o nápravu školství, ale jen unionisty zajímala, podle Čapkové, pansofie ve spojení s chiliasmem, který dával naději na aktuální

²¹⁶ Srov. Kumpera, J.: Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 91-93

²¹⁷ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 45

²¹⁸ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 111-112

mesiánské působení Švédska v boji za sjednocení protestantského tábora a přemožení nepřátel. Snahy Komenského jim byly proto vítány. Vedle toho měly obě skupiny zájem o vítězství protestantského celku, „*corpus evangolikorum*“, proti habsbursko-katolické koalici v třicetileté válce. Toho využili unionisté, aby byl pro Komenského získán i Axel Oxenstierna.

Na žádost říšského kancléře Oxenstierny, jak uvádí Floss,²¹⁹ nezůstal však Komenský ve Stockholmu, který v roce 1642 navštívil, ale usídlil se ve Švédý kontrolovaném Elbinku. Kancléř Oxenstierna doporučil toto město nejen pro jeho výhodnou polohu, ale též pro snášenlivost vládnoucí zde mezi kalvinisty a luterány. Politicky prozíravý a kultivovaný státník sice zapochyboval o možnostech budoucího „zlatého věku lidstva“ a všeobecného míru, ale přes své výhrady k pansofii projevil neobvyklý zájem o Komenského pedagogické návrhy, a proto mu nabídl jménem říšské rady, aby se ujal reformy švédského školství.

Finanční zabezpečení jeho pobytu, podle Kumpery²²⁰, měl plně převzít *Ludvík de Geer*, který však svoji velkorysou podporu vázal zásadní podmínkou: Komenský se měl zatím vzdát pansofie a soustředit se na didaktické práce pro švédské školy. Byla to tvrdá podmínka, ale Komenský ji přijal s ohledem na zájmy své církve a českého národa. Hlavní zbrojař švédské armády se zato zavázal vyplácet jednotě bratrské za Komenského uvolnění tisíc tolarů ročně, přičemž polovina měla být posílána do Polska, druhá polovice do Uher.

Ludvík de Geer, který se finančně podílel velkou měrou na industrializaci Švédska, podle Čapkové²²¹, podporoval dvojí významný dobový trend – školské reformy a sjednocující úsilí protestantských církví. Obojí bylo důvodem, proč chtěl ve Švédsku financovat Komenského práci na učebnicích a proč tam pozval exponenta protestantského mírového hnutí Johna Duryho.

Navíc získal Jan Amos, jak dále píše Kumpera²²², nyní již uznávaný mluvčí českého exilu, povzbuzující ujištění vedoucích politických kruhů v čele s Oxenstiernou, že české evangelíky neopustí. Proto, když téměř po dvou měsících opouštěl Švédsko, mohl být v celku spokojen, nikoli však šťasten.

²¹⁹ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 45

²²⁰ Srov. Kumpera, J.: Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 94-98

²²¹ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 110

²²² Srov. Kumpera, J.: Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 99

Jestliže de Geer ještě v r. 1641 nechtěl, podle sdělení Ruliciova, jak uvádí Čapková²²³, nic než konverzovat s Komenským a nedělal si velké nároky na druh jeho práce, podřídil se pak plně švédskému požadavku, aby Komenský nejdříve vypracoval knížky pro školy. Komenský se však domníval, že zároveň bude pracovat na pansofii, jíž by se byl chtěl věnovat především. V pozadí práce Komenského v této době byl tedy rozpor mezi širokou filosoficko-sociálně koncipovanou všenápravou a dílčí prací, v podstatě objednávkou pro švédské školy.

Podobně jako Čapková se vyjadřuje i Floss²²⁴, který zmiňuje, že: *„Komenského v této době stále více přitahovala práce na pansofii a práce na učebnicích ho spíše zdržovala. V této době také začíná koncipovat své vrcholné dílo – Obecnou poradu o nápravě věcí lidských, jejíž měla být vševěda součástí“*.

Přesto nelze, podle Čapkové²²⁵, jeho znechucení nad úmornou redakcí učebnic vykládat tak, že by měl nechat práci pro školy na rozdíl od pansofického díla. Obojí nelze odtrhovat od sebe. Ale když na stálé urgence měla práce na učebnicích pokračovat hned, stávalo se Komenskému, že nové myšlenky pro teoretický základ filosofický nutily ho přepracovávat, znovu opravovat připravené části učebnic, takže práce se nejen prodlužovala, ale nic pak neměl dokončeno.

Kumpera uvádí, že: „Po bouřlivé plavbě dospěl Komenský 16. října do Gdaňska, odkud odejel do nedalekého Elbinku, jenž leží v severním Polsku a zde setrval šest let. Komenský se v Elbinku usadil 21. listopadu 1642. S Komenským přijela nejen manželka Dorota a dospívající dcery Dorota Kristina a Alžběta, ale doprovázel jej i mladý švagr Pavel Cyrill, Petr Figulus a další dva mladí pomocníci Nigrin a Petreus.

V polovině čtyřicátých let se Komenský v Polsku účastnil setkání, jak konstatuje Kumpera²²⁶, které směřovaly ke sblížení polských nekatolíků a nakonec křesťanů vůbec. Účastí na toruňském sjezdu v srpnu roku 1645, jenž měl být místem náboženského dorozumění na základě legálního respektování menšinových církví se Jan Amos hluboce zklamal ve svých nadějích a očekáváních. Podle Čapkové²²⁷, se zde však přesvědčil, že všem stranám nešlo o podstatu křesťanství a o sjednocení na základě

²²³ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 113

²²⁴ Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 47

²²⁵ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 117

²²⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 99

²²⁷ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 115

rovnoprávnosti, jak o tom psal v nedokončeném spisku *Christianismus reconcibiabilis*; a i proto z Toruně odjel.

Kumpera²²⁸ zmiňuje, že: „*Nejhorší na celé záležitosti nebyla pro Komenského jen ztráta času a energie, ale hlavně neobyčejně ostrá kritika ze Švédska . Nebyl to pouze zaměstnavatel Ludvík de Geer, vyčítající stále více českému pedagogovi nestálost, odbíhání k jiným věcem a neplnění závazků, ale i švédští politici kolem Oxenstierny“.*

Čapková²²⁹ konstatuje, že: „*Stanovisko de Geerovo je třeba vidět z širšího pohledu. De Geer nebyl zásadně proti Komenského snahám pansofickým a ekumenicky sjednocujícím, ale poznal, kdy se ve Švédsku staly politicky nežádoucími, zejména účasti Komenského v unionismu toruňských rozhovorů. Komenský odjel z kolokvia na jeho radu, ale viděl už také, že se jednání nezdařilo“.*

To, co v Toruni ztroskotalo, pokračuje vlastně, jak uvádí Floss²³⁰, byť na mnohem širší bázi a s dalekosáhlejšími cíli, v jeho *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*. I z jeho korespondence vidíme, že praktické a utilitaristické zájmy Komenského podporovatelů se dostávaly do konfliktu s jeho vizemi o budování nové lidské společnosti, vizemi nerealistickými z hlediska mužů praxe a politiky. A přece právě Komenského ideály se staly reálnou dějinnou silou.

Program Komenského na podstatnou reformu celé společnosti, podle Čapkové²³¹, byl ovšem v rozporu s tím, jak si reformy představovalo evropské měšťanstvo. Tomu šlo o upevnění hospodářské a společenské moci a nemělo zájem o radikální reformy sociální, které vyplývaly z pansoficko-vychovatelských projektů Komenského a svou dalekosáhlostí, jak to vyjadřovala vznikající *Obecná porada*, přerůstaly dobový rámeček. Komenský se těchto plánů však vzdát nemohl. Jednak byly výsledkem patnáctiletého myšlenkového úsilí, které ve styku s předrevoluční a revoluční Anglií nabyly sociálně všennápravného zaměření, navazujícího i na odkaz české reformace. Jednak byl sám přesvědčen, že praktické pomůcky pro školu, učebnice, jsou vázány na teorii, jejíž rozšířenou základnu začal právě propracovávat.

²²⁸ Kumpera, J.: Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 99

²²⁹ Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 116

²³⁰ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 46

²³¹ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 116

Komenského neutuchající úsilí o komplexní nápravu (vzdělanosti), jejímž základem se mu jevila správná výuka jazyková, vydalo v elbinském období, podle Kumpery²³², svůj nejcennější plod v podobě vynikající filologicko teoretické knihy *Nejnovější metoda jazyků*, po *Obecné poradě* jeho druhého nejrozsáhlejšího spisu, který se stal metodologickým východiskem i pro nově přepracované verze jeho jazykových učebnic.

S téměř hotovým rukopisem tohoto díla a dalšími jazykovými texty se mohl posléze 21. srpna 1646 vydat z Gdaňska přes Lübeck do Švédska. Druhá Komenského cesta do Švédska na podzim roku 1646 se pramálo podobala nadšenému přijetí před čtyřmi lety. Ve Stockholmu se během dvanáctidenního čekání na audienci u churavého kancléře dozvěděl o nových výhradách vůči své osobě. *De Geer*, jenž dal přivezené rukopisy prozkoumat zvláštní komisí, byl vcelku spokojen, ale mezi švédskými teology se nebezpečně šířily Caloviovy pomluvy o tom, že Komenského „všemoudrost a celé ono snažení didaktické prý není nic jiného, než lstně zbudovaný stroj k skrytému šíření kalvínství“. Také *Oxenstierna* se choval chladně a zejména svému hostu prudce vytýkal, že účastí na toruňské rozpravě vážně poškodil švédské zájmy. Když však Komenský znovu zapřísahal kancléře, aby v připravovaném míru nebyli Češi „*vyloučeni ze svobody svědomí*“, švédský předák slíbil, že jeho země svým závazkům dostojí. Podobně příznivě se vyjádřila i *královna Kristina*, která dokonce vyzvala českého učenice k dokončení pansofie.

Kumpera²³³ konstatuje, že: „*V této podezřivé atmosféře nemohly pochopitelně vyjít ve Švédsku ani Komenského učebnice, objednané de Geerem pro švédské školy. Metoda jazyků vyšla proto roku 1648 v Lešně a další mezitím dokončené jazykové učebnice byly postupně vytištěny v Lešně, Blatném potoku a Amsterodamu. Přesto neměl Komenský jinou možnost, než věřit ve švédské politické sliby, i když patrně již během posledních dvou válečných let žili čeští exulanti a domácí tajní evangelíci v neblahé předtuše hořkého konce*“.

Závěr šestiletého elbinského pobytu byl poznamenán prohlubujícími se starostmi o osudy vlastního národa, o rodinu, rozptýlenou českou církev, i o rozpracované reformní projekty. Šestileté elbinské působení bylo pro Komenského údobím velkého pracovního vzepětí, ale i vypětí, bohužel však s méně úspěšnými výsledky. Druhým

²³² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str.99-100

²³³ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 101-102

domovem se Komenským pruský Elbink, na rozdíl od Lešna, nestal, a tak v srpnu 1648 odjížděli do Lešna s radostným očekáváním shledání s přáteli a krajany, zároveň ovšem s obavami i o nejbližší budoucnost, jak zmiňuje Kumpera.

Na jaře roku 1649 se vydal Komenský na cestu, jak zmiňuje Kožík²³⁴, zda se pustí až k Rákoczyům, vyhradil však poradě s bratřími na Slovensku. Ve Skalici ho čekalo shromáždění bratrské moravské šlechty, v Púchově sbor exulantských kněží a všichni mu doporučovali přijmout pozvání do Sedmihrad zejména proto, že dvůr **Rákocziů** jednotu bratrskou vždy podporoval a chránil. V Púchově stanul před Komenským rovněž dávný přítel **Drabík** a přednesl mu svá nová proroctví. Komenský se na něho rozhněval a vyčetl mu faleš; vždyť tak mnohé z dřívějších věštek se nesplnily. Ale Drabík ho pláčem a bédováním přesvědčoval, že se svým proroctvím nemůže ubránit a že v nich není podvodu; s pevným přesvědčením tvrdil, že se kníže **Rákoczi** stane králem.

Drabík úpěnlivě Komenského zapřísahal, jak uvádí i Kumpera²³⁵, aby svoji cestu do Blatného potoku dokončil, protože podle jeho proroctví a vizí se měl Zikmund Rákoczi stát oním „vyvoleným králem“ a „božím nástrojem“, jenž vysvobodí národy z područí „*Antikrista a Babylónu*“. Vliv Drabíkových argumentů nelze podcenit jak vzhledem ke Komenského chiliastickým sklonům, tak k mezinárodní politické situaci, v níž Rákocziové byli skutečně potencionálními uchazeči o uherskou, ale i polskou (a ve zbožných přáních českých exulantů i o korunu svatováclavskou).

Kumpera²³⁶ konstatuje, že: „*Za lákavým pozváním do Uher stály zejména dvě vlivné osobnosti rákocziovského dvora – Němec Bisterfeld a Maďar Tolnai. Zeť Komenského učitele Alsted, vychovatel Zikmunda Rákocziho a nyní důvěrník jeho vládnoucího bratra Jiřího, Jan Jindřich Bisterfeld, otevřeně hlásal, že Komenský patří společně s Campanellou a Baconem ke třem největším duchovním osobnostem 17. století. Zastáncem Komenského Didaktiky byl i Jan Tolnai Dali, který se s ním seznámil Hartlibovým prostřednictvím během svých anglických studií již ve třicátých letech*“.

Jeho cesta do Uher a pobyt v Blatném potoku, podle Čapkové²³⁷, patřícímu sedmihradským knížatům Rákocziovým, měly opět několikerý význam – široce vychovatelský, sociálně reformní i politický, dokonce i kazatelský. Chtěl získat zájem

²³⁴ Srov. Kožík, F.: *Bolestný a hrdinský život J.A.Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1960. str. 97-98

²³⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 111-113

²³⁶ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 111-113

²³⁷ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 134

Rákocziů o důsledný boj proti Habsburkům. Jednání Sedmihrad se Švédskem za Karla Gustava mu zřejmě dodávalo naději.

I když k cestě do Uher ho původně povzbuzovali, jak uvádí Čapková, i činitelé tamní školy v Blatném potoce (*Tolnay, Klobusický, Veréczi* a jiní), s plným pochopením pro velkorysé pansofické plány se Komenský setkal snad jen v rozhovorech se vzdělaným *Zikmundem Rákoczim*. K rezervovanosti některých učitelů přispěly i rozpory církevní, způsobené také neshodami kvůli revelacím.

V Uhrách byla, podle Čapkové²³⁸, řada rozporů hnací silou Komenského: *„Zásadně toužil po tom, aby mohl pokračovat v dalším sjednocování pansofických projektů a cílů, obsahu i metod vzdělávání; ale musil proto řešit mnohé konflikty mezi velkorysími plány pansoficko-pedagogicko-sociálními a užšími požadavky některých tamních vzdělavců, učitelů, také však skutečností, že mládež byla nedostatečně připravena k středoškolskému vzdělávání a že vůbec většina národa, jehož zvyků si jinak vážil, neměla ani dostatečnou motivaci k vzdělávání“*.

V zimě 1650-1651, vypracoval Komenský pozoruhodný programový dokument *Škola vševedná (Schola panshopica)*, dedikovaný knížeti Zikmundovi. Zde navrhl zřízení vzorné latinské akademie, jejíž první tři třídy by měli být věnovány převážně jazykové výuce a další čtyři postupně naukám, filosofickým, logickým, politickým a teologickým, jak dále uvádí Kumpera.

A tak na straně jedné psal Komenský o plánu *osmitřídni pansofické školy*, jak píše Čapková, v němž usiloval především o propracování požadavku všestrannosti školního vzdělání a celkového zdokonalování. Na druhé straně – nemožnost uplatnit ve škole propracované učebnice jazykově věcné a touha povzbudit žáky, aby měli chuť k učení, i snaha dosáhnout rychle pokroků, přiváděly ho k dalšímu hledání nových forem, snadného, rychlého, názorného a důkladného učení i vyučování.

Rok 1651 se vyvíjel z pohledu Komenského i politicky, jak konstatuje Kumpera. S mladším Rákoczim spojovali své naděje nejen čeští exulanti, ale i vlivná část uherské a dokonce též polské šlechty. Do této atmosféry očekávání plně zapadla proroctví lednického *Drabíka*, který se v lednu 1651 „z přikázání božího“ překvapivě objevil v Blatném Potoku. Jeho vize o skvělé budoucnosti Rákocziů vyjadřovala vlastně zbožná přání Komenského i uherských patriotů Klobusického a Tolnaie, a proto je Komenský

²³⁸ Čapková, D.: *Myslitelstvo- vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 134

ochotně a pohotově přeložil na přání knížete Zikmunda do latiny. Po Drabíkově odchodu vznikly na jaře 1651 i dvě Tajné řeči Nathana k Davidovi, v nichž Komenský ústy starozákonního proroka plamenně vybízel „*hrdinného Davida*“ čili Zikmunda, aby svůj národ, stejně jako sousední národy Polska, Rakouska a Čech, osvobodil od „*barbarství, otroctví a Antikrista*“.

Komenského vliv na rákocziovském potockém dvoře vyvrcholil v létě 1651, jak dále píše Kumpera²³⁹, kdy posvětil manželský svazek mezi Zikmundem Rákoczim a princeznou Jindřiškou Marií Falckou. Zikmundova mezinárodní prestiž tímto sňatkem prudce stoupla²⁴⁰. V následujících měsících byl kontakt českého učence s mladým renesančním velmožem zvláště těsný, denně spolu rozmlouvali o politice, filosofii a vědách, na dálku diplomaticky vykalkulované manželství bylo kupodivu šťastné. Bohužel toto štěstí trvalo bolestně krátkou dobu. Křehká krása Jindřišky byla nahlodána zhoubnou nemocí, a tak již po třech měsících, 28. září 1651, zemřela na souchotiny. Její smrt knížete zdrtila natolik, že ztratil dočasně zájem o vnější svět.

Neúnavný *Drabík* posílal v této době Komenskému opětovné prorocké výzvy k boji proti císaři a vyhrožoval Rákocziům dalšími pohromami za jejich neuposlechnutí. Drabíkovy hrozby se brzy vyplnily tím nejhroznějším způsobem. Celá knížecí rodina, trávící zimu ve Fogaraši, onemocněla na epidemii neštovic a 4. února 1652 tu zemřel Zikmund Rákoczi, jenž tak nepřežil svou ženu ani o čtyři měsíce.

Smrtí nejvýznamnějšího příznivce se Komenského postavení na knížecím dvoře počalo zhoršovat. Vládnoucí kníže Jiří II. s českým učencem osobně nikdy nejednal a ani neměl velké pochopení pro jeho reformní snahy. Nejhorší však bylo, že po slibných nábězích uvízly školní reformy na odporu a nezájmu části učitelů a šlechtických žáků. Do čela Komenského kritiků se postavil dvorní kazatel *Pál Medgyési* a zvláště rektor *Jan Tolnai*. Puritánskému rektorovi se nezamlouval pro přílišnou světskost a otevřenost Komenského výchovný program.

Smysl dalšího potockého působení byl tak zpochybněn. Na Komenského návrat naléhala lešenská rada starších a po smrti *Ludvíka de Geera* roku 1652 mu opětovně

---

²³⁹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 118

²⁴⁰ Stal se švagrem falckého kurfiřta Karla Ludvíka a příbuzným dalšího kurfiřta v Braniborsku, spřízněn byl nyní i s anglickými Stuartovci a prostřednictvím své ženy, dcery svrženého českého krále, získal též-alespoň v očích českého exilu-určitý nárok na svatováclavskou korunu. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 118

sliboval svou podporu Ludvíkův syn *Vavřinec*. V souvislosti s perspektivami protihabsburské fronty překládal v té době do latiny nejen Drabíkova proroctví, nýbrž též starší revelace Kottera a Poniatowské, které všechny shrnul ještě před odchodem z Uher do sborníku *Světlo v temnotách (Lux in tenebris)*.

V září téhož roku se postarala o vzrušení druhá Drabíkova návštěva v Blatném Potoku. Zanícený vizionář tentokrát předpovídal obrácení Turků na křesťanství, pokud ovšem kněžna dá neodkladně vydat bibli v tureckém překladu. Drabíkova proroctví se vůbec vyznačovala mnoha podmínkami a současně agresivními příkazy, a to i na adresu Komenského, jak zmiňuje Kumpera²⁴¹.

Do závěru potockého působení spadá vznik nevelkého, jak dále píše Kumpera, ale pozoruhodného pojednání *Štěstí národa (Gentis felicitas)*, jímž se Komenský pokusil získat pro své reformní úsilí *Jiřího Rákocziho*. Inspirován nizozemským vzorem tu pisatel načrtl ve skvělé zkratce ekonomicko-sociální a kulturní podmínky rozvoje nikoli jen sedmihradské, ale každé novodobé společnosti.

Zdramatizovaná *Janua linguarum*, nazvaná *Škola hrou (Schola ludus)*, jak konstatuje Kumpera²⁴², vyjadřovala jak divadelní osnovu díla, tak Komenského ideu zábavné, přitažlivé a hravé výuky. Již její první část předvedená roku 1653 přesvědčila o správnosti tohoto nápadu školní správce Klobusického i Verécziho; pouze Tolnai setrval na odmítavých pozicích. Do jara 1654 byly postupně uváděny se stále větším ohlasem další hry.

Osmá, poslední premiéra, jak píše dále Kumpera, se konala 1. června na přeplněném nádvoří potockého zámku za přítomnosti kněžny Zuzany. Úspěch byl obrovský a hned po představení se kněžna pokusila ještě jednou zviklat úmysl Komenského odejít. „*Domů*“ do Polska jej naléhavě volala též jednota bratrská, očekávající s obavami i nadějemi blížící se švédsko-polský konflikt. Následujícího dne, 2. června 1654, se Komenský rozloučil se shromážděnou šlechtou, duchovenstvem, učiteli a všemi studenty a opustil Blatný Potok, vyprovázen daleko za město mnoha přáteli a žáky.

Po vypálení Lešna 29. dubna 1656 (Švédsko-polská válka), jak uvádí Kumpera²⁴³, je nucen Komenský zachránit holý život útekem plným strastiplného bloudění močálovitými lesy, jenž končí až ve Slezsku na statku *Václava Budovce*

²⁴¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 120-121

²⁴² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 120-121

²⁴³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 130

v Lorensdorfu (Lawszova) u Boleslavce. Škody byly nesmírné. Podle dopisu Figulovi z 22. května 1656 ztratil Komenský téměř veškerý majetek v hodnotě několika tisíc tolarů. Zničen byl nedávno opravený dům i „knihovna vzácně vybraná“, obojí v ceně asi pěti set tolarů. Ale nejhorší byla nenahraditelná ztráta mnoha rukopisů, mezi nimi „*ovoce více, než čtyřicetileté noční práce a namáhání*“ *Poklad jazyka českého (Thesaurus linguae Bohemicae)*, většina náboženských úvah a kázání a na čisto přepsané části Obecné porady, připravené již do tisku. Naštěstí mezi ohořelými zbytky přežil koncept Obecné porady o nápravě věcí lidských. „*Bědami a nářky zničený*“ *senior se přes tuto nejtěžší životní ránu nezhroutil do rezignace a trpného zoufalství. Bránila mu v tom nejen síla jeho neochvějně víry, nýbrž pocit spoluzodpovědnosti za „rozptýlené stádo“*. Jako již mnohokrát v životě se Komenský snažil překonat zdánlivě beznadějnou situaci činorodou prací a aktivitou ve prospěch druhých. Brzy po lešenské tragédii začal sepisovat působivý spis *Zkáza Lešna (Lesnae excidium)*, zveřejněný ještě roku 1656 ve dvou vydáních, který pomohl bratrským uprchlíkům získat podporu protestantské Evropy²⁴⁴.

Z nejistého slezského úkrytu se Komenský s rodinou a dalšími souvěrci vydal koncem jara 1656 do bezpečnějších severních končin, patřících braniborskému kurfiřtovi. V Krosně byl přátelsky přijat kurfiřtovou matkou, která nabízela bratřím nový domov v Braniborsku. Po zdejším krátkém pobytu odchází Komenský do Frankfurtu, kde ho zastihlo obnovené pozvání obchodníka *Vavřince de Geera*, poskytující nejlepší vyhlídky pro klidnou práci, jak dále píše Kumpera²⁴⁵.

Kumpera²⁴⁶ zmiňuje, že v červenci a srpnu strávil neplánovaně šest týdnů v Hamburku. Dřívějšímu odplutí zabránilo nepříznivé počasí a také Komenského nemoc, vyvolaná předchozími útrapami a patrně též zneklidňujícími Drabíkovými pohrůzkami, slibujícími tresty za nevydání proroctví. V té době došlo do Hamburku nové, naléhavé pozvání a peněžitý dar od *Vavřince de Geera*, jenž si po svém návratu ze Švédska přál mít Komenského u sebe v Amsterdamu a sliboval mu vydání všech jeho děl. A tak jakmile to okolnosti dovolily, vyplul Komenský se svými průvodci asi v polovině srpna 1656 přes Emden do Nizozemí vstříc svému poslednímu útočišti.

Do Amsterdamu, kde byl již netrpělivě očekáván *Vavřincem de Geerem* a *Ruliciem*, dorazil se svými společníky 26. srpna 1656. Na amsterodamské vládnoucí

²⁴⁴ Většina bratrských uprchlíků se rozhodla odejít do Horního Slezska, Lužice a na Slovensko, kde již žily české komunity. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 131

²⁴⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 130-132

²⁴⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 132

kruhy byl úzce napojen i de Geer junior, stojící v čele jedné z největších nizozemských obchodních a průmyslových firem. „*Přelaskavý příznivec*“ byl českému exulantovi nakloněn snad ještě více, než jeho otec a rozhodně mu v Amsterdamu neplatil méně než 1000 říšských tolarů ročně. Komenský, podporovaný ještě dalšími příznivci, „*nikdy nechtěl z vyžebraného chleba žít jen sám*“, a proto vynakládal nemálo prostředků na svou mateřskou církev a zvláště její bohoslovecký dorost, rozptýlený na mnoha evropských univerzitách. Ostatně z těchto peněz hradil výdaje spojené s vydáváním mnoha svých, zvláště českých knih. Ke Komenského pracovní pohodě a k pocitu bezpečí přispělo sloučení s rodinou ještě na podzim 1656. Jana Komenská s dětmi přijela do Amsterdamu z Hamburku, kam se nedávno uchýlila z Frankfurtu nad Odrou, před tamní morovou nákazou. Velkorysý patron zařídil Komenským v zimě 1656-1657 prostorné bydlení v domě U bílého beránka v nové ulici Egelantiersgracht č. 62, v blízkosti vlastního sídla a také nedaleko bytu malíře **Rembrandta**, jenž právě tehdy namaloval portrét de Gertovy sestry Margarety Tripové, jak konstatuje Kumpera²⁴⁷.

V Amsterdamu byl, podle kolektivu autorů²⁴⁸, už počtvrté. Od roku 1656 vyšlo v Amsterdamu a jiných nizozemských městech pětatřicet Komenského spisů. Nyní se stal Amsterdam „*přístavem trosečníka*“, zde našel své poslední „*přátele a příznivce*“, kteří jej přijali s vlídnou tváří. Ve svém spise *Jedno potřebné (Unum necessarium 1668)* to Komenský vyjádřil slovy: „*Celý můj život byl putování a neměl jsem vlasti. Ustavičně jsem měnil místo pobytu a nikde jsem neměl domov...Naposlady mi poskytlo domov hlavní město Batávie, hlavní tržiště světa*“.

Vavřinec de Geer naléhal na urychlené vydání Komenského pedagogických spisů, jak dále píše Kumpera, a proto si český didaktik již v září 1656 vyžádal prostřednictvím norimberského přítele Harsdörffera u nakladatele Endtera část svých rukopisů zpět. S neobyčejnou rychlostí uspořádal Komenský podle chronologického principu celé své pedagogické dílo, doplněné nyní ještě o úvodní a spojovací texty, jakož i o některé menší, ale o to hutnější rozpravy. Tiskařsky náročná edice Veškerých spisů didaktických (*Opera didactica omnia*), zahrnující v jednom mohutném kompletu čtyři části, nese sice vřechení 1657, ale byla dokončena za obětavé pomoci „milého přítele“ Rulicia až počátkem příštího roku. Autor ji věnoval „*nejvýtečnějšímu městu Amsterdamu*“ a „*jeho*

²⁴⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 135

²⁴⁸ Srov. Polišenský, J.; Pařízek, V.: *J.A.Komenský a jeho odkaz dnešku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. str. 28

nejmoudřejšímu senátu“. Komenský získal na amsterodamském magistrátu vlivné ochránce v čele s purkmistrem Cornelisem Witsenem, lékařem doktorem Mikulášem Tulpem, zvěčněným slavným Rembrandtovým obrazem, a zvláště **Cornelisem de Graeffem**, prezidentem bohaté východoindické společnosti a švagrem nejvýznamnějšího nizozemského politika **Jana de Witteho**. Amsterodamští radní mu proto poskytli 800 zlatých podpory, „aby mohl jako dosud pokračovat ve výchově a vyučování mládeže, jakož i dokončit a zdokonalit své započaté pansofie a jiné knihy“. Štědrá přízeň projevila i mocná amsterodamská admirálita (ministerstvo vojenského námořnictva), která zaplatila za jediný výtisk Sebraných spisů velkoryse 500 zlatých a objednala dalších patnáct exemplářů. Ze společenských důvodů se Komenský uvolil ve svém domě věnovat výuce několika prominentních žáků, mezi nimi de Geerových a Ruliciových synů, sourozenců Petra a Jakuba de Graeffových i mladého Mikuláše Witsena, pozdějšího poradce cara Petra Velikého.

Poslední léta Komenského života, především však první tři roky pobytu v Amsterdamu, znamenají podle kolektivu autorů²⁴⁹, vyvrcholení jeho literární činnosti. Podle komeniologů vydal Komenský za svého života 135 publikací; z toho do let 1656-1670 spadá nejméně 62. Na konci svého života získal tedy Komenský takovou možnost literární a publikační činnosti, jakou neměl nikdy předtím.

Hlavní Komenského snahou, jak uvádí Kumpera²⁵⁰, bylo ovšem dokončení a zveřejnění pansoficko-reformního díla. Ke zkušebnímu vytištění úvodních dvou částí *Obecné porady*, *Panegersie (Univerzální probuzení)* a *Panaugie (Univerzálního osvícení)* došlo podle současných komeniologických názorů zřejmě již roku 1657. Celé náročné dílo již Komenský, rozptýlený mnoha vedlejšími aktivitami, nestačil dokončit.

Třetím úkolem, který si český reformátor počátkem amsterodamského pobytu stanovil, bylo vydání již v Uhrách připraveného souboru prorocství **Kottera**, **Poniatowské a Drabíka** s působivým, i když nepůvodním názvem **Světlo v temnotách** (*Lux in tenebris*). Opět za de Gerrovy finanční podpory byl tento objemný svazek, opatřený skvostnými mědirytinami podle Komenského předloh, vytištěn koncem roku 1657. O rok později vydal Jan Amos samostatně i *Noční vidění* lešenského **Štěpána Melise** (*Visiones nocturnae*), jak uvádí Kumpera.

²⁴⁹ Srov. Polišínský, J.; Pařízek, V.: *J.A. Komenský a jeho odkaz dnešku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. str. 29

²⁵⁰ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 135-136

Kumpera²⁵¹ zmiňuje, že: „V letech 1663 až 1664 vstoupila do popředí Komenského pozornosti znovu a výrazněji než kdykoliv předtím turecká otázka, která se stala pro Evropu po desetiletích relativního klidu opět velmi aktuální. Dobová atmosféra poznamenala i Komenského rozporuplný a ambivalentní vztah k Turkům. Viděl v nich společné nepřátele křesťanstva, ale zároveň možné křesťanské spolubratry. Hlavní cestou k nenásilné christianizaci islámské říše měla být pochopitelně turecká bible a tímto problémem se bratrský senior, podporovaný ve svém usilování **Vavřincem de Geerem**, zabýval ve spolupráci s nizozemskými a anglickými přáteli již od konce padesátých let. Překladačským úkolem byl pověřen holandský rezident v Istanbulu Levin Warner, žák Komenského stoupence, orientalisty Jakuba Golia. Překlad však zveřejněn nebyl. Pro zamýšlené vydání napsal Komenský předmluvu, pozoruhodnou svým důrazem na náboženskou toleranci a rovnoprávnost všech národů“.

Drabíkovy blouznivé vize o obrácení mohamedánů a společném boji proti Habsburkům, jak píše Kumpera²⁵², narážely na rostoucí odpor i v bratrských obcích na západním Slovensku stojících pod slábnoucí rákocziiovskou ochranou. Obavy, že se císařská pomsta za Drabíkovy výzvy obrátí proti všem evangelíkům, byly víceméně reálné a vyjadřovali je téměř všichni slovenští předáci. Averzi vůči lednickému věštci zvyšoval i jeho rozháraný osobní život, v němž se agresivní hašteřivost střídala s plačtivou lítostí a opilecká arogance se zbožným pokáním.

Je až nepochopitelné, jak dále konstatuje Kumpera, jak amsterodamský učenec tomuto polovzdělanci podléhal. Nedělal si přitom o jeho osobních kvalitách žádné iluze. Sám jej označil za „zcela průměrného člověka“ s nevázaným a bezohledným chováním, ale přesto či právě proto věřil, že se ústy tohoto „prostého hříšníka“ může zjevit „tajemství boží“, které naznačí cesty k záchraně ohroženého lidstva. V bezvýchodné situaci své církve a národa Komenský stále věřil v možnost apokalyptického zvratu, jenž otevře prostor k nápravě nepravostí. Kromě ohnivě výřečnosti přesvědčoval bratrský vizionář okolí o své jasnozřivosti i tím, že některé jeho předpovědi, často se týkající smrti některých osob, se opravdu splnily (např. předpověděl poměrně přesně smrt císaře Ferdinanda III. I řady svých odpůrců).

O utišení Drabíkových sporů s jednotou se Komenský zasadil již několikrát a také nyní zažehnal hrozící rozkol smírným jednáním. Vypravil z Nizozemí na Slovensko

²⁵¹ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 144-145

²⁵² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 145-146

mladého duchovního Samuela Juniho, nedávného absolventa oxfordské univerzity. Za jeho přítomnosti odpřísáhl Drabík 10. července 1663 v Půchově před bratrským shromážděním pod hrozbou největšího posmrtného zatracení pravost svých vidění a smířil se, byť jen dočasně, i s Vetterinem. Julius měl Drabíkovi též pomáhat při stylizaci jeho vizí i s mezinárodní korespondencí, která do bělokarpatské Lednice přicházela z různých koutů Evropy. Komenským vydávaná „*božská zjevení*“ měla totiž svým nádechem senzačnosti značný ohlas, což ovšem zvyšovalo Drabíkovu ješitnost a vyvolenou povýšenost, jak rovněž uvádí Kumpera²⁵³.

V roce 1666 postihla Komenského dvojí ztráta Smrtí mu byli vyrváni oba jeho nejupřímnější nizozemští příznivci – „*zbožný dobrodinec*“ *Vavřinec de Geer* i nejlepší amsterodamský přítel *Rulicius*. De Geerové byli sice zavázáni závětí hlavy rodinného podniku k další podpoře Komenského, ale ani Vavřincův bratr *Štěpán*, ani syn *Gerhard* již k českému učenci tak důvěrně přátelský vztah neměli.

Na podzim 1669 Komenský onemocněl a teprve v lednu se po třech měsících byl opět schopen chopit se pera. Rány osudu jej však neušetřily ani v posledním roce života. Z Pobaltí přišly smutné zprávy o smrti knížete *Bohuslava Radziwilla*, jediného zbývajícího ochránce bratrské církve v Polsku, a teprve padesátiletého milovaného zete *Figura*, jenž zemřel v Memelu 12. ledna 1670 asi na zápal plic. Krátce nato částečně ochrnul následkem mozkové mrtvice, ale zájem o dění kolem sebe neztratil. Je příznačné, že jeho poslední dopis z 2. listopadu 1670 směřoval k osudovému „trapiči“ Drabíkovi do Lednice. K listu, psanému podle diktátu Danielem Komenským, připsal stařec chvějící se rukou doušku: „*Vale a o sobě mi oznamte s modlitbami vroucími za sebe a církev v vichřicích, kteréž se na všecku Evropu valí.*“ O necelé dva týdny později v Amsterdamu zemřel. Jeho „srdce dychtící po obecném dobru“ se zastavilo 15. listopadu a o týden později, 22. listopadu, byl neokázale pohřben v městečku Naardenu, ležícím 20 km jihovýchodně od Amsterdamu při pobřeží zálivu Zuiderzee, jak rovněž uvádí Kumpera²⁵⁴.

Pána²⁵⁵ píše, že: „*Drabíkův život byl ukončen s krutostí habsburskému domu vlastní. Stařec byl popraven katem 16. července 1671 pro urážku habsburského rodu, křivá svědectví a soustavné vyzývání k proticísařským rebeliím. Byla mu nejdříve utnuta pravá*

²⁵³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 146

²⁵⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 152

²⁵⁵ Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 77

ruka, a poté setnuta hlava pod Bratislavským hradem“. Mikuláš Drabík²⁵⁶ se tak zařadil po bok Mistra Jana Husa. „*Moc slova a bezmoc mocných provázelo celý jeho život“.*

Komenský²⁵⁷, který se násilné smrti Drabíka nedoživá, vzpomíná na něj ve svých pamětech modlitbou i vyznáním: „*...Uvědomil jsem si, že je člověkem a ne andělem; ale člověkem, který se více bojí Boha, než dbá na lidi. Že vůči Bohu je pokorný, vůči lidem dost opovázlivý, že mluví a chová se nevázaně a že má k lidem málo ohledů. Jedním slovem, že jeto takový hříšník, jako jsme my všichni, ale že není pokrytcem jako většina lidí. Že je ohnivým řečníkem, jehož nemůžeš poslouchat, aniž bys nebyl dojat, ale po ostatních stránkách, že je to člověk zcela průměrný.“*

5. DÍLO KOMENSKÉHO A JEHO VŠESTRANNOST

Interpretovat myšlenkové bohatství Komenského pouze z hlediska jednoho, dvou či tří aspektů, např. teologického, filosofického či pedagogického, by bylo ke škodě této nesmírně plodné a všestranně talentované lidské osobnosti. Komenský nebyl pouze knězem, filosofem, vědcem, pedagogem či posledním biskupem Jednoty bratrské, ale zejména člověkem jehož myšlenkový odkaz mu dodnes získal přívlastek jedné z nejvýraznějších postav české či evropské kultury. Jan Amos je všestranným myslitelem, který dokázal mj. polemizovat nejen nad svojí vírou, ale rovněž dokázal mj. akceptovat nové objevy ve světě vědy, což bylo nezřídka příčinou v jejímž důsledku se dostával do rozporu se svým náboženstvím.

Podle Čapkové²⁵⁸, práce Komenského ve vlasti před jeho odchodem do exilu naznačily již mnohostrannost jeho celoživotního úsilí. Mají zde své místo práce školsky didaktické i národně, nábožensky a sociálně výchovatelské, stejně tak práce vypracované pro jednotu bratrskou, spisy filosofické, historické, polemické a sociálně kritické, slovníkářské, encyklopedické, vědecky popularizační i politicky zaměřené apod.

²⁵⁶ Pro ilustraci si uvedme, že mocným vadily nejen jeho relevace, ale také pravdivá svědectví o průběhu Valašského povstání (r.1621) i o počtech popravených a popravě 26 měšťanů ve Vsetíně, které hrabě z Rottalu dal popravít mečem, pověsit a vplést do kola. Je náhoda, že Rotta r. 1671 předsedal v Bratislavě mimořádnému soudu nad třiaosmdesátiletým Drabíkem? Srov. Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 77-78

²⁵⁷ Komenský, J.A.: *J. A. Komenský o sobě*. Praha : Odeon, 1989. str. 331

²⁵⁸ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-výchovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 56

Jeho dílo je hluboce humanistickou odpovědí na chronické problémy soudobé společnosti (sužované a vyčerpané třicetiletou válkou), na národní pobělohorskou tragédii i na jeho zkušenosti z osobního života stráveného ve vyhnanství.

5.1 TEOLOG A FILOSOF

Křesťanská nauka a víra postupovala v 17. století dosud životem všech prostých a vzdělaných lidí od kolébky do hrobu a teologie byla stále důležitou antropologickou disciplínou, jak uvádí Kumpere²⁵⁹ i když se ze středověké vládkyně filosofie stávala pomalu její služkou. Komenského pokusy smířit *víru a rozum, biblické zjevení a vědu*, neuspokojily sice exaktní myslitele a přírodovědce typu *Descarta*, ale vyvolávaly odpor i protestantských dogmatiků všech směrů, a to též uvnitř mateřské jednoty. Komenský se jevil nesnášenlivým luteránům jako podezřelý kalvinistický kacír, ortodoxní kalvinisté přitom rozhořčeně odmítali jeho pansofii jako znevážení autority Písma a troufalý pokus povýšit lidskou moudrost na úroveň božských pravd.

Kumpere²⁶⁰ dále píše, že: „*Komenský postupně dospěl k neformálnímu, etickému pojetí náboženství a církve jako obecné křesťanské pospolitosti, v níž by malá jednota (bratrská) předala svůj mravní odkaz jednotě větší (celosvětové). Jeho irénické úsilí o smíření všech křesťanských vyznání na základě společných nábožensko-morálních zásad směřuje tak k modernímu ekumenismu. Svět bez Boha nemohl Komenský přijmout. Nejvyšší bytost je mu kvintesencí dobra, moudrosti a spravedlnosti, průvodcem a zárukou vesmírné harmonie a člověk stvořený k obrazu božímu, je povinen tyto hodnoty rozvíjet*“.

Důležité pro pochopení Komenského nápravného úsilí je jeho pojetí *teodiceie*, teologické nauky vysvětlující rozpor mezi boží dobrotou a existencí zla. Lidská utrpení a zmatky nejsou projevem nezměnitelného trestu za prvotní hřích, nepocházejí od Hospodina, ale z pokaženého dějinného vývoje, a proto je úkolem lidstva zlo neustále překonávat, jak rovněž píše Kumpere.

Stejně tak se nemohl Komenský vzdát základního křesťanského dogmatu, učení o svaté *Trojici (Bůh Otec – Syn – Duch svatý)*, o trojjedinosti boží (*trinitarianismus*),

²⁵⁹ Srov. Kumpere, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 187-188

²⁶⁰ Kumpere, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 188

keré navíc vyhovovalo jeho triadickému chápání světa (vše důležité se vyskytuje v triádách – trojicích). Kristus jako bohočlověk byl mu též embolem lidské naděje v lepší budoucnost. Proto vystupoval tak rozhodně právě proti sociniánům, radikální protestantské sektě popírající Kristovo božství.

Pochopitelně vycházela také jeho filosofie, jak dále zmiňuje Kumpera²⁶¹, z idealistických pozic, z křesťanství a platónského učení o absolutních idejích. Ovšem v praktické aplikaci do ní pronikal racionalismus a určité zárodky dialektického myšlení. Komenský sice odmítal aristotelovský dualismus hmoty a ducha, stejně jako mu byla nepřijatelná Descartova koncepce oddělující ostře přírodovědné, exaktní poznání od „božských věcí“, ale v pedagogické teorii přijímal a citoval Aristotelovu zásadu: „V rozumu není nic, co by napřed nebylo ve smyslovém vjemu.“

Podobně jako Kumpera píše i Floss²⁶², který konstatuje, že: „*Descartes hluboce prožíval neklid své doby: tisíci lety posvěcené filozofické systémy se otrásají v základech a všude raší nové objevy. Evropa se chvěje v palbě mušket a děl (třicetiletá válka vyhubila asi polovinu tehdejšího obyvatelstva). Komenský vyjadřuje v Labyrintu světa a lusthauzu srdce a Hlubině bezpečnosti náladu doby takto: Všude jen labyrint, matení šálení, klokotání*“. Kde je nějaké pevné místo, kde je něco trvalého? Descartes staví otázku filozoficko-metodologicky: Které tvrzení je nepochybné? Co může být počátkem filosofie?

Kumpera dále zmiňuje, že v souladu se svým *triadickým myšlením* stanovil Komenský tři základní „*knihy poznání*“, *přírodu poznatelnou smysly, lidskou mysl a bibli, zjevení božích pravd*. Dvě hlavní metody, induktivní analytickou, založenou na smyslové zkušenosti, a deduktivní syntetickou, opírající se o rozumovou abstrakci, doplnil ještě o třetí synkrezi. Jeho poněkud násilný synkritický postup vycházel ze snahy nalézt mezi věcmi a jevy analogie, podobnosti a souvislosti, které by potvrdily harmonické uspořádání světa. Trojitě je též uspořádáno lidské myšlení a konání, nejprve je třeba vědět, poté chtít a pak mít možnost jednat (triáda latinských slov scire – vele – posse).

Komenského triadismus nepředstavuje dle Kumpery²⁶³ výstřední filosofickou hříčku, protože byl nejen hluboce zakotven v tradicích evropského myšlenkového vývoje, ale zároveň částečně anticipoval moderní dialektický zákon negace s jeho trojicí teze-

²⁶¹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 189

²⁶² Floss, P.: *Proměny věděni*. Praha: Mladá fronta, 1987. str. 269-270

²⁶³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 189

antiteze-syntéza. Vždyť dvě staletí před Hegelem a Marxem český myslitel formuloval v Pansofickém slovníku tři fáze rozvoje: afirmaci (kladné tvrzení), negaci afirmace a zahrnutí obou v přerůstajícím spojení.

Podobně jako Kumpera se vyjadřuje i Floss²⁶⁴, podle něhož v Komenského obraně křesťanského triadického chápání Boha nelze vidět především odpor k jakési specifické podobě raně osvícenského racionalismu v oblasti náboženství, nýbrž je nutno v ní spatřovat kreativní uchopení dosavadní tradice křesťanské triadické spekulace. Ta v díle Komenského vydala plody, které nejsou užitečné jen v oblasti teologie a náboženství, neboť se staly životodárným pokrmem, sytícím celé Komenského emendační dílo. Komenský se snaží na množství příkladů z řady vědních disciplín dokázat, že nejen příroda jako celek, také její jednotlivé struktury jsou triadicky uspořádány. V tomto svém přesvědčení je inspirován největšími evropskými triadicky, jakými byli Augustinus Aurelius či Mikuláš Kubánský.

Podle Flose Komenský již ve svém raném spise *Přehled fyziky (Physicae synopsis)*, určil že hmotný svět, tedy vesmír, se skládá ze tří základních principů – látky, ducha a světla, tří tzv. substanciálních kvalit – soli, síry a rtuti, tří základních stavů hmoty – pevnosti, tekutosti a vzdušnosti (my hovoříme o skupenstvích). Dále, že v člověku působí trojice duševních sil – vegetativní, senzitivní a rozumná a že třemi složkami lidského ducha je schopnost činnosti („*operatio*“), rozumu a vůle. Nejen příroda a člověk, ale i dějiny mají triadickou stavbu, neboť člověk nejprve žil v plnosti své přirozenosti, po jeho pádu však začíná období, jež je poznamenáno těžkým zápasem s přírodou, vzájemnými lidskými konflikty, útiskem a válkami, avšak vnitřní dynamikou onoho druhého konfliktního období připravuje se epocha třetí, kdy se lidstvo skrze obecnou reformu (a nyní nastupuje opět triáda!) vědění, politiky a náboženství navrátí opět k dokonalosti, kterou první člověk kdysi ztratil.

Komenského filosofie, jak konstatuje Kumpera²⁶⁵, má zároveň silně pragmatické rysy, jejím cílem je napomoci ke změně světa k lepšímu. Jádrem jeho systému je Pansofie. Tato vševěda však neměla být nějakou encyklopedií, sumou vybraných znalostí ze všech oborů, ale měla se stát souhrnem hlavních principů, jevů a souvislostí, metodologickým návodem, „*dveřmi věci*“ ke komplexnímu poznání světa. Jen správné

²⁶⁴ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 18-19

²⁶⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 189

pochopení paralelních struktur a vazeb (vše souvisí se vším) může vést k odhalení vyšší pravdy a moudrosti, k dohodě o společných hodnotách a k následnému dorozumění lidstva.

Kumpera²⁶⁶ rovněž zmiňuje, že s Komenského *filosofii* úzce souvisí i jeho zájem o přírodu. Sedmnácté století bylo dobou tzv. vědecké a myšlenkové revoluce, kdy se na základě experimentu a pozorování osvobozují přírodovědné disciplíny od přežitých dogmat středověku. Průkopníkem exaktního přírodovědeckého myšlení byl *René Descartes*, zdůrazňující kvantitativní, matematicky poznatelné vidění skutečnosti. Organismy se mu jevily, jako složité stroje, mechanismy. Platné je jen to, co lze změřit a zvážit. Kartezianismus znamenal velkou vzpruhu pro pokrok věd, na druhé straně jeho statické a mechanistické pojetí světa, vyhovující ovšem racionalistickému osvícenství, vedlo k určité dehumanizaci filosofie, k oslabení zájmu o člověka.

Komenského setrvání na převážně kvalitativním přístupu a důsledné odmítání karteziánského mechanicismu nelze však, jak uvádí Kumpera, interpretovat jednoznačně jako konzervatismus. Komenského organistická a dynamická koncepce přírody a světa je současnými badateli označována za most mezi renesanční přírodní filosofií a moderními vývojovými systémy. Český myslitel chápal přírodu jako živý organismus, strom, jehož nejlepším květem je člověk. Toto vzestupné pojetí bytí předznamenává tak novou přírodní filosofii a evolucionismus 19. století.

Křesťanství a jeho filosofie, podle Flosse²⁶⁷, tak jak je Jan Amos chápal, vzbuzovalo v něm hluboké sociální cítění a touhu po sociální a politické spravedlnosti, inspirovalo jej ke koncepci emancipace lidského jedince vzděláváním a výchovou (a samozřejmě také celoživotní sebevýchovou a personálním sebeutvářením). Vedlo jej také k velkému programu zásadní reformy, vědění, náboženství a politiky, což ve svých konečných důsledcích neznamenal nic jiného, než že se každý má svým způsobem podílet na budování světového lidského společenství bez sociálního útisku, bez potlačování svobody svědomí, bez zneužívání nevzdělanosti k mocenskému ovládnutí většiny vládnoucí menšinou, bez nebezpečné víry ve samospasitelnost vědění a techniky, bez preferování hodnot materiálních před duchovními, bez hegemonie jednoho národa či jednoho státu nad ostatními národy a zeměmi.

---

²⁶⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 189-190

²⁶⁷ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 25

5.2 POLITIK A PUBLICISTA

Zájem o politické dění se, podle Čapkové²⁶⁸, projevoval v Komenského dílech od samého počátku a stále sílil. Protiabsburský politický význam měla již jeho vydání protiabsburských proroctví *Poniatowské, Kottera a Drabíka*. Politický význam přikládal Komenský ekumenickým snahám Duryho, politickými misemi pověřoval Petra Figura a v Lešně sledoval vytváření protiabsburské koalice Švédska, Sedmihrada a Anglie, podobně jako akce Václava Sádovského ze Sloupna, který chtěl prostřednictvím Hartlibovým působit na Cromwella v Anglii a připravit ozbrojený vpád do Čech.

Komenského vnitřní trýznivá snaha nalézt východiska z lidských labyrintů jej burcovala k mnohostranné aktivitě a veřejné činnosti, jak píše Kumpera²⁶⁹. A tak se vlivem různých okolností dostává i na politickou scénu, zejména když se ve čtyřicátých a padesátých letech stal uznávaným mluvčím českého exilu.

Důležité byly přitom jeho rozvětvené diplomatické styky po celé Evropě, jak dále konstatuje Kumpera. Nebylo jeho vinou, že toto intenzivní působení ve prospěch vlastního národa skončilo neúspěšně. Komenský ve svém reformačním idealismu nepochopil, že česká otázka byla zároveň s věcí náboženské a národní svobody postupně obětována mocensko-ekonomickým zájmům rozhodujících evropských velmocí.

Omezený politický vliv se Komenský pokoušel zvyšovat svojí publicistickou činností, výzvami a revelacemi. Konfrontací se společenskou realitou a jejími nedostatky zformuloval český reformátor pozoruhodné sociálně-politické názory o lepším uspořádání lidské společnosti.

I když patrně již během posledních dvou válečných let žili čeští exulanti a domácí tajní evangelíci v neblahé předtuše hořkého konce, neměl Komenský jinou možnost, jak uvádí Kumpera, než věřit ve švédské politické sliby. Výrazem pozdní snahy ovlivnit mírové jednání a veřejné mínění protestantské Evropy bylo zveřejnění dlouho připravované latinské verze *Historie o protivenstvích církve české (Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae)*, zpracované pod Komenského redakcí a vydané z jeho popudu roku 1647 v Leidenu.

²⁶⁸ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 142

²⁶⁹ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 191-193

Když byl v r. 1648 uzavřen vestfálský mír a tím skončila třicetiletá válka, jak uvádí Říčan²⁷⁰, skončily rovněž naděje českých exulantů na návrat do vlasti. Komenský se loučil s vlastní a církví spisem *Kšaft umírající matky jednoty bratrské*²⁷¹.

V souvislosti s perspektivami nové protihabsburské fronty, podle Kumpery,²⁷² překládal v roce 1652 do latiny nejen Drabíkova proroctví, nýbrž též starší revelace Kottera a Poniatowské, které všechny shrnul ještě před odchodem z Uher do sborníku *Světlo v temnotách (Lux in tenebris)*, jenž bylo vydáno koncem roku 1657. O rok později vydal Jan Amos samostatně i *Noční vidění lešenského Štěpána Melise (Visiones nocturnae)*.

Původní význam revelací, jak rovněž píše Kumpera²⁷³, jako útěšného povzbuzení bezmocných českých exulantů v boji proti Habsburkům se postupně posouval do vyšší, obecnější roviny. Komenský v nich hledal účinný prostředek k vyburcování svědomí, neboť jen tak se podle jeho představ mohla otevřít cesta k pokání a ke všeobecné reformě, pro níž připravoval svoji Obecnou poradou.

Komenského *politická publicistika*, jak rovněž zmiňuje Kumpera²⁷⁴, která souvisí s obranou a propagací proroctví i vlastních reformních ideálů, přes svůj dobový apokalypticko-vizionářský ráz překvapuje množstvím střídavých historických argumentů a racionálních úvah. Když bylo např. Komenskému a zvláště Drabíkovi vytýkáno, že svým naléháním na vojenský zásah Sedmihradska v Polsku způsobili pád knížete Rákocziho, odpověděl Komenský roku 1658 pohotovou Úvahou o porážce knížete Sedmihradského (*De Principis Transylvaniae ruina iudicium*). V ní ukázal na vinu samotného vladaře, který neprovedl doporučené účinné reformy a hlavně neuposlechl včas Drabíkových výzev, podle nichž měl vystoupit po boku Švédů v nejpříhodnějším období, tj. v roce 1655, a nikoli až roku 1657. Celkově ovšem Komenského úsilí smířit rozum a víru naráželo na stále větší rozpaky a nepochopení.

²⁷⁰ Srov. Říčan, B.: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. str. 50

²⁷¹ Kšaft umírající matky Jednoty bratrské: Vyjadřuje víru, že se odkazu Jednoty ujme český a moravský lid. Postava matky je symbolem Jednoty bratrské, která je odsouzena k zániku, ale matka ve své závěti odkazuje hlavní myšlenky příštím generacím. (kšaft = závěť). Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 253-254

²⁷² Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 120

²⁷³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 137

²⁷⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 137

Obecně zaměřoval, podle Čapkové²⁷⁵, později i konkrétní výtky papeži a císaři pro zrušení mírových smluv ve spisku *Syllogismus orbis terrarum practicus (Praktický syllogismus okrsku zemského)*, nebo výzvy Němcům k vnitřní svornosti a jednotnému státnímu pořádku (*Letzte Posaun über Deutschland*).

V letech 1665-1666 dokončil Komenský již druhý revelační soubor, tentokrát s pozměněným názvem *Světlo z temnot (Lux e tenebris)*, jak uvádí Kumpera²⁷⁶. Jeho jádrem byla opět předchozí proroctví, doplněná o překlad Drabíkových zjevení za posledních sedm let. Celkové vyznění revelací působí však mírnějším dojmem. Předcházející bojovnost ustupuje smířlivějšímu tónu, nabádajícímu k zastavení hrůzných válek a ke konečné reformě zkaženého světa. Překvapivý je zvláště vydavatelův úvod, podávající ruku ke smíření i největším dosavadním protivníkům. Vydání bylo věnováno císaři Leopoldovi a papežovi Alexandrovi VII. s výzvou k pokání, pochopení vlastních omylů a k nápravě. Dalšími adresáty byli evropští vladaři a zejména francouzský katolický panovník, který měl svolat obecný koncil k vyřešení všech církevních a politických sporů.

Do období 1667-1668 spadá vydání tří skvostů Komenského tvorby – spisů *Anděl míru, Jedno potřebné a Cesta světla*, jak rovněž dále uvádí Kumpera²⁷⁷. První z nich sice vznikl z politické potřeby usmířit zneprátelené blízké národy, Holanďany a Angličany, ale jeho mírové poselství přesahuje konkrétní historický rámec. Komenský vždy těžce nesl rivalitu těchto dvou námořních a jemu sympatických protestantských velmocí, která přerostla v letech 1665-1667 do druhé anglo-nizozemské války. Proto přivítal mírová jednání v nizozemské Bredě, kde měla být mezi soupeřícími stranami uzavřena za zprostředkování Francie a Švédska trvalá mírová dohoda. V tomto mezinárodním rokování viděl Komenský vhodnou příležitost k objasnění a případnému uplatnění svých mírových názorů, které pohotově a výstižně zformuloval v rozpravě *Anděl míru (Angelu pacis)*, jejíž čerstvé výtisky předal v červnu 1667 osobně zástupcům jednajících stran.

²⁷⁵ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 143

²⁷⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 147-148

²⁷⁷ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 148-149

Český irénik v rozpravě zdůraznil nutnost odstranění všech válek a znovu navrhl za tímto cílem svolat celoevropské shromáždění vladařů, jemuž hodlal předložit *trojí světlo nápravy – pansofii, revelace a perpetum mobile*²⁷⁸. Proto také rozdával vyslancům v Bredě kromě *Anděla míru* ještě nádherné svázané a bohatě ilustrované *Světlo z temnot*, jehož vydáním se zřejmě značně finančně vyčerpal. K myšlence samohybného stroje se Jan Amos vrátil v posledních letech života s neobyčejným zápalem, neboť konstrukcí „*machýnky*“ chtěl váhavým pochybovačům dokázat existenci harmonického božského řádu, jehož odhalením praktické využití prospěje všemu lidstvu. Starý filosof měl mezi účastníky breidského jednání mnoho známých, ale jeho idealistické výzvy a vystupování v roli starozákonného proroka musely působit na střízlivě vypočítavé diplomaty zřejmě dost anachronicky a utopicky, jak dále uvádí Kumpera.

Podobně jako Kumpera, hovoří o Komenského „*machynce*“ i Ransdorf²⁷⁹, který píše, že: „*Komenského mechanické sny se upíraly ke zkonstruování perpetum mobile, jak vyčítáme z jeho listů Hartlibovi, tento stroj měl odstranit těžký úděl lidí, přetížení úmornou prací, urychlit rozvoj produkce. Komenský napsal o perpetu mobile spis, ztracený a jen útržkovitě rekonstruovaný slovenským komeniologem Jánem Kvačalou. Přes důvody matematiků a fyziků proti zkonstruovatelnosti uvedeného stroje ještě ve Výkřicích Eliášových (1665-1670) spojuje s „machýnkou“ světovou reformu*“.

V posledním desetiletí svého života, poučen hořkými zkušenostmi a utrpením, odmítl každou válku „*jako něco zvířecího*“ a doporučil řešit spory „*soudem řádně vedeným*“. Mírové uspořádání světa, zaručené mezinárodním světovým parlamentem, bylo totiž v jeho koncepci nezbytným předpokladem obecné nápravy a pokroku lidstva. Komenský dospěl též k trpkému poznání, že jen výchovou a vzděláním svět změnit nelze. Proto stále více spoléhal na politické prostředky a pokoušel se v mnohých výzvách, a to i pomocí tolik odsuzovaných revelací, ovlivnit mocné tohoto světa ve prospěch svých návrhů.

Čapková²⁸⁰ uvádí, že: „*Politický zájem spojoval Komenský vždy s morálně vychovatelskou tendencí. Byl to jeden z projevů jeho široce sociální aktivity zaměřené*

²⁷⁸ V první etapě pokusů je sice zdůrazněn praktický zřetel, ale jeho hlavní účel byl od počátku filosofický. Měl potvrdit Komenského představu o dokonalé síle světového řádu. V závěrečné fázi tato mysticko-reformační snaha vystoupila ještě více do popředí. Vítězství nad mrtvou hmotou, sestrojení PM, mělo jako boží znamení přesvědčit svět, že pansofie, odhalující podstatu harmonického uspořádání, je schopna napravit lidstvo. Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 220

²⁷⁹ Ransdorf, M.: *Muž velké touhy. Komenský proti proudu dějin*. Praha: Laguna, 1995. str. 31-32

²⁸⁰ Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 143

k sociální nápravě té doby. I v politice usiloval spojovat teorii a praxi, šlo mu o autokritiku, odpovědnost volby a úsilí o dobro celku, tedy podněty stále živé“.

Osobní vklad Komenského do politického dění je dán, jak píše Pána²⁸¹: „*Jeho prací vědeckou, filosofickým zkoumáním neutěšených sociálních a morálních poměrů evropské společnosti a ideologickými zápasy devastovaných mezilidských vztahů, které ho přivedly k hledání nápravy. A samozřejmě i víra v Bibli, která je základním stavebním kamenem jeho vševědy. Není však dogmatickým omezením, ale etickým krédem na jeho všenápravné cestě“.*

Pána dále konstatuje, že: „*Komenský byl ke svým politickým vystoupením spíše donucen okolnostmi, ale když vstoupil svými všenápravnými projekty na evropskou půdu, k prorokům světla, vzdělavcům Evropy ukázal cestu. Nebyly to činy politicky omezené, byly to činy politika – Panevropana, které byly ovlivněny tím, že byl při střetech vždy na straně poražených a ponižovaných. Snažil se prostřednictvím odstranění náboženské intolerance, aby mohlo dojít k sjednocení církví a obecné toleranci. To bylo velkým činem, který by znamenal pro celé lidstvo krok k mírovému nastolení věci lidských“.*

Když Komenský, podle Flosse,²⁸² (již v roce 1642) předestřel základy svého antirepresivního a mírového konceptu jednomu z nejmocnějších mužů tehdejší Evropy, švédskému kancléři *Axelu Oxenstiernovi*, zeptal se ho tento představitel jedné z tehdejších evropských mocností podrážděně, zda s ním nežertuje. Když Jan Amos trval na svém přesvědčení, konstatoval kancléř, že on, jako muž, který má moc utvářet politická dějství, musí Komenského názory jako naprosto nerealistické odmítnout. Oxenstierna patří k těm osobnostem v dějinách, které přikovávaly lidstvo do přítomného dějinného okamžiku a které byly ochotny potlačit všechno, co by směřovalo k podstatné změně daných společenských poměrů a jejich ideového zdůvodnění. Komenský naopak náleží k oněm velikánům, kteří přítomnost otevírají budoucnosti, kteří osvobozují lidstvo z reálných i domnělých daností a podněcují jeho síly k proměnám individuálního i společenského života ve jménu pokračující emancipace člověka. Jana Amose lze zařadit do malého okruhu evropských myslitelů, kteří svými utopiemi vytvářeli duchovní potenciál k reálným změnám, jež ti, kteří později z tohoto potenciálu čerpali, uskutečnili.

²⁸¹ Pána, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. str. 12

²⁸² Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 11-12

5.3 TEORETIK, SPISOVATEL A DRAMATIK

Kumpera hovoří rovněž o Janu Amosovi, jako o významném jazykovém teoretikovi, kdy Komenského myšlení o jazyce bylo součástí jeho filosofické koncepce světa. Nejlépe to objasňují jeho pozdní práce-pátý díl *Obecné porady Panglottia a spis Triertium catholicum*. Metodologicky vycházel Komenský ze své oblíbené triády, trojice věc-mysl-řeč. Jazyk má proto nezastupitelnou společenskou funkci, měl by být v souladu s věcnou skutečností a myšlením, ale také s následným jednáním, jež by mělo vyústit v tvůrčí čin, ve vytvoření nové, vyšší skutečnosti.

Tato posloupnost, jak dále píše Kumpera²⁸³, vystihuje známý Komenského řetězec, *věc-myšlení-mluvení-činnost-věc*. Východiskem i cílem je harmonie věcí, slov a činů, shoda věcí lidských s přirozenými. Jazyková reforma v jeho pojetí, tak podmiňuje všennápravu lidstva. I když počítá s rozvíjením národních jazyků a jejich vzájemným stykem a obohacováním, považuje za nutné vytvořit nový mezinárodní filosofický jazyk. Vědom si nedostatečnosti latiny, doporučuje Komenský jeho syntetické vytvoření z nejlepších kvalit klasických i moderních jazyků tak, aby byl racionálně přesný, výstižný, snadný a harmonický.

Komenského úsilí o komplexní nápravu vzdělanosti, jejímž základem se mu jevila správná výuka jazyková, vydalo (v elbinském období) svůj nejcennější plod v podobě vynikající filologicko teoretické knihy *Nejnovější metoda jazyků*, jak píše Kumpera, jenž se stala metodologickým východiskem pro tvorbu jazykových učebnic.

Komenského neváhejme označit také za velkého spisovatele, jak konstatuje Kumpera²⁸⁴, protože mistrovskou literární formou a působivým stylem dokázal vyjádřit i své vědecké a reformní názory. Nejvíce oceníme jeho literární kvality pochopitelně v českých spisech, zejména v těch, které vytryskly z jeho ztrápené duše jako spontánní obrana proti zoufalství a beznaději.

Je pochopitelné, jak píše Čapková²⁸⁵, že: „*Pobělohorský úder politických a společenských, náboženských, prostě celkových změn v jeho vlasti, vyvolal*

²⁸³ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 194

²⁸⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 193

²⁸⁵ Čapková, D.: *Myslitelsko-vedoucí odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 52

u Komenského bolestné otázky, proč tolik strastí a příkoří, proč tolik utrpení nejen osobního, ale i národního, unde malum a jak se s tím vším má vyrovnat věřící křesťan“.

Jeho spisy 20. let vyjadřují prožitky tohoto vývoje: jednak úsilí vyložit a zodpovědět smysl prožívaného utrpení, jednak touhu pomoci bližním a přes nepřízeň doby dál pracovat na prohlubování národní vzdělanosti, pracovat politicky, literárně, hledat východisko pro sebe i všechny ostatní zkoušené Čechy. Vznikají spisy, určené jednotě bratrské i národu, jako jsou *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*, *Nedobyitelný hrad*, *Truchlivý*, v nichž se mísí bolest nad ztrátou svobody politické a náboženské, rezignace a křesťanská pokora s výrazem pochybnosti o tom, zda Bůh dopouští takové rány na český lid spravedlivě (*Truchlivý*). Dále píše odvážnou satirickou kritiku soudobé společnosti, doplněnou nikoli skutečným obrazem, nýbrž vizí dokonalejší společnosti (*Labyrint světa a ráj srdce*), jak dále píše Čapková.

Ne nadarmo, podle Kumpery²⁸⁶, označil Palacký *Labyrint světa* za nejkrásnější knihu starší české literatury a podobně strhne čtenáře svým tesklivým kouzlem *Kšaft či Truchlivý*. Komenský využíval ke sdělení svých myšlenek a pocitů různé literární útvary, působivá jsou jeho zachovaná kázání, ceněna jsou jeho školská dramata, *Diogenes a Abrahamu* i dramatinizované *Dveře jazyků pod názvem Škola hrou*.

Čapková²⁸⁷ uvádí, že: „Z této doby 20. let je mj. významným rovněž spis *Centrum securatis (Hlubina bezpečnosti)* z r. 1625. Komenský zde řeší významnou otázku vztahu člověka ke světu a k Bohu. Svět je zde přirovnáván ke stromu, který ze skrytých kořenů bere sílu, podobně jako všechno má svůj základ v neviditelném Bohu, z něhož pramení moudrost, добрta a moc. Úkol člověka vidí v tom, aby nevybočoval z úsilí, z nezbytnosti hledat centrum, tj. základ, podstatu všeho, jistotu, především základ dokonalosti a řádu, které spatřuje v Bohu. Samolibé a pyšné deviace vedou nejen k rozporu s cílem dosahovat nejvyšší dokonalosti, která je v Bohu, ale i k nedorozumění a neshodám s lidmi, k vnitřnímu trápení a nejistotě, zatímco pravé úsilí po dokonalosti přináší bezpečí, pokoj a šťastný život“.

Zprvu psal a publikoval Komenský převážně česky, teprve od třicátých let nucen okolnostmi přešel k latině, i když ve své mateřštině tvořil i nadále. Řečtinu neznal

²⁸⁶ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 193-195

²⁸⁷ Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 53

tak dokonale, také se v ní nevyjadřoval. Zato výborně ovládal od dob zahraničních studií německý jazyk, ve kterém napsal několik svých prací, jak uvádí Kumpera²⁸⁸.

Komenského čeština, vrcholný projev naší starší jazykové kultury, působí dodnes přes hranice staletí neskutečně podmanivým kouzlem. Již Palacký zdůraznil, že nikde nezní řeč našich předků tak čistě a jasně, jako v Komenského českých spisech. Z tohoto hlediska můžeme litovat, že byl jejich autor vyštván za hranice své vlasti a že česká díla (je jich kolem padesáti) tvoří asi jen čtvrtinu celé jeho literární produkce, jak dále konstatuje Kumpera.

Na ušlechtilý jazyk Komenského českých děl, dle Kumpery, lze vztáhnout slova Komenského obdivovatele básníka Otokara Březiny: „ *V slově velkých mistrů nabývá jazyk národa magické moci: láme zakletí, odděluje duchy, sjednocuje srdce zjevením krásy.* “

Zájem a péče o rodný jazyk mu vždy splývaly se starostí o budoucnost národa, jak uvádí Kumpera²⁸⁹, a proto i nás se týká odkaz *Kšaftu*: „ *Odevzdávám tobě, vlasti milá, synům tvým snažnost ve vyčišťování a vzdělání milého našeho a milostného otcovského jazyka.* “

Latině se Komenský začal učit relativně pozdě, až v šestnácti letech, avšak postupně v ní dosáhl mistrovské dokonalosti. Snažil se v duchu své pansofie o univerzální latinu, která by byla sdělná a krásná. Proto, ačkoli vycházel z humanistické latiny založené na klasických římských autorech, obohacoval svůj slovník výrazy z celé její dvoutisícileté historie natolik, že jeho jazyk označila J. Nováková za „zrcadlo vývoje latiny“.

S německým jazykem se Komenský důvěrně seznámil v Herbornu a Heidelbergu a dále se v něm zdokonalil při pobytech v národnostně smíšeném Fulneku a Lešně. Jeho několik německých spisů je napsáno převážně spisovnou němčinou 17. století, doplněnou často hovorovou mluvou. Někteří badatelé o Komenského jazykovém autorství pochybují a soudí, že se jedná o cizí překlady jeho latinských či českých předloh. S. Králík však na základě stylistického a lexikálního rozboru dokázal, že alespoň německé verze *Informatoria školy mateřské* a snad i *Orbisu* jsou Komenského díla.

²⁸⁸ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 195-196

²⁸⁹ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 196

Kumpera²⁹⁰ rovněž zmiňuje Komenského všestrannou činnost i z pozice dramatika, kterým se stal patrně v době svého lešenského působení, kde získal možnost řídit „vzornou školu“ a realizovat zde plně své pedagogické novinky. Jejím rektorem se stal patrně roku 1638. K pedagogickým novinkám patřily i školské výchovné hry. V lednu 1640 byla žáky lešenského gymnázia předvedena s velkým úspěchem mravoučná latinská hra *Diogenes kynik*, podávající příběh slavného řeckého filosofa, za jejíž údajně pohanský obsah byl však svou církví napomenut. Proto asi volil pro svou další hru biblický námět. Premiéra jeho *Abrahama patriarchy* se konala rovněž v lednu, ale o rok později. Ke Komenského činnosti dramatika, Kožík²⁹¹ mj. uvádí, že v závěrečných měsících svého působení v Blatném Potoku věnoval tomuto svému poslednímu (dramatickému) školnímu pokusu velikou péči. Protože jeho poctivé didaktické snahy byly zdejšími učiteli pro posměch a s žáky zde stále nakládali jako s otroky, aby přivodil ráznou změnu v jejich myšlení a sblížil učitele s žáky, rozhodl se sáhnout k prostředku, který se tak osvědčil v Lešně, k divadelním představením.

Své důvody, jak uvádí Kumpera²⁹², sdělil kněžně a školním kurátorům na podzim 1653 s upřímnou otevřeností: „*Radil jsem hned od začátku, aby byly zavedeny nějaké divadelní hry, maje jistou zkušenost, že není účinnějšího prostředku k vypuzení duševní malátnosti a k vzbuzení čilosti. Ale odpovídalo se, že je vhodné tyto hříčky - provozování komedií na školách - ponechat jezuitům.*“

Aby se vyhnul dalším sporům, jak píše Kožík²⁹³, zda směji studenti předvádět hru světskou či církevní, zvolil dramatickou úpravu několika kapitol své „*Brány jazyků*“. Rozdal studentům úlohy podle jejich schopností, podmínkou účinkování učinil dobrý prospěch, ale jinak při zkouškách dopřál mladým hercům hodně volnosti. Byli mu vděční za tuto příležitost, za osvěžení školního suchopáru. Všichni žáci rádi věnovali nastudování hry volný čas i mimořádnou píli a mnozí z nich za několik týdnů pokročili víc než za měsíce studia.

Kumpera²⁹⁴ konstatuje, že: „*Označení Škola hrou (Schola ludus), vyjadřuje jak divadelní osnovu díla, tak Komenského ideu zábavné, přitažlivé a hravé výuky. Již její*

²⁹⁰ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 75-76

²⁹¹ Srov. Kožík, F.: *Bolestný a hrdinský život J.A.Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1960. str. 105

²⁹² Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 120-121

²⁹³ Srov. Kožík, F.: *Bolestný a hrdinský život J.A.Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1960. str. 105

²⁹⁴ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 120-121

první část předvedená roku 1653 přesvědčila o správnosti tohoto nápadu školní správce Klobusického i Verécziho. Do jara 1654 byly postupně uváděny se stále větším ohlasem další hry. Osmá, poslední premiéra, jak píše dále Kumpera, se konala 1. června na přeplněném nádvoří potockého zámku za přítomnosti kněžny Zuzany“.

Představení z 1. června, se stalo, podle Kožíka,²⁹⁵ svým úspěchem oslavou Komenského a jeho výchovných snah. Na přání učitelů se stavil Komenský ještě všechny hry, které doporučoval provozovat, a připravil pro ně i podrobný řád. Dramatizaci své „*Brány jazyků*“ uzavřel rámcovými scénami, v nichž vystupoval egyptský král Ptolemaios se svými rádci a kde podtrhl Komenský význam Vševedy. Komenský měl zájem o každou tvůrčí činnost, jak konstatuje Čapková²⁹⁶, protože každá lidská činnost byla v jeho pojetí určitým aspektem celkového, všestranného rozvoje lidské osobnosti, o který mu běželo především a který byl jeho cílem.

5.4 DIDAKTIK A PEDAGOG

Komenský, který se narodil zhruba sto let po objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem, stal se svým rozsáhlým dílem, jak konstatuje Floss²⁹⁷, objevitelem nové „*duchovní pevniny*“ – světa dítěte. Odhalení *přirozenosti dítěte* patří k velkým zásluhám Jana Amose Komenského, který se i díky tomu stal jedním z nejslavnějších vychovatelů a pedagogů všech dob a bez nadsázky na celém světě je dnes zván Učitelem národů.

Kolektiv autorů²⁹⁸ zmiňuje, podobně jako Floss, že Komenského pedagogický systém se opírá zejména o dobrou znalost *tělesného a duševního* vývoje dítěte. Zdůrazňuje přitom Komenského obsáhlou znalost dosavadních pedagogických názorů ze kterých čerpal, kdy není snad význačnějšího pedagogického myslitele, aby ho Komenský neznal, od autorů antických, *Catona, Cicerona, Plutarcha, Quintiliana, Seneky* až po autory téměř současné. V Komenského Didaktice je jmenován *Filip Melanchton, Wolfgang Ratke, Eilhard Lubin, Jan V. Andreae, Jan Caecilius Frey* a další dnes již téměř zapomenutí

²⁹⁵ Srov. Kožík, F.: *Bolestný a hrdinský život J.A.Komenského*. Praha: Státní pedagog. nakl., 1960. str. 108-109

²⁹⁶ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 123

²⁹⁷ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 10-11

²⁹⁸ Srov. Kopecký, J.; Patočka, J.; Kyrášek, J.: *J.A.Komenský-Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 272

autoři. Komenský je však první, kdo po dlouhém vývoji názorů a požadavků na výchovu vytváří nový, *filosoficky* založený pedagogický systém.

Výrazným rysem Komenského celoživotního duchovního usilování, podle Flosse, je odhalení povahy a potřeb *autentické lidské přirozenosti*, která se dynamicky rozvíjí od *dětství až do stáří* a jež je kultivována vychovatelským uměním, které nekončí povinnou školní docházkou a univerzitním studiem, nýbrž pokračuje po celý život.

Kreckerová²⁹⁹ uvádí, že je třeba u Komenského ocenit zejména ty myšlenky, které hovoří o jednotnosti školského systému, systematické včasné přípravě k všestrannému vzdělávání a k rozvoji všech stránek *dětské osobnosti*. Dílo Komenského je mezníkem v dějinách teorie *předškolní výchovy*, protože Komenský podal poprvé úplný systém konkrétního obsahu a metodických prostředků; proti předchozím názorům jiných autorů na výchovu nejmenších vynikaly totiž myšlenky Komenského novou kvalitou, důrazem na obecnou sociální platnost a tím, že je autor učinil podstatným základem demokraticky pojatého školství a také že je přizpůsobil potřebám své doby. Z běžně chápaného náboženského cíle vyvodil Komenský nové pokrokové závěry a názory, např. umožnit vzdělání *všem bez rozdílu* a děti vychovávat *všestranně* od útlého věku. Z hlediska obsahu dále zmiňuje Kreckerová mj. Komenského filosofii *systematického rozvoje rozumových a jazykových schopností* dětí, výchovu k práci a přípravu pro školu.

Celé Komenského dílo, a to nejen vychovatelské a pedagogické, ale i jeho filosofický systém, především jak je představen v jeho vrcholném díle *Obecná porada o nápravě věcí lidských (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica)*, i jeho grandiózní emendační koncept jsou, podle Flosse, službou autentické spontaneitě lidské přirozenosti, které chce Jan Amos svou reformou školství, výchovy, vědění, politiky a náboženství zajistit optimální rozvoj. Komenského filosofie je na svou dobu pozoruhodným rozvrhem emancipace lidské bytosti, jejíž povahu vyjadřuje věta na titulním listu amsterodamského vydání veškerých Komenského pedagogických spisů (tzv. *Opera didactica omnia*): „*Omnia sponte fluant, absit violentia rebus*“. Většinou se překládá jako: „*Všechno ať volně plyne, ať od věcí odstoupí násilí*“; rytmičtější by však bylo: „*Všechno nechť volně si plyne, ať od věcí vzdálí se nátlak*“.

---

²⁹⁹ Srov. Krecker, M.: *Beiträge zur Geschichte der Vorschulerziehung*. Berlin: Volk und Wissen, 1960. str. 38-42

Volá-li Komenský „*absit violentia rebus*“, jak uvádí Floss³⁰⁰, pak to konkrétně znamená, ať z dobové školní praxe zmizí ubíjející biflování a následné deklamování dlouhých textů a zvláště ať je upuštěno od trestání a bití žáků a školy ať se změní v „dílny lidskosti“. Aby to však bylo možné, musí „odstoupit“ i všechny společenské předsudky a je stvrzující sociální normy, jež znemožňují, aby se všem lidem, jakožto nositelům jediné a Kristovou obětí po pádu v ráji obnovené lidské přirozenosti, dostalo plného duševního rozvoje vzděláním a výchovou.

Jůva³⁰¹ v této souvislosti píše, že: „*Východiskem didaktiky Komenského byla sensualistická noetika Baronova (zdůrazňující úlohu smyslových orgánů), aristotelovská elementární logika a současně obecná i dětská psychologie*“.

Podle Čapkové³⁰² pro didaktiku Komenského mnoho znamenal *Wolfgang Ratke (Ratichius)*, kterého nazýval „*koryfejem didaktiků*“. V jeho stopách začal svou didaktickou činnost v přerovské škole, protože Ratke „ukazoval snazší, příjemnější a bezpečnější způsob, jak vzdělávat mládež“ na základě mateřské řeči, bez donucování, postupem od známého k neznámému, cestou zkušenosti, důrazem na mluvenou řeč bez jednostranného gramatikaření. U Komenského byl postup opačný – od užších projektů postupoval k budování systému, který byl součástí filosoficky založeného rozsáhlejšího plánu s cílem zušlechtit osobnost a přebudovat společnost v mírově spolupracující celek.

Kumpera³⁰³ píše, že: „*Komenský přitom sledoval, čtyři základní pedagogické problémy-didaktické metody, strukturu, obsah a cíle vzdělávání, jako první vzal v úvahu také psychologická hlediska. Usiloval o metodu, která by byla snadná, přirozená, nenásilná a v souladu s postupným duševním vývojem dítěte, žáka, studenta. Vyučování musí být názorné, přitažlivé a věcné. Správná metoda má být klíčem k otevření přirozené lidské touhy po vědě. Ústřední roli při uplatňování nových metod může sehrát pouze vzdělaný učitel, vysokoškolský odborník, jemu přísluší řízení, žákům pak vlastní práce. Soustavné a úplné vzdělání lze ovšem získat pouze ve škole, ovšem školský systém musí být racionální a účelně uspořádaný. Školy se musí stát z „robotáren a duševních rasoven“ „pravými dílnami moudrosti a lidskosti“, kam by žáci i učitelé rádi chodili. Jako ideální model navrhoval Komenský čtyřdílný výchovný cyklus, jehož jednotlivé etapy by trvaly vždy šest let. Děti do šestého roku věku mají být vychovávány ve „škole mateřské“, což*

³⁰⁰ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 10-12

³⁰¹ Jůva, V.: *Základy pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. str. 30

³⁰² Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 30-31

³⁰³ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 197

ovšem znamená v „matčině klíně“, doma v rodině. Teprve pak nastupují do školy obecné neboli městské s výukou v mateřském jazyku, ve dvanácti letech pokračují na škole střední čili latinské a ti nejnadanější dokončí své vzdělání na „akademii“, vysoké škole. Nezbytným doplňkem vysokoškolského studia by měly být zahraniční cesty za poznáním“.

Mimořádnou pozornost věnoval Komenský, jak dále uvádí Kumpera³⁰⁴, obsahu učiva. Již jeho úspěšné jazykové učebnice (*Brána jazyků otevřená, Nejnovější metoda jazyků*) se liší od běžných dobových příruček svým novým, encyklopedickým spojením jazykového a věcného poznání. Proto mnoho učebnic sám napsal a o dalších uvažoval. Byl si ovšem vědom, že sebelepší knihy samy nestačí, pokud se nezíská žákova aktivita a teoretické znalosti se nebudou prakticky procvičovat. Základní význam v navrhovaném učebním programu přisoudil český pedagog své pansofii, vševědě čili všemoudrosti, ucelenému a přehlednému systému vědění, zachycující hlavní principy, souvislosti a vztahy v přírodě i společnosti. Pansofický projekt připravoval pro Anglii a pansofickou školu se pokusil uskutečnit v Uhrách. Taková škola měla vychovávat žáky k plnohodnotnému, užitečnému životu a k samostatnému, tvořivému myšlení v duchu zásady „správně chápat, správně se vyjadřovat, správně jednat“.

Později, v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*, podle Kumpery, dospěl k celoživotnímu pojetí vzdělání, protože člověk by měl usilovat o sebezdokonalení i ve věku mužnosti a stáří. Komenskému zdaleka nešlo jen o znalosti a vědomosti, jako spíše o formování a výchovu harmonicky rozvinuté lidské bytosti. Proto zdůrazňuje rozvoj estetických a etických hodnot stejně jako potřebu tělesné zdatnosti, cvičení ducha i těla.

V *Obecné poradě* Komenský³⁰⁵ uvádí mj., že vzdělání musí být univerzální a zahrnovat:

- vzdělávání ve znalostech (eruditio),
- mravní výchovu (mores),
- náboženskou výchovu ke zbožnosti (religio).

Učitel má, podle Komenského, učit stručně, laskavě a názorně, aby děti všechno pochopily. Základem jeho reformy je přesný řád, odvozený z přírody, který dovolí, aby se děti učily snadno a lehce, důkladně a rychle.

³⁰⁴ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 197

³⁰⁵ Srov. Komenský, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. sv. III, 1992, str. 59-68

Komenský popisuje didaktické zásady (názornosti, systematičnosti a soustavnosti, aktivity, trvalosti, přiměřenosti) pro vzdělávání ve vědění, v mravech a ve zbožnosti a vykládá metody učení umění i jazykům.

- učení je třeba vhodně rozložit, uspořádat, načasovat,
- nezahltit žáka informacemi, ale je třeba jít pozvolna a postupně,
- pokusit se na názorných příkladech ilustrovat smysl učení,
- je třeba aby každý žák novou informaci pochopil a zpracoval, jinak nesmí přejít učitel na další látku,
- učit od nejjednoduššího ke složitějšímu,
- nejprve je třeba upevnit mravy, morálku a etiku a teprve poté je jedinec připraven k odbornému studiu.

Od učitelů požaduje Komenský, aby své žáky učili takovým způsobem a látku žákům vysvětlovali tak, aby nové poznatky žáci nemohli zapomenout, nepochopit či snad vypustit z hlavy. Nejdůležitější je neustálé opakování, každý den a každou hodinu. Je třeba co nejjednodušeji a nejsrozumitelněji vysvětlit novou látku slovy a následně poté demonstrovat praktickou ukázkou za použití až tří příkladů. Velký důraz klade na opakování, žák musí znát dané téma nejen teoreticky, ale i prakticky, přičemž Komenský zdůrazňuje požadavek učit všemu příkladem, pravidlem a praxí, vždy je přitom nutné žákům sdělovat, co se mají právě naučit a proč.

Ve vztahu učitel a žák, pak podle Flosse³⁰⁶, Komenský podtrhuje význam žákovské aktivity, učitelova příkladu a řízení. Přál si, „*aby žáci sami svou neúnavnou pílí vyhledávali, nalézali, probírali, projednávali a opakovali.*“ V tomto smyslu nazýval nejlepším učitelem vlastní praxi (autopraxis) a užívání (usus). Takové vzdělávání dává nejlepší možnost, aby se někdo stal schopným takto vzdělávat i druhé. Proto tolikrát (v potockých spisech) autor opakoval *fabriando fabricamur, tvořením se utváříme* podobně opakoval název školy jako „*dílňu lidskosti*“. Aktivitu zdůvodňoval Komenský i z pojetí lidské přirozenosti: „*Neboť lidská přirozenost touží po činnosti, raduje se z pohybu a z cvičení, jen jestliže ji dovedeme řídit, jestliže ji neutloukáme.*

---

³⁰⁶ Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 138

5.5 KOMENSKÝ A JEHO ODKAZ SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE

Kumpera³⁰⁷ v souvislosti s Komenského výchovnou filosofií konstatuje, že: „*Komenského výchovná filosofie byla jasná, jedině vzděláním se mohou rozvíjet kvality člověka. Jen tato cesta vede k bráně moudrosti, pouze tak lze zdokonalit jedince, národ, lidstvo. Výchovnou činnost a světlo poznání označil za „nejmoudřejší zbraň“, kterou se dá čelit nevědomosti a z ní pramenícímu zlu. Dosavadní vzdělání mu však připadalo neúplné, zastaralé a zmatené. Proto svoji obrovskou tvůrčí sílu a nadání věnoval náročnému cíli, najít východisko ze školských, a tím i lidských labyrintů*“.

Podle Flosse³⁰⁸ Jan Amos žádá stejné vzdělání pro všechny lidi bez rozdílu pohlaví, rasy náboženství a sociálního původu. Výchova a vzdělání nejsou však pro Komenského jen něčím, co člověka vybaví pro výkon nějakého zaměstnání či pro nějakou společenskou roli. Vzdělání a výchova podle něj není pouze prostředkem k něčemu, nýbrž je také samo cílem. Je faktorem procesu „*hominizace*“ člověka, je něčím, co ho bytostně utváří. Proto výchova a vzdělání nekončí školou, nýbrž pokračuje po celý život, protože celý svět a celý náš život je školou. *Trvalou výchovou a vzděláváním* stává se člověk odpovědným občanem a zároveň možným aktérem generální emendace.

Práce na vrcholném životním díle Komenského, *Obecné poradě o nápravě věcí lidských (De rebus humanarum emendatione consultatio catholica)*, obsahuje nejširší a nejhlubší uplatňování pansofie na otázky vztahu člověka a světa, lidského života a života celé společnosti. Myslitelsko-vychovatelský odkaz vyjádřený v této sedmidílné práci zahrnuje podněty pro řadu disciplín, řadu oborů teoretických i praktických. Komenský teolog, historik, geograf, filolog, sociální myslitel apod. byl vždy *vychovatelem, pedagogem v nejširším smyslu*. Veškerá koncepce nápravy lidských věcí je vyjádřením celoživotního úsilí českého myslitele o nápravu člověka, společnosti a světa. Toto dílo mělo sloužit jako návod k uzdravení nemocného světa sužovaného chronickými problémy své doby a poskytnout odpovědi na některé palčivé otázky, jak uvádí Čapková,³⁰⁹ .

³⁰⁷ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 196

³⁰⁸ Srov. Floss, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. str. 13

³⁰⁹ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 153

V *Panegersii* (Všeobecné probuzení), což je **první kniha Obecné porady**, se Komenský věnuje vymezení toho, co se rozumí lidskými věcmi; v nich viděl to podstatné, takže nápravná aktivita se na ně měla soustředit především. Čapková³¹⁰ konstatuje, že: „*Stanovil je na základě vztahu člověka k celku světa, tj. „k věcem, k sobě samému a k Bohu“.* Znamenalo to pochopení a účinné ovládnutí přírody, porozumění lidskému vývoji a růstu i sociálnímu soužití a konečně běželo o to, aby se lidé stále přibližovali dokonalosti, jejíž archetypu, pravzor, byl podle Komenského v Bohu. Lidskými věcmi rozuměl tedy *eruditio, politia, religio*, což v jednotlivých dílech pak definoval jako *filosofii, politiku a náboženství*“.

Komenský³¹¹ v této části definuje vše, co považuje za pokažené, tedy vše co je třeba napravit. Dotazuje se, co již bylo pro nápravu učiněno, prosí o argumenty a podněcuje všechny k činům. Je třeba probudit v první řadě vnímání všech těch lidí, kteří budou dále burcovat lid ostatní. Pokud jsou lidské věci v pořádku, vedou k moudrosti mysli, ke klidnému společenskému životu a zbožnosti srdce. Jednota individuálního a sociálního je pak charakteristická pro celou Obecnou poradou.

Komenský³¹² zde mj. píše i o pokaženém rozumu, vůli, úsilí, snaze a pravdě. Kritiku směřuje i na pokaženou politiku, jako důsledek zanedbání sebevlády panovníkem, zpupnosti, neschopnosti, nedbalosti a krutosti vládnoucích.

Čapková³¹³ konstatuje, že pedagogicko-sociální apely k nápravné aktivitě se zde netýkají jen mocných, jen vzdělanců, politiků a teologů, nýbrž všech lidí na celém světě. Všichni se stávají jak objekty, tak i subjekty univerzální nápravy a všestranného zdokonalování jako účastníci lidské přirozenosti.

V *Panaougii* (*Cesta všeobecného světla*), což je **druhý díl Obecné porady**, píše Čapková, že to byla opět jakási všeobecná cesta světla k nápravě všech a všeho veskrze, cesta osvětlení, která povede k nové kultuře univerzální. Komenský zdůraznil ty cesty, které apelují na rozum, vůli a cit a které směřují k dobrému činu ve prospěch všech. Tyto cesty měly v průběhu dosahování cíle poskytovat stále poučení a zdokonalování, neboť je obzírán celek skutečnosti a vztahy v této skutečnosti.

³¹⁰ Čapková, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. str. 154

³¹¹ Srov. Komenský, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. sv. I, 1992, str. 27-34

³¹² Srov. Komenský, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, 1992, str. 238

³¹³ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*, Praha: Academia, 1987. str. 155-156

V Pansofii (Všeobecné moudrosti), což je **třetí díl Obecné porady**, píše autor o tom, že cílem moudrosti je uspořádat vše, jelikož pouze tento způsob vyvede boží obraz (člověka) ze zmatků, což je způsob vedoucí k napodobování Boha. Komenský žádá o sepsání knihy, jenž by obsahovala vše, a to stručným způsobem, uspořádanou formou od věci první po věc poslední. Komenský³¹⁴ zde mj. uvádí, že... *“poznat pravdu je vlastnost Boží moudrosti.”*

Pansofické Komenského úsilí směřující k dosažení životní moudrosti je zaměřeno zejména na rozvoj typických znaků lidskosti a lidství, kdy lidstvím jsou chápány schopnosti, prostřednictvím kterých vynikáme nad ostatními tvory přírody, tedy rozum, lidská řeč a čin. Základní struktura Pansofie je rozčleněna do osmi částí, které Komenský nazval stupně (gradus) nebo světy (mundus). Svět možný, pravzorový, andělský, materiální, svět lidské dovednosti, mravní, duchovní a svět věčný. V mravním světě hovoří Komenský o tom, že pokud chceme ovládnout vše kolem nás, je třeba nejdříve ovládnout samého sebe. Stěžejními principy mravního světa vidí mj.: etiku, rozumnost, scholastiku, symbiotiku (umění jednat s lidmi), politiku a monarchiku. Těžiště výkladu, jak se nám zachoval, je však především v těch gradech, kde se jedná o přírodu a člověku jako tvůrci světa lidské práce, morálky a ducha., jak konstatuje Čapková.³¹⁵

V Pampaedii (Vševýchova-teorie celoživotního vzdělávání a výchovy), což je **čtvrtý díl Obecné porady**, píše Komenský o tom, že aby lidé pochopili smysl tvořivé činnosti a stala se jim nezbytností, doporučoval jim systematickou celoživotní kulturu, vzdělávání všech, ve všem, co je pro život podstatné. Jsou to doplněné a rozšířené názory Komenského, vyjádřené již dříve požadavkem, *omnes-omnia-omnio*, ale nyní uplatněné na celý lidský život, od zrození až do stáří a smrti ve „školách života“. Tuto teorii celoživotního univerzálního vzdělávání zařadil Komenský do projektu nápravy světa s jasným úmyslem podtrhnout, zdůraznit úzké vztahy celoživotního vzdělávání a sociální nápravy, jak zmiňuje Čapková.

Veškeré učení má být, podle Komenského³¹⁶, jednotné, pevné, úplné, skutečné, mírné, lahodné a proto trvalé. Vzdělávání mají být:

³¹⁴ Srov. Komenský, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. sv. I, str. 246-247

³¹⁵ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*, Praha: Academia, 1987. str. 157

³¹⁶ Srov. Komenský, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III, 1992, str. 42

- všichni, bude tedy třeba dílen vzdělanosti, univerzitních škol pro vzdělání všech, tj. Panscholia (všeškolsví),
- ve všem, bude tedy třeba universálních nástrojů vzdělávání, tj. knih obsahujících vše, tj. Pambiblia (všeknižnictví),
- všestranně, bude tedy třeba univerzálních učitelů, jenž by dovedli přizpůsobit všechno všem a všemi způsoby, tj. Pandidaskalia (všeučitelství).

Podle slov Pampédie, jak uvádí Polišínský³¹⁷, má li se „jeviště světa zcela změnit, je nutno, aby se od základů změnilo všechno lidské učení, a to těmi způsoby, které ukazuje vševěda. Tj. aby všechno, čemu jsou lidé učeni a čemu se učí, bylo I. ne něco kouskovitého a částečného, ale něco jednotného a celostního; II. ne něco povrchního a zdánlivého, ale něco pevného a věčného; III. ne něco trpkého a nuceného, ale něco mírného a lahodného a proto trvalého“.

Komenského názory udivují svým demokratismem a pokrokovostí v pravém slova smyslu, jak konstatuje Kumpera³¹⁸: „Devíza „omnes, omnia, omnio“ (všichni, ve všem, všestranně) vyjadřuje ve výstižné zkratce ideu všeobecného jednotného vzdělání pro všechny mladé lidi, chlapce i dívky, bez rozdílu sociálního, rasového či náboženského. Ve svých návrzích pamatuje i na sociální zajištění nemajetných studentů, jejichž studium má hradit stát, případně bohatí, bezdětní manželé“.

Komenský³¹⁹ dále píše mj. o tom, že je třeba, aby školy veřejné byly místem, kde se bude mládež hromadně vyučovat vědění, dovednostem, zbožnosti, slušným mravům pod dohledem nejváženějších mužů a žen. „Školy veřejné nebudou obtížnými robotárnami, nýbrž libezným hřištěm práce duševní.“

Jak dále Komenský uvádí, důvody pro které by se měli lidé vzdělávat:

- každý by měl umět číst a psát,
- pro všechny je důležité umět mluvit a tvořit smysluplné věty,
- vzdělávat se v oborech potřebných pro život,
- učit se všichni společně (sociální aspekt),
- učit se slušným mravům.

³¹⁷ Polišínský, J.; Pařízek. V.: *J.A.Komenský a jeho odkaz dnešku*. Praha: SPN, 1987. 178

³¹⁸ Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 198

³¹⁹ Srov. Komenský, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III, 1992, str. 44

Pátý díl Obecné porady, Panglottia, podává koncepci nového univerzálního jazyka, jako mírově komunikativního prostředku vystihujícího adekvátně a přesně i bez obtíží porozumění celku skutečnosti. K celkové nápravě totiž pokládal Komenský za nezbytné, aby bylo užito univerzálních prostředků. Ty se měly týkat všech projevů, jimiž si člověk vytváří vztah ke světu, a to myšlenkových procesů, jednání a společenské komunikace. Všeobecná péče o jazyk, Panglottia, měla usnadnit mezinárodní dorozumění o univerzální nápravě, jak konstatuje Čapková³²⁰.

V *Šestém dílu Obecné porady, Panorthosii*, jsou vyloženy snahy o vytvoření mírové světové společnosti, jak uvádí Čapková³²¹. Je zde popsán postup univerzální nápravy od jednotlivců autokritickou sebevýchovou k společenským celkům, rodinou počínaje přes školy, k státu a církvi, a organizační zabezpečení sociálního přebudování s návrhy na světové mezinárodní instituce vědeckého bádání, politické dohody a ekumenismu.

V kapitole o učitelích, tzv. *Pandidaskalia*, píše Komenský³²² mj. o tom, aby knihy vševědné nebyly psány pro knihy samotné, ale aby sloužily jako nástroj k získání moudrosti. Cílem vzdělávání tedy není člověk s knihou v ruce, ale člověk s knihou v hlavě. Komenský definuje svého **všeučitele**, jako toho kdo mj.:

- přivádí lidi k všestranné dokonalosti,
- zná cíl svého povolání,
- je osvícený, pokojný, počestný, moudrý,
- vyučuje k univerzálnosti,
- musí znát prostředky vedoucí k tomuto cíli,
- učí prováděním všeho hrami,
- přednáší jednoduše a spolehlivými prostředky,
- učí ušlechtilosti,
- učí příklady, pravidly a cvičeními,
- učí vše po stupních,
- učí pomalým postupem.

³²⁰ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*, Praha: Academia, 1987. str. 157

³²¹ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*, Praha: Academia, 1987. str. 157

³²² Srov. Komenský, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III, 1992, str. 59-68

Závěrečným dílem Obecné porady je *Pannuthesia*, ve které se Komenský znovu obrací k mužům odpovědným za zdar lidských věcí, aby usilovně pracovali na uskutečnění projektů, v „*Poradním dile*“ obsažených. Znovu tu hovoří jeho optimismus i demokraticismus. Vzdělanci, jimž se dostalo světla pravdy, nesmějí je podržet pro sebe, nýbrž musejí je vrátet všem. Jen s tou podmínkou smí kdokoli z lidí přenést k soukromému užívání, cokoli je dáno pro celek, vrátí-li zase ze svého soukromého držení do držení veřejného cokoli může. Sic by nemohla obstát společnost lidská ani veškerenstvo věcí, kdyby se vždycky bralo z obecního, ale nikdy se nic nevracelo. Proces hledání nápravy věcí lidských je činnost k níž jsou zde mobilizováni vzdělanci, theologové i politikové, jak uvádí Popelová³²³.

Celý proces *společenské nápravy* chápal Komenský, jak konstatuje Čapková,³²⁴ jako simultánní úsilí myslitelské, vychovatelské a společensky nápravné ze všech možných hledisek, jak viděl komplexnost přístupu. Pojetím tvořivé lidské činnosti, svobodné práce všestranně zdokonalující individuální i společenský život a pojetím otázek vzdělávání v nejširších souvislostech života všeho lidstva v procesu požadované *společenské nápravy* hovoří dílo Komenského podnětně k našemu dnešku mnohem srozumitelněji, než k předcházejícím staletím.

Komenského dílo, podle Kumpery,³²⁵ má mnoho podob, ale především představuje původní syntézu směřující svým *nápravným programem* do budoucnosti, jeho myšlenkový odkaz je bezesporu *největším darem* starší české kultury do pokladnice světové civilizace.

---

³²³ Srov. Popelová, J.: *J.A.Komenského cesta k všenápravě*. Praha: SPN, 1958. str. 394

³²⁴ Srov. Čapková, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*, Praha: Academia, 1987. str. 158

³²⁵ Srov. Kumpera, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. str. 199

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6. POUŽITÉ VÝZKUMNÉ METODY (metodika výzkumu)

Společensko vědní výzkum může být realizován formou kontaktu mezi výzkumníkem a respondenty prostřednictvím tzv. *dotazníku*. Jde o *kvantitativní výzkum*, jehož východiskem je *hypotéza (výzkumný problém)* z níž vyplývá výběr znaků (otázek). Dotazník se předkládá přiměřenému počtu vhodně vybraných respondentů. Na jejich počtu a výběru, ale i na návratnosti dotazníku pak závisí jednak reprezentativnost výsledků (tj. pravděpodobnost, že výsledek lze rozšířit na větší celek – občané celého města, státu), jednak možnost jemnější kategorizace výsledků (např. podle kombinací dvou a více znaků).

Kvantitativní výzkum je ve společenských vědách metoda *standardizovaného vědeckého výzkumu*, která popisuje zkoumanou skutečnost pomocí proměnných (znaků), které lze vyjádřit čísly. Ta mohou vznikat buď *měřením* či *škálováním* samotnými respondenty (např. od 1-10). Výsledky jsou pak zpracovány pomocí statistických metod a nakonec interpretovány. Kvantitativní výzkum oproti kvalitativnímu vyžaduje větší soubory dat a respondentů, výsledky jsou více reprezentativní, méně závislé na názorech a schopnostech respondentů a vedou tak lépe ověřitelným a srovnatelným výsledkům, jejich interpretace bývá naopak náročnější.

Písemný, tj. papírový dotazník je zaměřen na aspekty, které jsou věnovány otázkám vztahujícím se k době pobytu Jana Amose ve Strážnici, ale také na vědomosti a znalosti předpokládaného širšího rázu, vyplývající mj. z působení zdejšího kmenologického muzea.

Dotazník obsahuje *15 základních otázek a další podotázky*, které měly napomoci k přesnějšímu vyjádření respondentů, obyvatel města Strážnice. V dotazníku jsou použity otázky otevřené, uzavřené, s možností volby. Dotazník zjišťuje následující klíčové problémy, tj. okruhy otázek: zda mají obyvatelé povědomí, kdo byl J.A.Komenský (tj. rozsah jeho mnohostranné myslitelské činnosti), zda obyvatelé/lidé znají dobu jeho zdejšího pobytu, kolik mu bylo let, když ztratil oba rodiče, ve kterých letech žil u své tety *Zuzana Nopálové* ve Strážnici, zda mají povědomí o rozsahu činností *Mikuláše Drabíka*, jaký byl vztah Komenského k prorocím vizionářů své doby, zda vědí, že zde studoval na zdejší bratrské škole, zda znají okolnosti konce Drabíkova života, jaký byl důvod Komenského odchodu ze Strážnice, na které škole po odchodu ze Strážnice začíná v r. 1608 studovat, zda mají povědomí o místech Komenského zahraničních studií (o jaké typy

škol šlo?), ve kterém roce odchází Komenský do exilu, jak se nazývá Komenského nedokončené všenápravné dílo, zda znají poselství, duchovní odkaz díla Kšaft umírající matky Jednoty bratrské, jaký byl vztah Komenského k husitství, ve kterých letech byla vydána Komenského jazyková učebnice *Janua linguarum*.

6.1 CÍLE, ÚKOLY A HYPOTÉZA VÝZKUMU

Cíle výzkumu, tj. praktické části diplomové práce, mají za úkol zjistit v návaznosti na teoretickou část, názory obyvatel města Strážnice na vybrané otázky vztahující se zejména k době pobytu Jana Amose v tomto městě, ale také k jiným vybraným otázkám, které se dotýkají mj. jeho zahraničních studií, jeho vztahu k husitskému reformačnímu odkazu, odchodu do exilu, vztahu k vizionářům a proroctvím atd. Pro výzkum byly stanoveny následující výzkumné problémy, jež budou testovány:

Výzkumný problém č. 1.: (Mají) Obyvatelé Strážnice mají kvalitní vědomosti o pobytu a působení J.A.Komenského?

Výzkumný problém č. 2.: Strážnice jako destinace, mající své komeniologické muzeum, přispívá tímto svým kulturním odkazem u svých obyvatel k vytvoření hlubší a košatější roviny poznatků, názorů, postojů, pohledů a hodnocení na tuto významnou a mnohostrannou osobnost.

6.2 VÝZKUMNÝ VZOREK (analytická jednotka)

Výzkumný vzorek (analytická jednotka) se skládá z *padesáti* obyvatel města Strážnice. Jde o chlapce, dívky, muže a ženy, ve věku od 18-64 let. Dotazník byl realizován v tomto městě v září r. 2013. Vzhledem k různorodosti respondentů z hlediska jejich příslušnosti k různým sociálním, ale i profesním a vzdělanostním vrstvám lze hovořit i o určité reprezentativnosti vzorku.

6.3 ANALÝZA A INTERPRETACE ZJIŠTĚNÝCH ÚDAJU

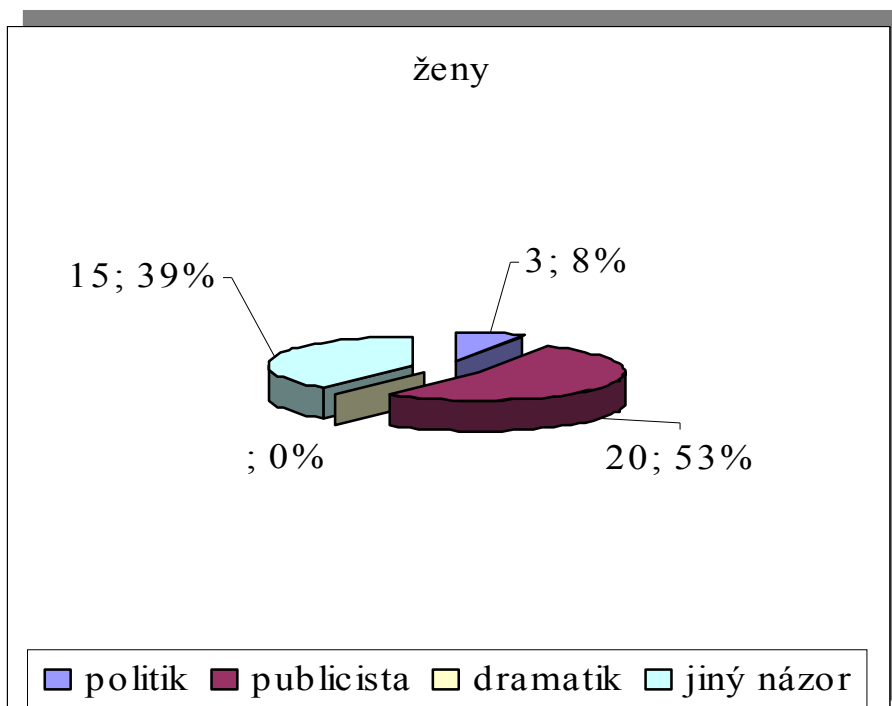
Grafy 1, 2 znázorňují odpovědi na otázku: *Věnoval se Jan Amos Komenský některým z uvedených činností, tj. politik, publicista, dramatik, jiný názor?*

- a) politik
- b) publicista
- c) dramatik
- d) jiný názor, uveďte jaký...

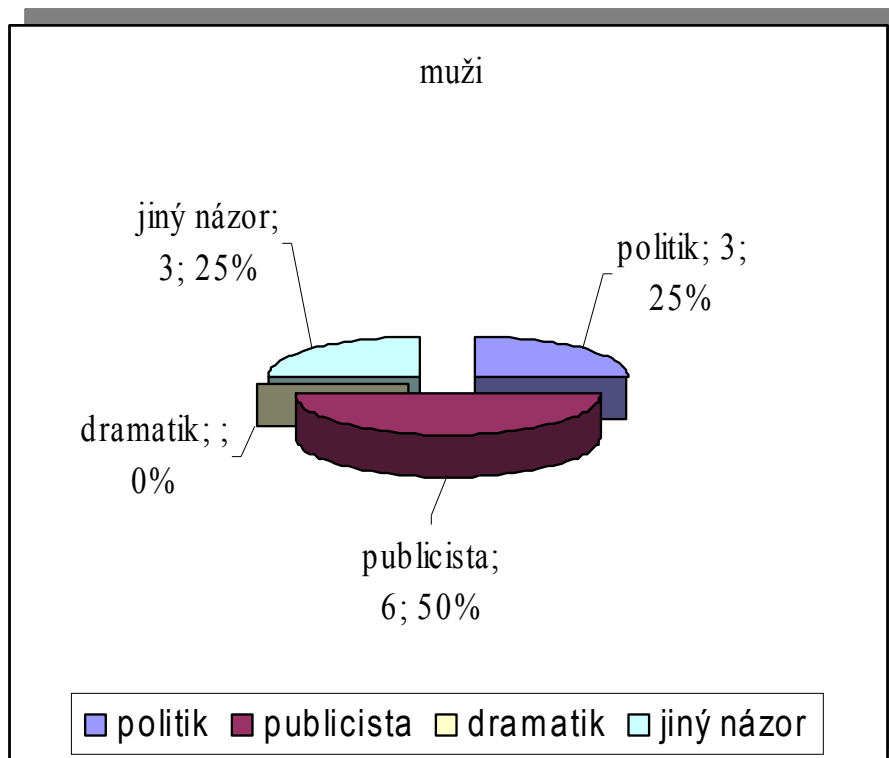
Tabulka 1: *Věnoval se Jan Amos Komenský některým z uvedených činností...?*

	politik	publicista	dramatik	jiný názor	celkem
muži	6	3		3	12
ženy	3	20		15	38

Graf 1: *Věnoval se Jan Amos Komenský některým z uvedených činností, tj. politik, publicista, dramatik, jiný názor?*

Graf 2: Věnoval se Jan Amos Komenský některým z uvedených činností, tj. politik, publicista dramatik, jiný názor?

Mnohostranná Komenského činnost „*neunikla pozornosti*“ celkem 11 respondentů (3muži, 8 žen), kteří v dotazníku (*jiný názor*) uvedli činnost Komenského pedagogickou, didaktickou (*tvůrce školních učebnic*), teologickou, politickou, ale také i vychovatelskou. Zbylí respondenti v možnosti *jiný názor* většinou uvedli, že vyjma Komenského činnosti pedagogické, neví nic bližšího o jeho dalších činnostech/profesích... Dramatická činnost Komenského nebyla bohužel respondenty nijak komentována, ani jeden respondent z celkem 50 dotázaných se k této Komenského činnosti nevyjádřil. Poměrně značný podíl respondentů však označil Komenského za politika (9) a publicistu (23).

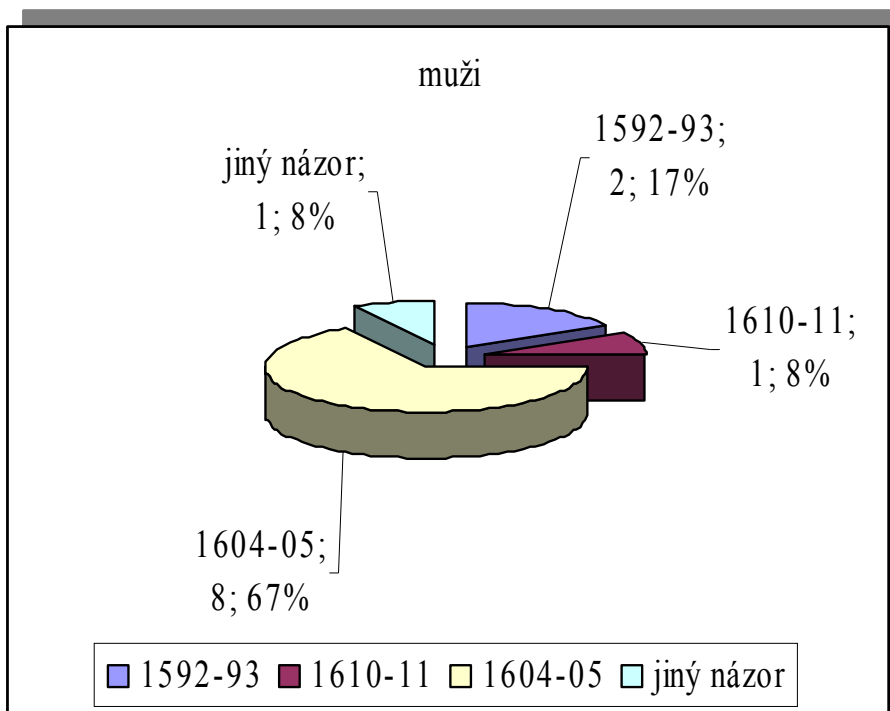
Grafy 3, 4 znázorňují odpovědi na otázku: *Ve kterých letech bydlel/žil u své tety ve Strážnici?*

- 1592-1593
- 1610-1611
- 1604-1605
- jiný názor, uveďte jaký...

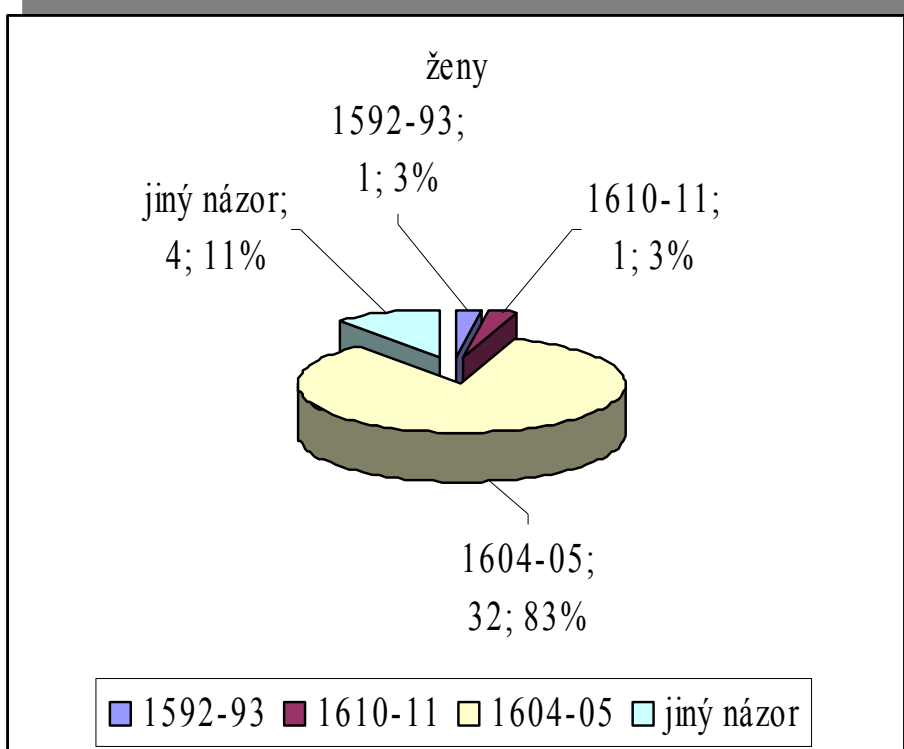
Tabulka 2: *Ve kterých letech bydlel/žil u své tety ve Strážnici?*

	1592-93	1610-11	1604-05	jiný názor	celkem
muži	2	1	8	1	12
ženy	1	1	32	4	38

Graf 3: *Ve kterých letech bydlel/žil Komenský u své tety ve Strážnici?*

Graf 4: Ve kterých letech bydlel/žil Komenský u své tety ve Strážnici?

Přesné časové období Komenského pobytu ve Strážnici v letech 1604-1605 bylo správně uvedeno u výrazného podílu dotazovaných respondentů, tj. celkem u 40 respondentů (32 žen a 8 mužů).

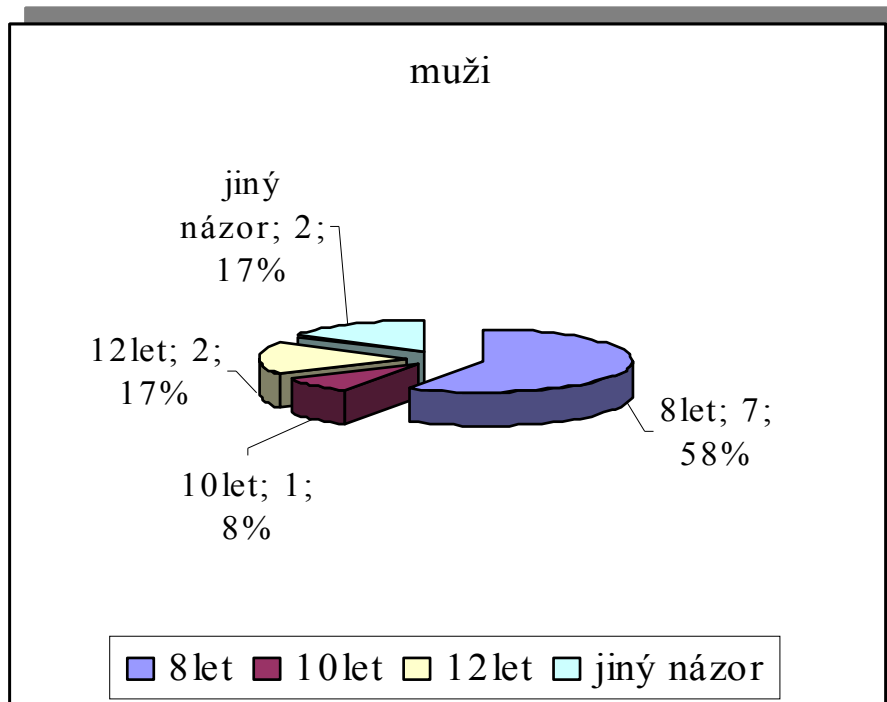
Grafy 5, 6 znázorňují odpovědi na otázku: Kolik bylo Komenskému let, když ztratil oba rodiče?

- a) 8
- b) 10
- c) 12
- d) jiný názor, uveďte jaký...

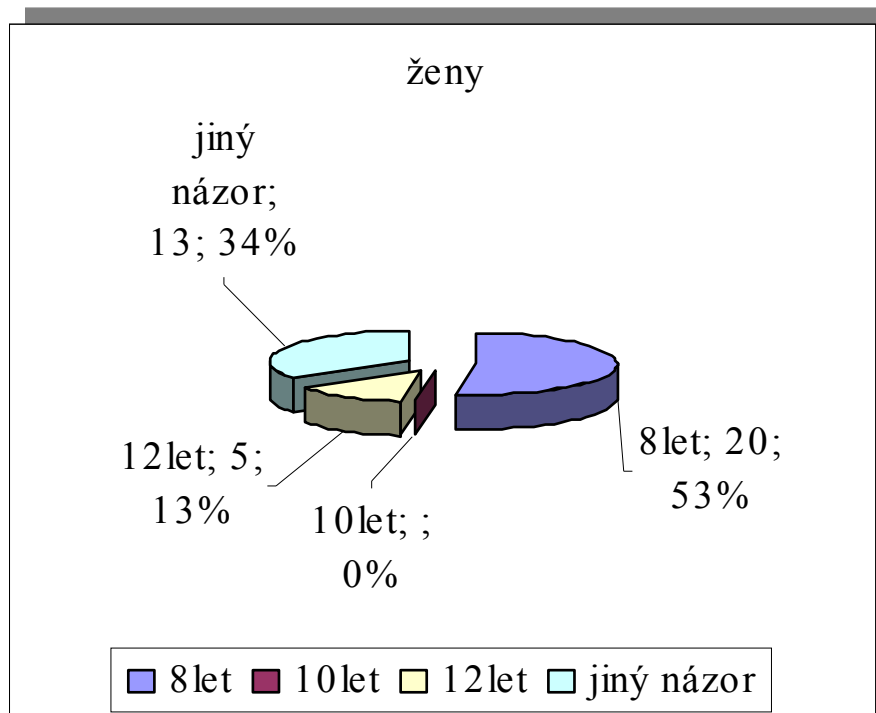
Tabulka 3: Kolik bylo Komenskému let, když ztratil oba rodiče?

	8	10	12	jiný názor	celkem
muži	7	1	2	2	12
ženy	20		5	13	38

Graf 5: Kolik bylo Komenskému let, když ztratil oba rodiče?

Graf 6: Kolik bylo Komenskému let, když ztratil oba rodiče?

Pouze minoritní podíl (7; 5 žen a 2 muži) respondentů odpověděl správně a uvedl, že Jan Amos přišel o oba rodiče ve svých 12 letech.

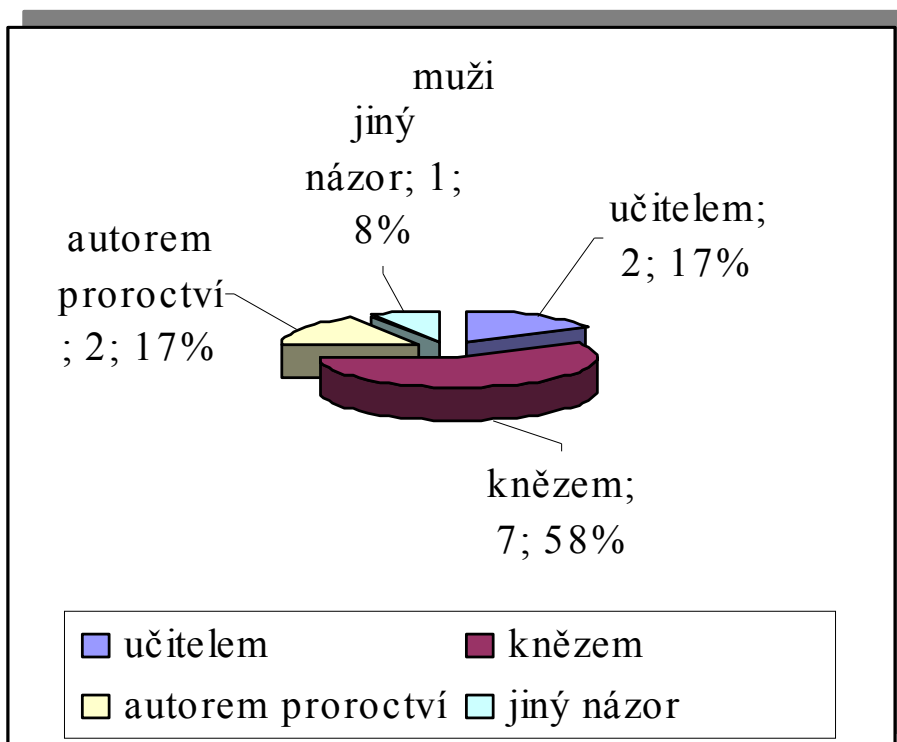
Grafy 7, 8 znázorňují odpovědi na otázku: *Komenského přítel Mikuláš Drabík byl?*

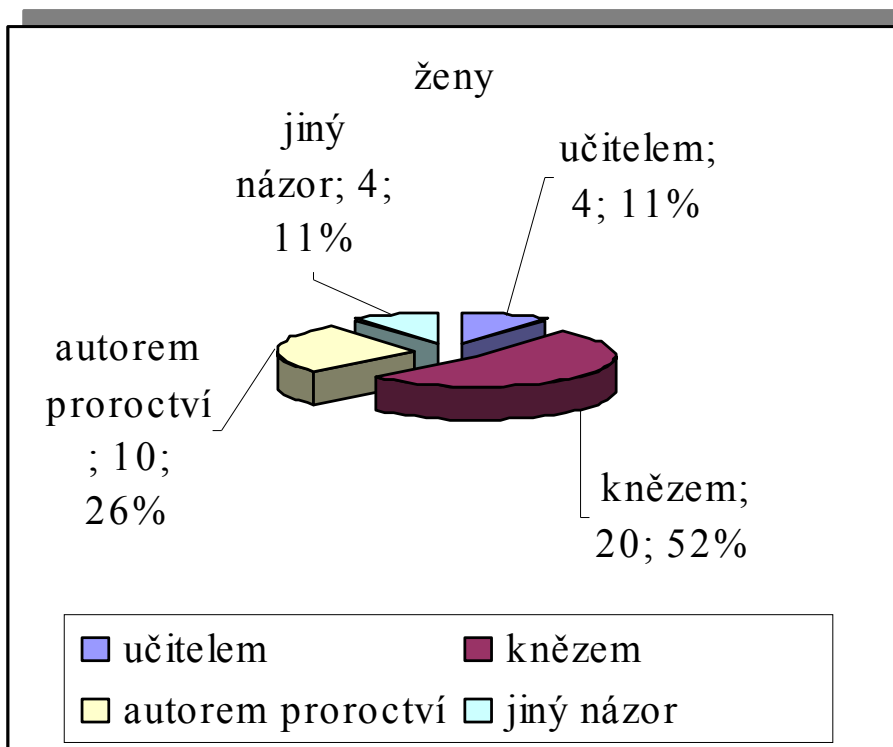
- a) učitelem
- b) knězem
- c) autorem proroctví
- d) jiný názor

Tabulka 4: Komenského přítel Mikuláš Drabík byl?

	učitelem	knězem	autorem proroctví	jiný názor	celkem
muži	2	7	2	1	12
ženy	4	20	10	4	38

Graf 7: Komenského přítel Mikuláš Drabík byl?

Graf 8: Komenského přítel Mikuláš Drabík byl?

Mikuláš Drabík byl 27 respondenty (7 mužů, 20 žen) označen za kněze, zatímco 12 jiných respondentů v něm spatřovalo výlučně vizionáře, jehož proroctví bylo předmětem Komenského překladatelské a publikační činnosti. Pouze jediný dotazovaný respondent uvedl správně, že Drabík byl sice ordinován (společně s Komenským) na kněze jednoty bratrské, ovšem toto vysvěcení mu nikterak nebránilo v jeho činnosti vizionářské...

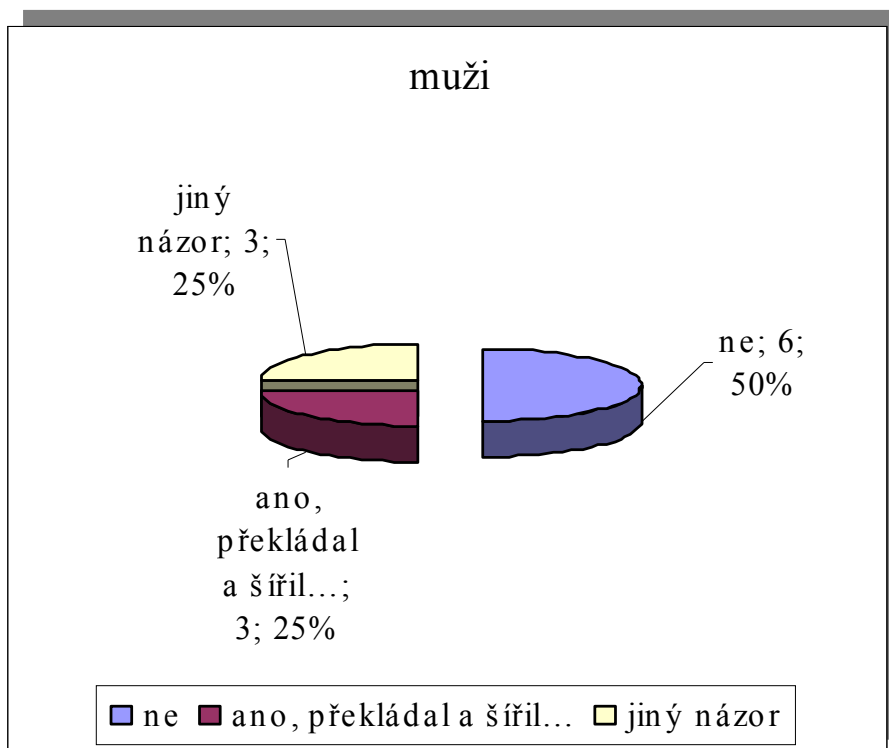
Grafy 9, 10 znázorňují odpovědi na otázku: *Důvěřoval Komenský vizionářům a jejich proroctvím?*

- a) ne
- b) ano, překládal a šířil proroctví svojí publicistickou činností
- c) jiný názor, uveď jaký

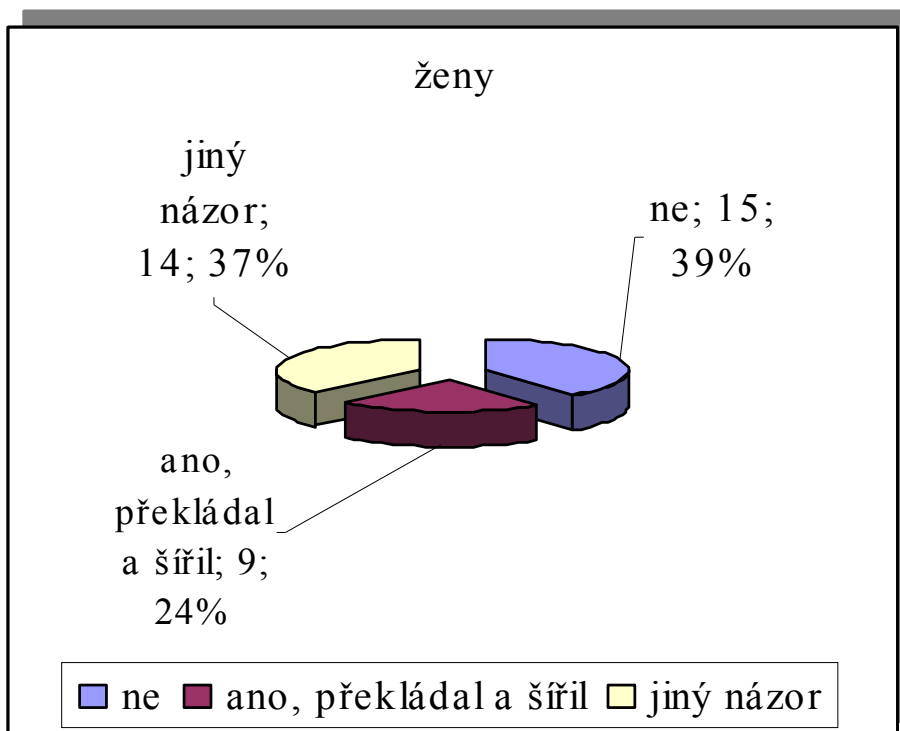
Tabulka 5: *Důvěřoval Komenský vizionářům a jejich proroctvím?*

	ne	ano, překládal a šířil	jiný názor	celkem
muži	6	3	3	12
ženy	15	9	14	38

Graf 9: *Důvěřoval Komenský vizionářům a jejich proroctvím?*

Graf 10: Důvěřoval Komenský vizionářům a jejich proroctvím?

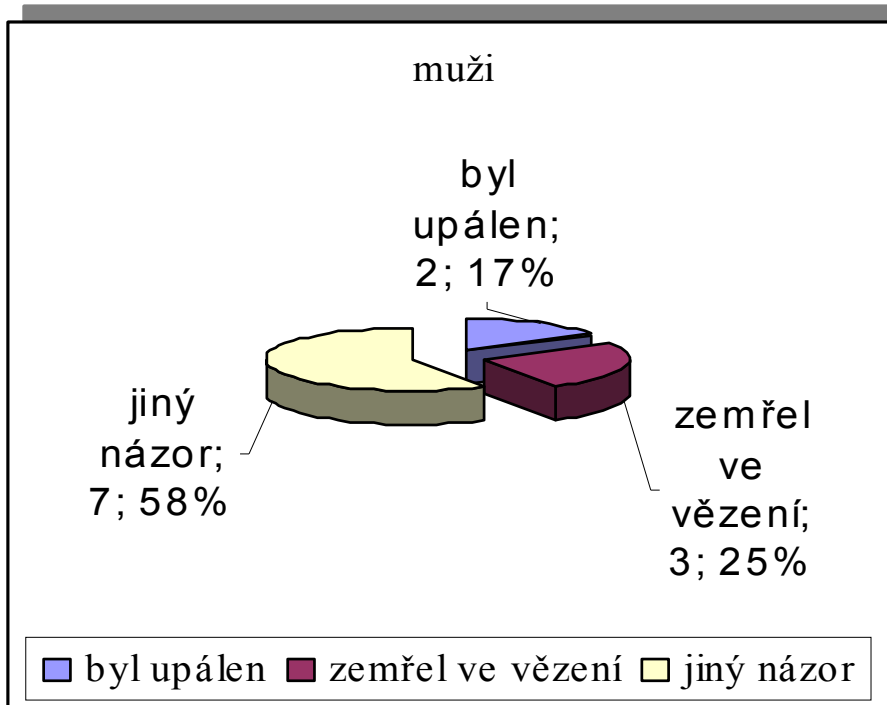
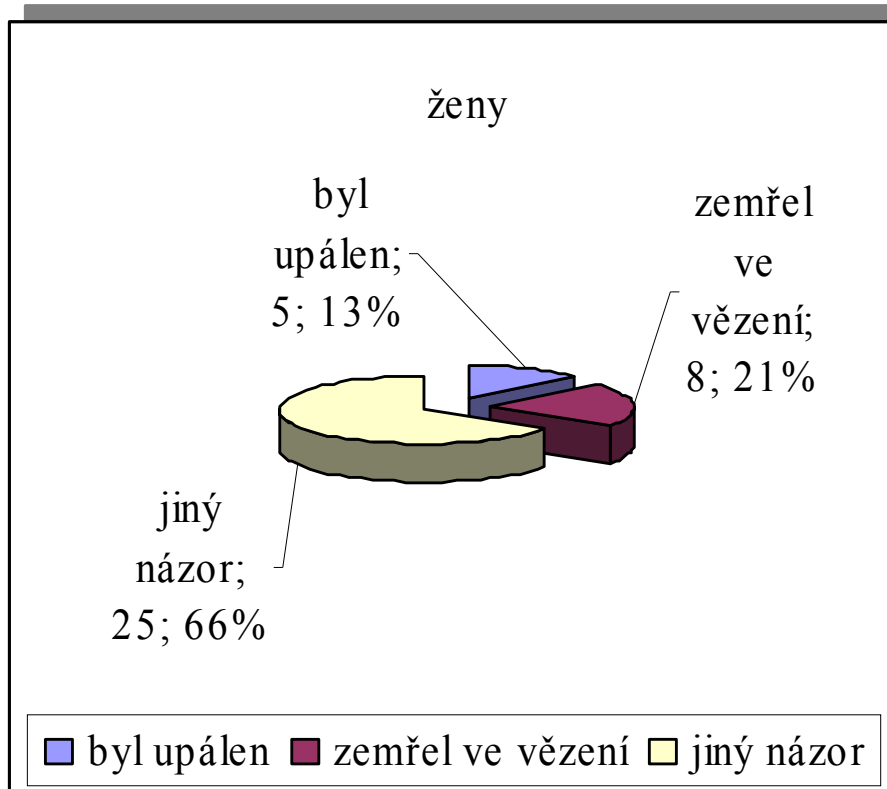
Pouze 12 respondentů (9 žen a 3 muži) uvedlo správně, že Komenský překládal a šířil proroctví soudobých vizionářů svojí publicistickou činností. Naproti tomu 21 (6 mužů, 15 žen) respondentů mělo opačný názor, tedy že proroctvím Komenský nedůvěřoval...

Grafy 11, 12 znázorňují odpovědi na otázku: *Jakým způsobem zemřel Komenského přítel Mikuláš Drabík?*

- a) byl upálen
- b) zemřel vězení
- c) jiný názor (uved'te jaký)

 Tabulka 6: *Jakým způsobem zemřel Komenského přítel Mikuláš Drabík?*

	byl upálen	zemřel vězení	jiný názor	celkem
muži	2	3	7	12
ženy	5	8	25	38

*Graf 11: Jakým způsobem zemřel Komenského přítel M. Drabík?**Graf 12: Jakým způsobem zemřel Komenského přítel M. Drabík?*

Správnou odpověď týkající se smrti Mikuláše Drabíka uvedli pouze 2 (ženy) respondenti. Tito respondenti napsali, že byl popraven pod hradbami bratislavského hradu.

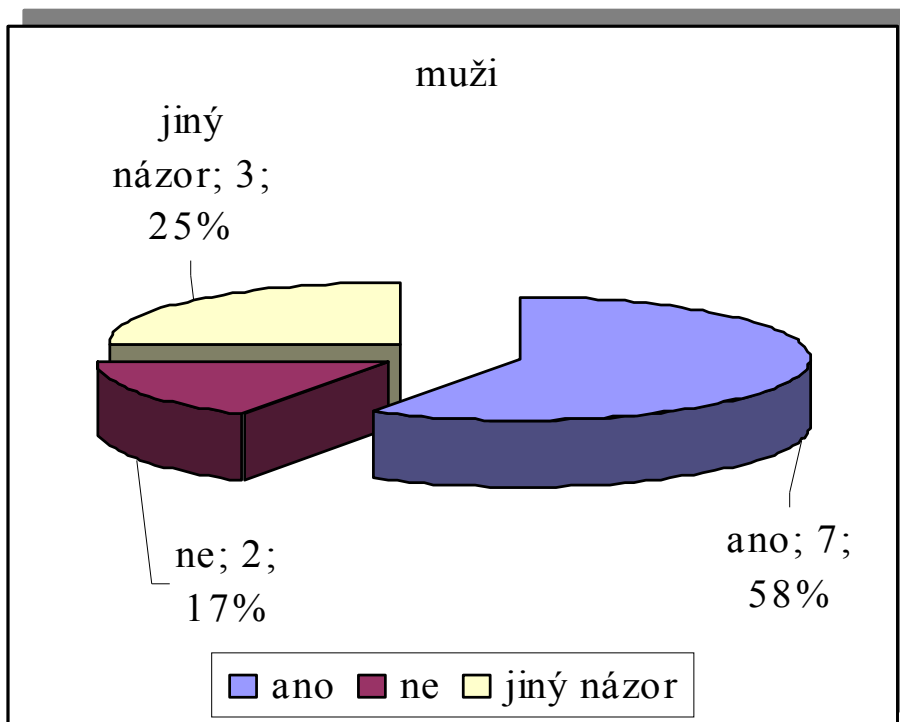
Grafy 13, 14 znázorňují odpovědi na otázku: *Studoval Komenský na zdejší bratrské škole?*

- a) ano
- b) ne
- c) jiný názor (uved'te jaký)

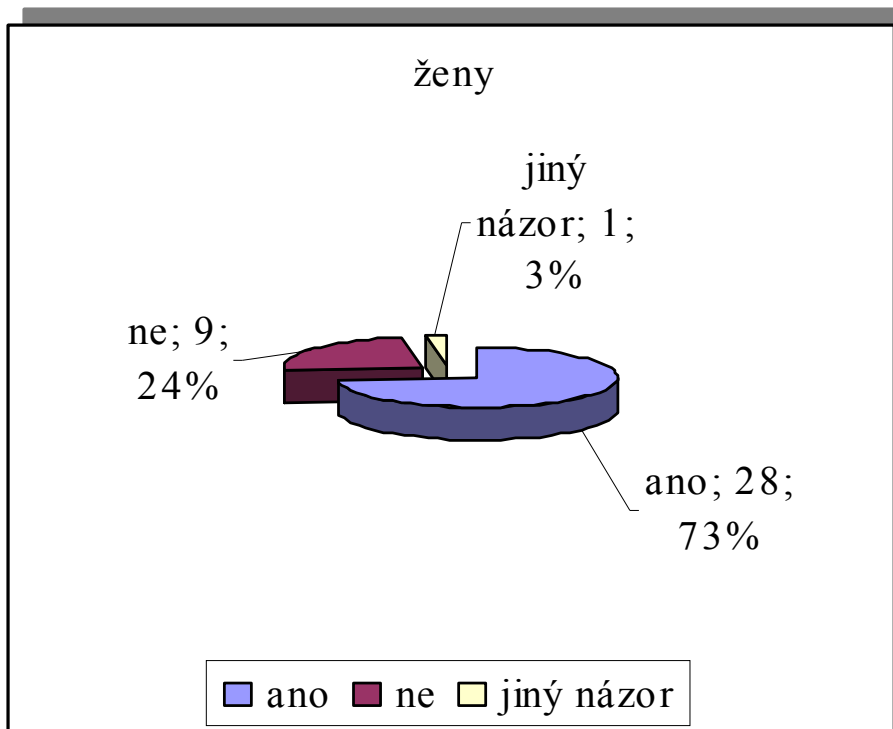
Tabulka 7: *Studoval Komenský na zdejší bratrské škole?*

	ano	ne	jiný názor	celkem
muži	7	2	3	12
ženy	28	9	1	38

Graf 13: *Studoval Komenský na zdejší bratrské škole?*

Graf 14: Studoval Komenský na zdejší bratrské škole?

Celkem 35 respondentů (28 žen a 7 mužů) správně uvedlo, že Komenský navštěvoval zdejší (nepříliš kvalitní) bratrskou školu.

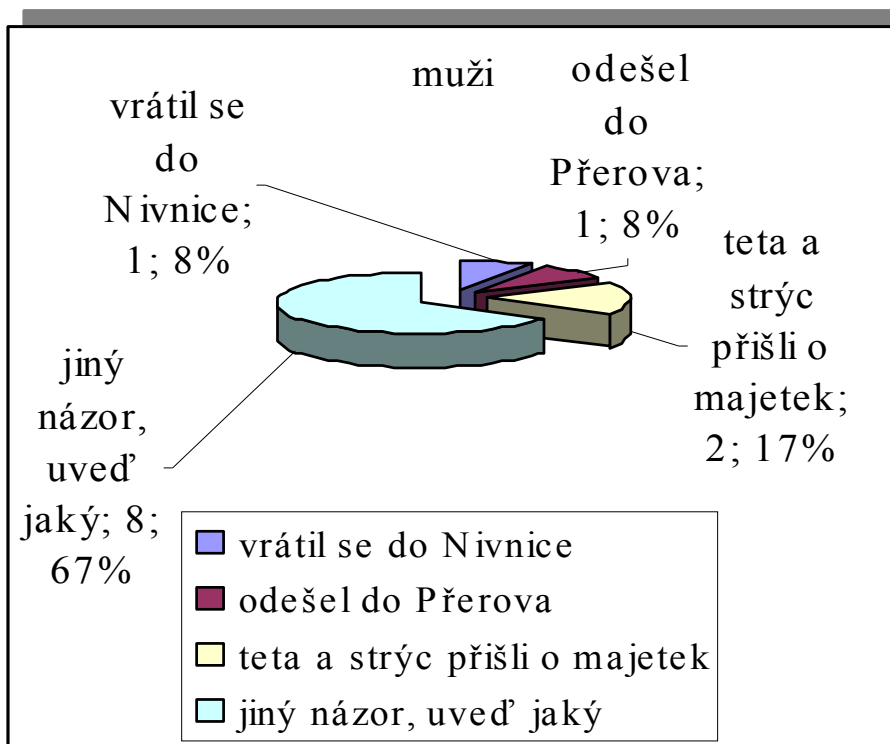
Grafy 15, 16 znázorňují odpovědi na otázku: *Jaký byl důvod Komenského odchodu ze Strážnice?*

- a) vrátil se ke svým poručíkům do Nivnice
- b) odešel na studie do Přerova
- c) teta se strýcem přišli o majetek
- d) jiný názor, uveď jaký

Tabulka 8: Jaký byl důvod Komenského odchodu ze Strážnice?

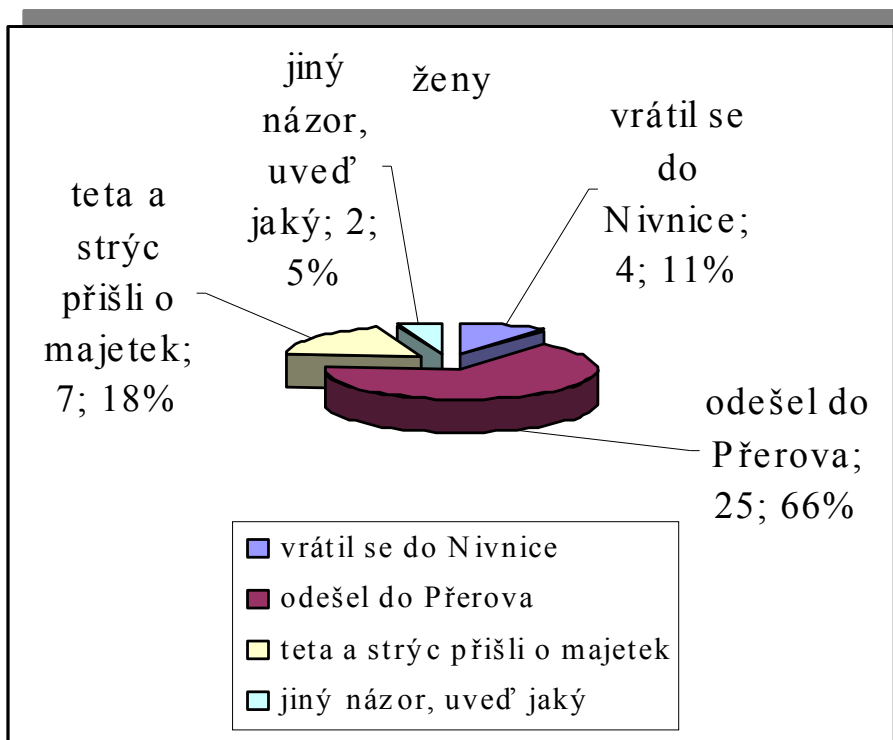
	vrátil se ke svým poručníkům do Nivnice	odešel na studie do Přerova	teta se strýcem přišli o majetek	jiný názor, uveď jaký	celkem
muži	1	1	2	8	12
ženy	4	25	7	2	38

Graf 15: Jaký byl důvod Komenského odchodu ze Strážnice?

Graf 16: Jaký byl důvod Komenského odchodu ze Strážnice?

Motivem Komenského odchodu ze Strážnice byla podle 26 respondentů (1 muž, 25 žen) jeho pokračující studium v Přerově. 9 respondentů bylo toho názoru, že hlavním důvodem byla ztráta majetku jeho strýce a tety a 6 respondentů bylo přesvědčeno, že se Komenský vrátil ke svým poručíkům do Nivnice. Pouze 8 respondentů správně uvedlo, že stěžejním důvodem pro který Komenský opustil Strážnici, bylo jeho vypálení bočkajovskými povstalci.

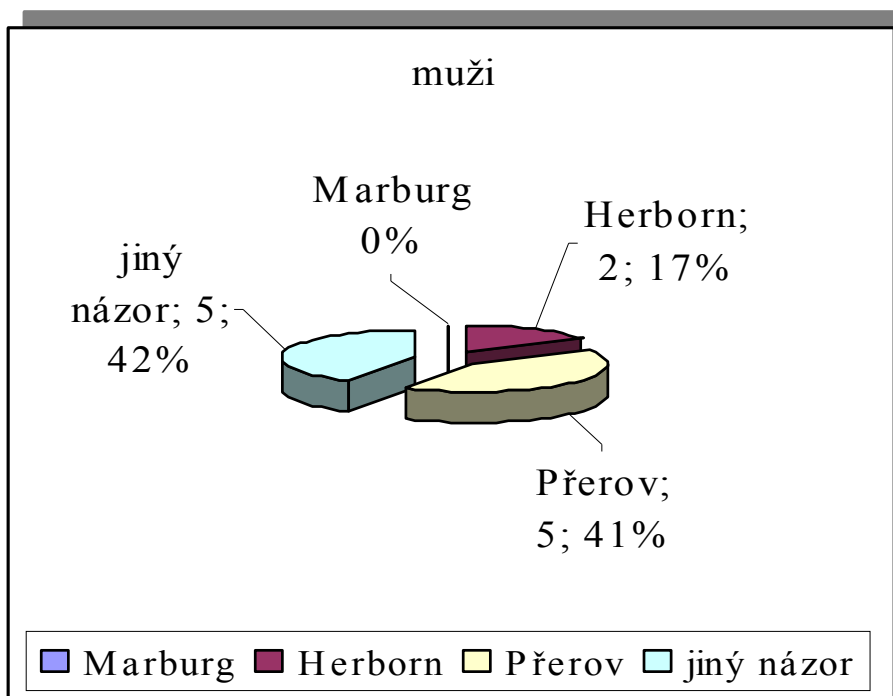
Grafy 17, 18 znázorňují odpovědi na otázku: Na které škole začíná Komenský v roce 1608 studovat?

- Marburg
- Herborn
- Přerov
- jiný názor, uveď jaký

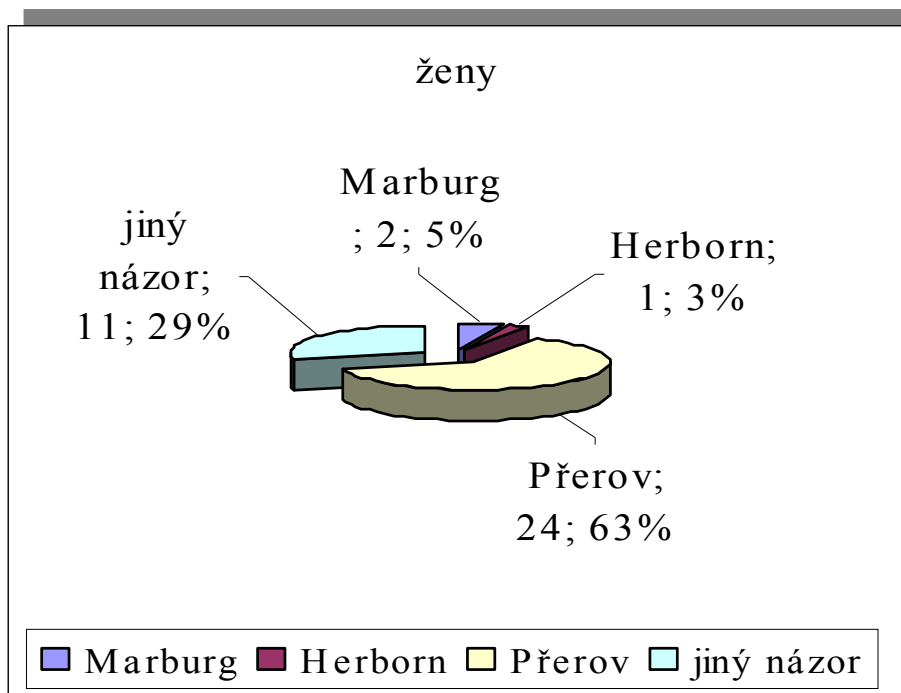
Tabulka 9: Na které škole začíná Komenský v roce 1608 studovat?

	Marburg	Herborn	Přerov	jiný názor	celkem
muži		2	5	5	12
ženy	1	1	24	12	38

Graf 17: Na které škole začíná Komenský v roce 1608 studovat?

Graf 18: Na které škole začíná Komenský v roce 1608 studovat?

Celkem 29 respondentů (24 žen a 5 mužů) správně uvedlo, že r. 1608 začal Komenský studovat na přerovské škole.

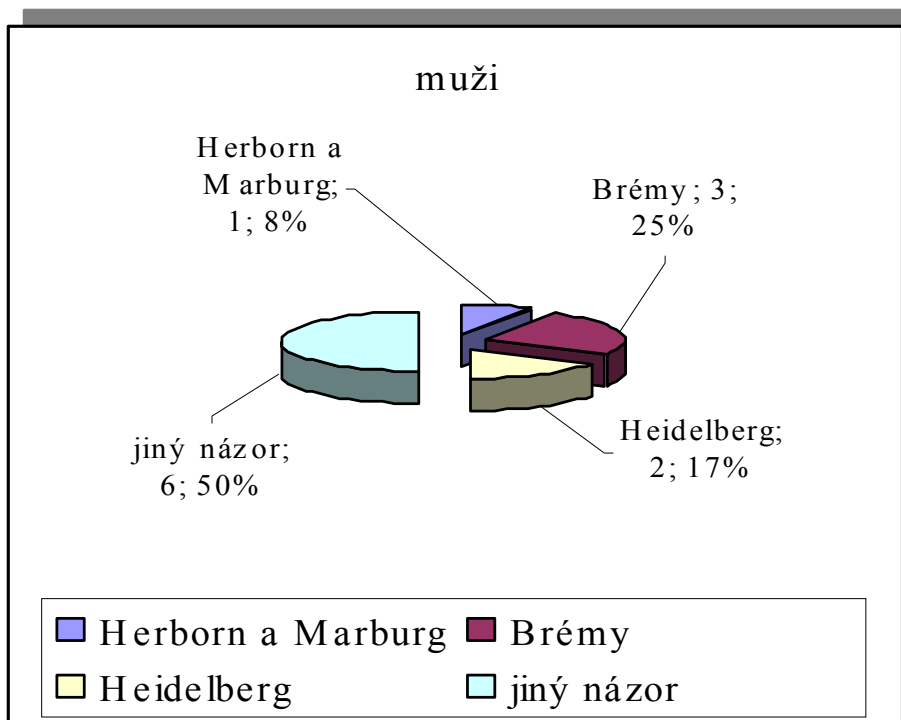
Grafy 19, 20 znázorňují odpovědi na otázku: *Na kterých zahraničních školách Komenský studoval?*

- a) Herbornu a Marburg
- b) Brémy
- c) Heidelberg
- d) jiný názor, uveď jaký

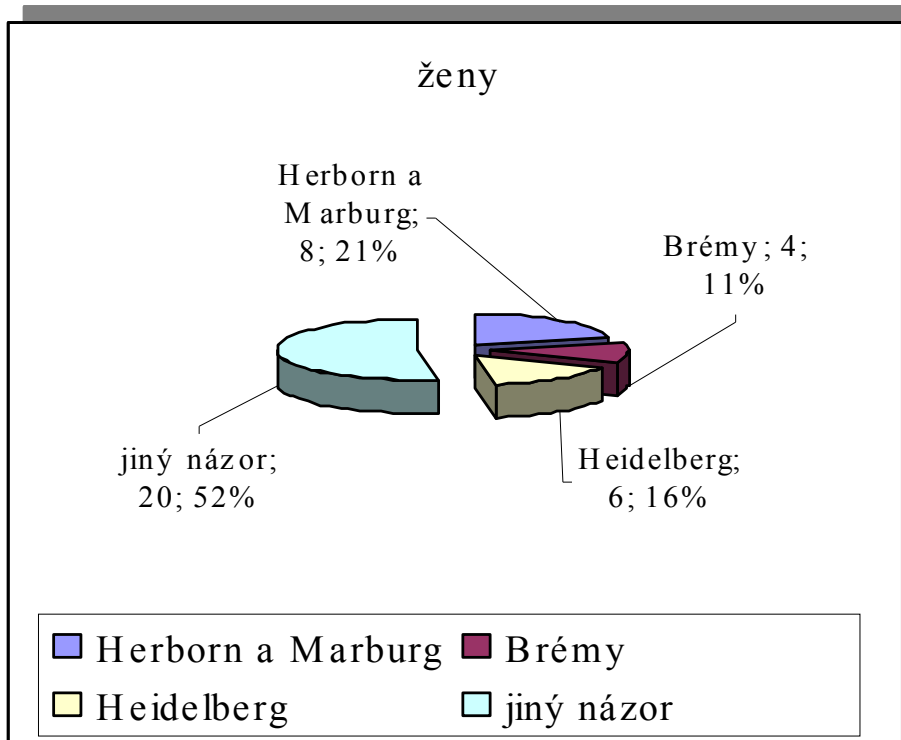
Tabulka 10: Na kterých zahraničních školách Komenský studoval?

	Herbornu a Marburg	Brémy	Heidelberg	jiný názor	celkem
muži	1	3	2	6	12
ženy	8	4	6	20	38

Graf 19: Na kterých zahraničních školách Komenský studoval?

Graf 20: Na kterých zahraničních školách Komenský studoval?

Města Heidelberg a Herbornu byly označeny 10 (4muži, 6žen) respondenty jako místa Komenského zahraničních studií. Celkem 9 respondentů (1 muž, 8 žen) bylo

toho názoru, že místem Komenského zahraničních studií byl Herbornu a Marburg, zatímco 8 (2 muži, 6 žen) respondentů konstatovalo, že Komenský studoval pouze v Heidelbergu.

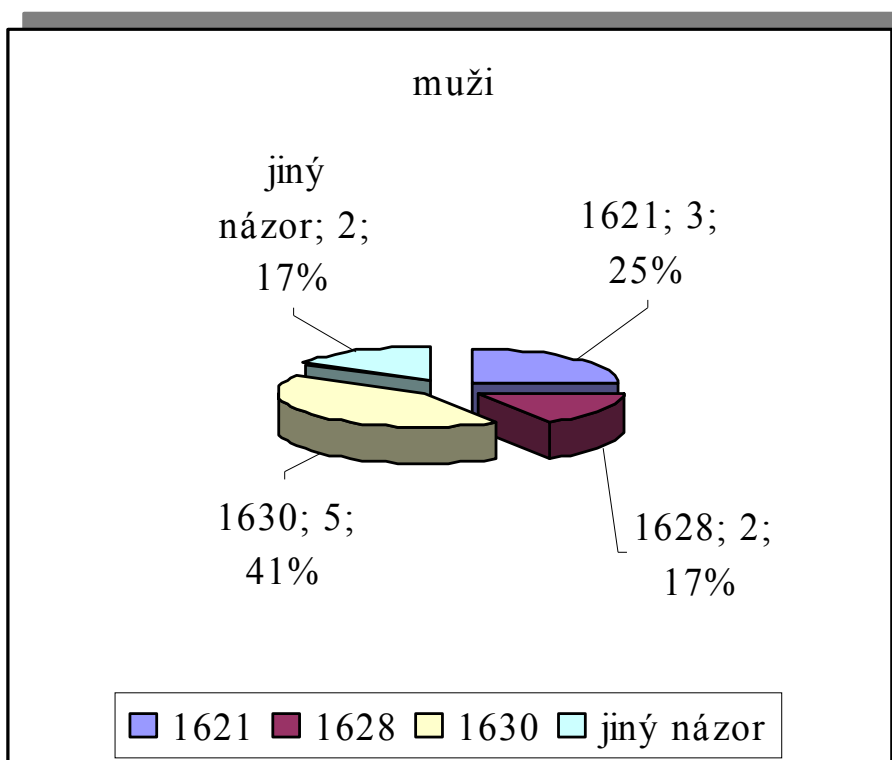
Grafy 21, 22 znázorňují odpovědi na otázku: *Kdy odchází Komenský do exilu?*

- a) 1621
- b) 1628
- c) 1630
- d) jiný názor, uveď jaký

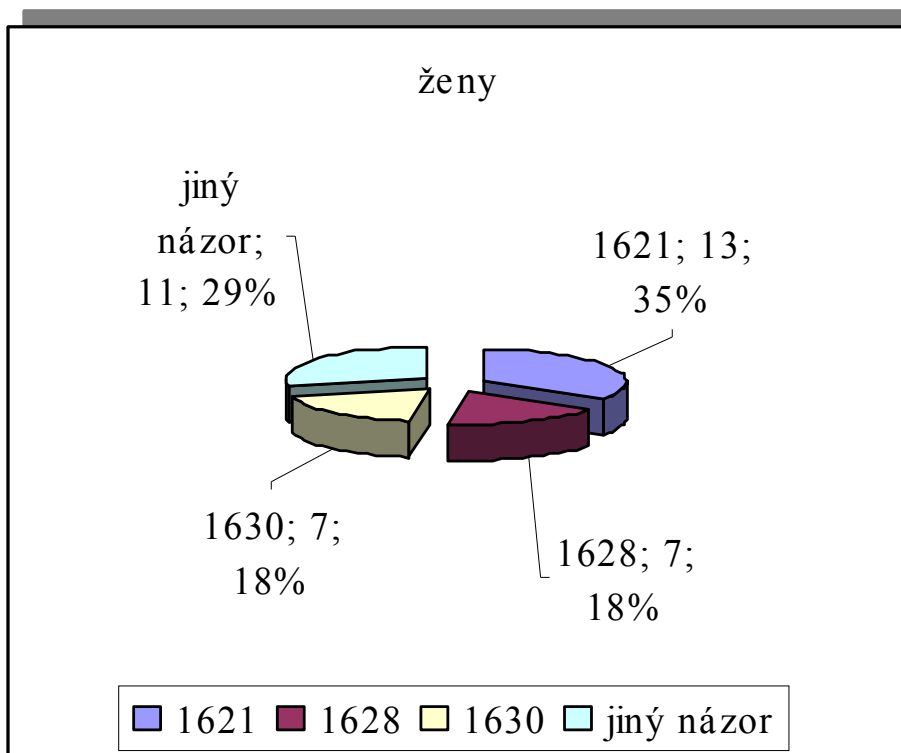
Tabulka 11: Kdy odchází Komenský do exilu?

	1621	1628	1630	Jiný názor	celkem
muži	3	2	5	2	12
ženy	13	7	7	11	38

Graf 21: Kdy odchází Komenský do exilu?

Graf 22: Kdy odchází Komenský do exilu?

Pouze 9 (2 muži, 7 žen) respondentů správně uvedlo, že Komenský odchází do exilu až v r. 1628, tedy po více než sedmi letech nuceného skrývání...

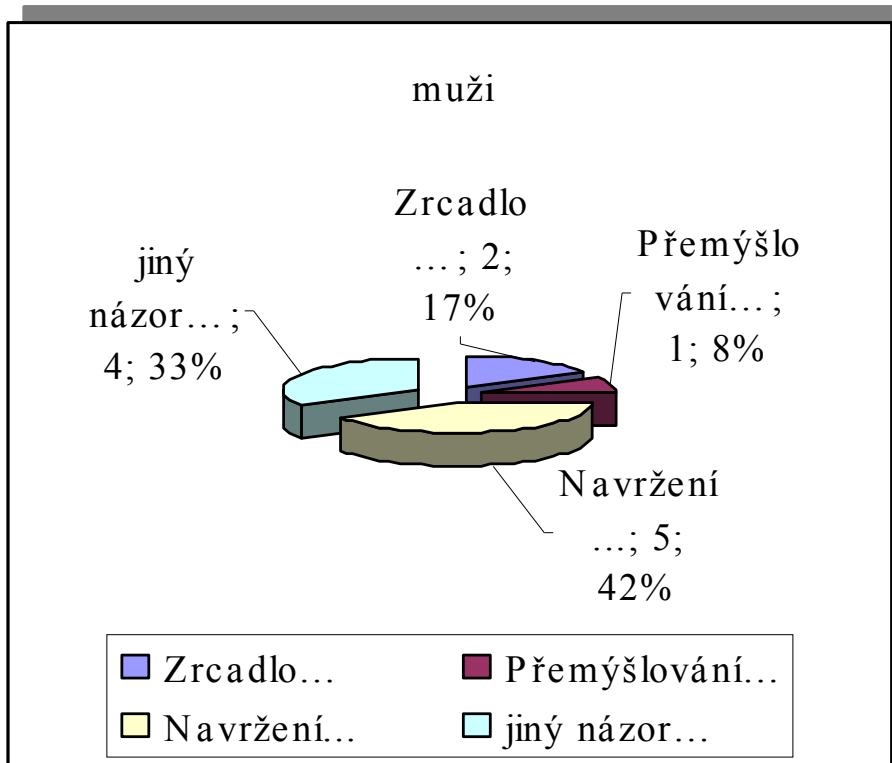
Grafy 23, 24 znázorňují odpovědi na otázku: *Jak se nazývá Komenského nedokončené všenápravné dílo?*

- Zrcadlo dobré vrchnosti
- Přemýšlování o dokonalosti křesťanské
- Navrzení o pravdivém všech s Kristem sjednocení
- jiný názor, uveď jaký

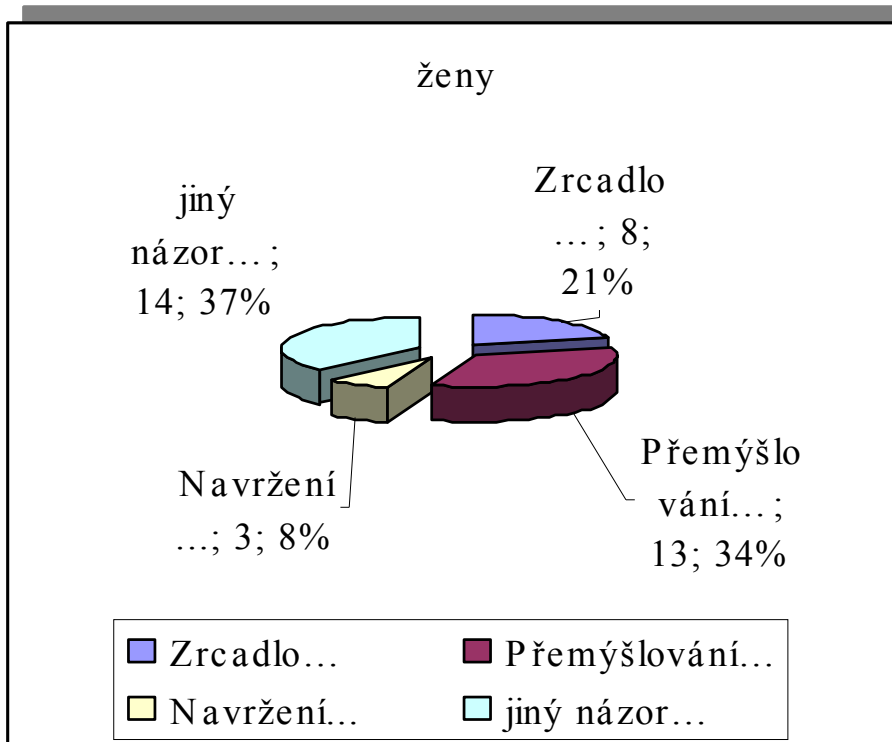
Tabulka 12: Jak se nazývá Komenského nedokončené všenápravné dílo?

	Zrcadlo...	Přemýšlování...	Navrzení...	Jiný názor	celkem
muži	2	1	5	4	12
ženy	8	13	3	14	38

Graf 23: Jak se nazývá Komenského nedokončené všenápravné dílo?

Graf 24: Jak se nazývá Komenského nedokončené všenápravné dílo?

Pouze dva respondenti (ženy) správně uvedli, že nedokončeným všenápravným Komenského dílem je *Obecná porada o nápravě věcí lidských...*, jednalo se o studentky vysoké školy.

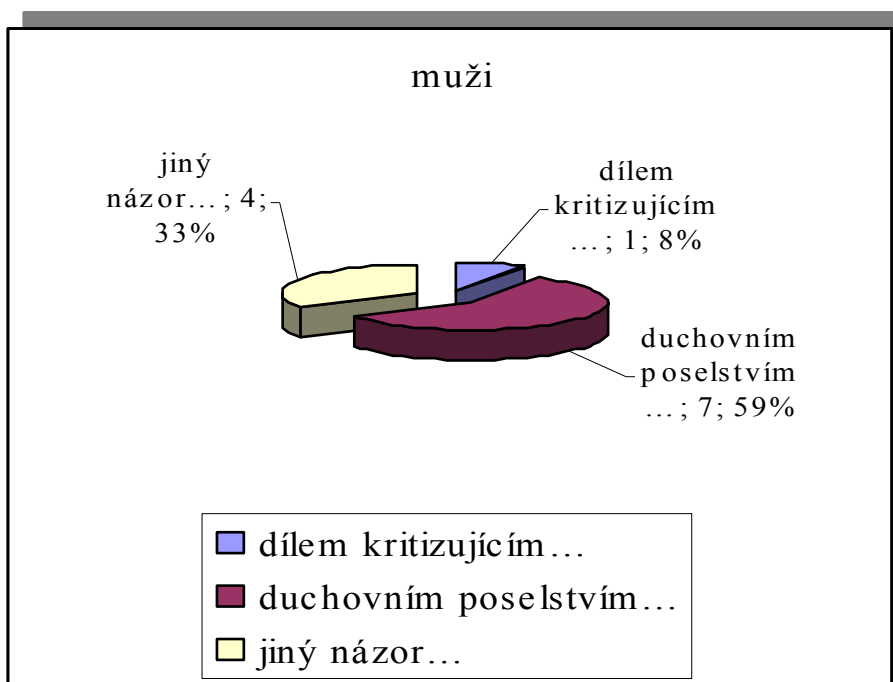
Grafy 25, 26 znázorňují odpovědi na otázku: *Kšaft umírající matky jednoty bratrské byl...*

- a) dílem kritizujícím protireformační politiku habsbursko-papežského bloku
- b) duchovním poselstvím a mravním odkazem (zmírající) jednoty bratrské
- c) jiný názor, uveďte jaký

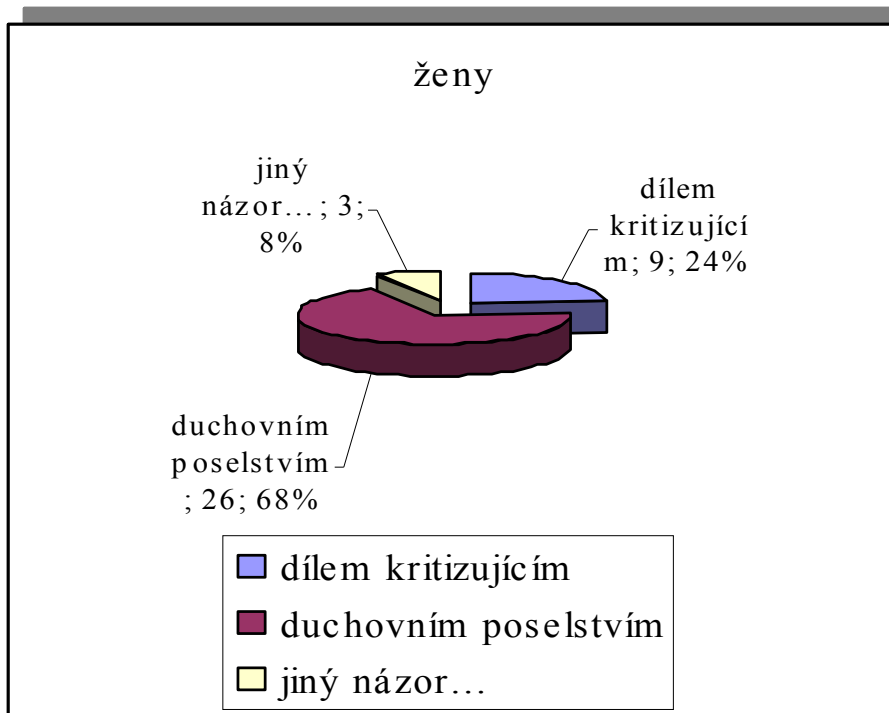
Tabulka 13: Kšaft umírající matky jednoty bratrské byl...

	Dílem kritizujícím...	Duchovním poselstvím...	Jiný názor...	celkem
muži	1	7	4	12
ženy	9	26	3	38

Graf 25: Kšaft umírající matky jednoty bratrské byl...

Graf 26: *Kšaft umírající matky jednoty bratrské byl...*

Výrazný podíl 33 respondentů naopak dokázal vybrat správnou odpověď vztahující se k otázce týkající se obsahu duchovního poselství díla *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské...*

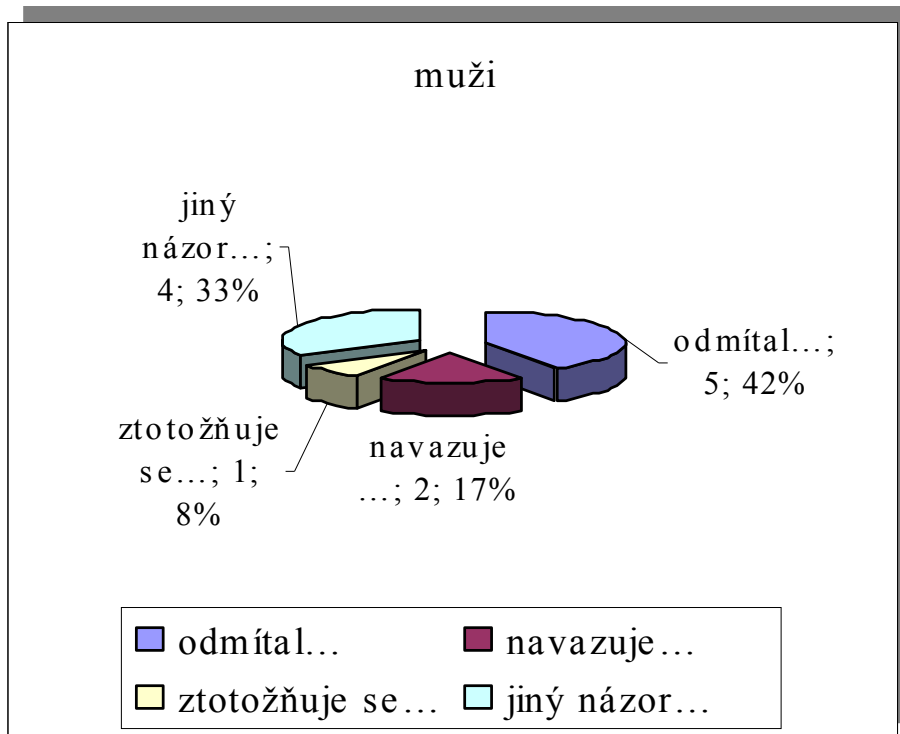
Grafy 27, 28 znázorňují odpovědi na otázku: *Jaký byl vztah Komenského k husitství?*

- a) odmítal revoluční násilí
- b) navazuje na husitství, kterému byl vlastní projekt nápravy světa
- c) ztotožňuje se pouze s některými aspekty husitského učení
- d) jiný názor, uveďte jaký...

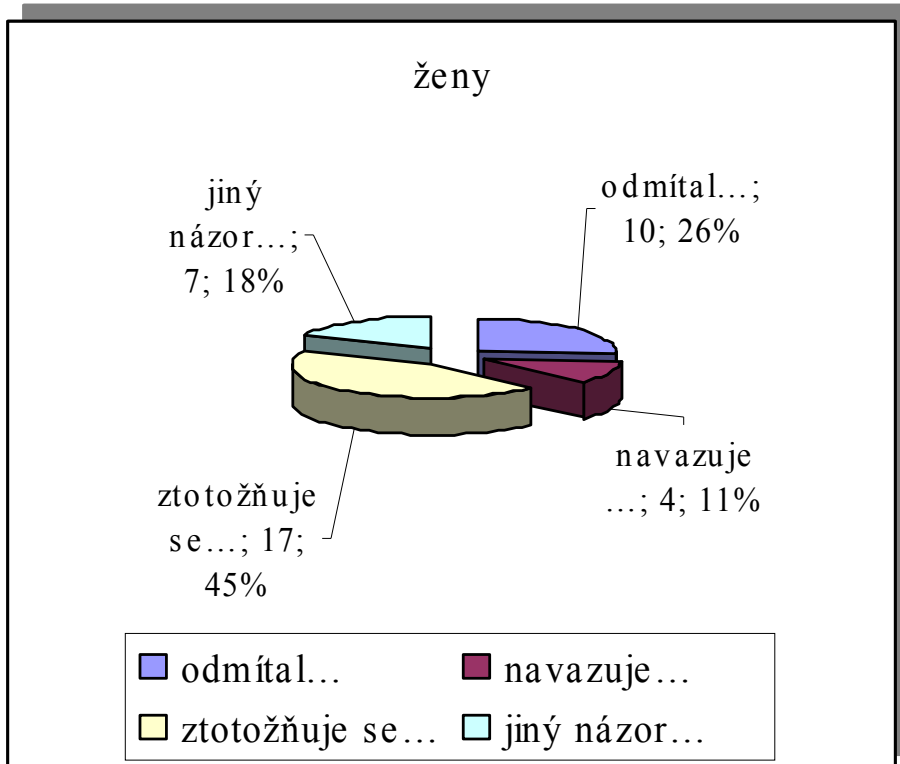
 Tabulka 14: *Jaký byl vztah Komenského k husitství?*

	odmítal...	navazuje...	ztotožňuje...	jiný názor...	celkem
muži	5	2	1	4	12
ženy	10	4	17	7	38

Graf 27: Jaký byl vztah Komenského k husitství?

Graf 28: Jaký byl vztah Komenského k husitství?

Pouze zlomek respondentů konstatoval, tj. 6 (2 muži, 4 ženy), že Komenský svým všenápravným odkazem navazuje na husitství, kterému byl vlastní projekt nápravy světa...

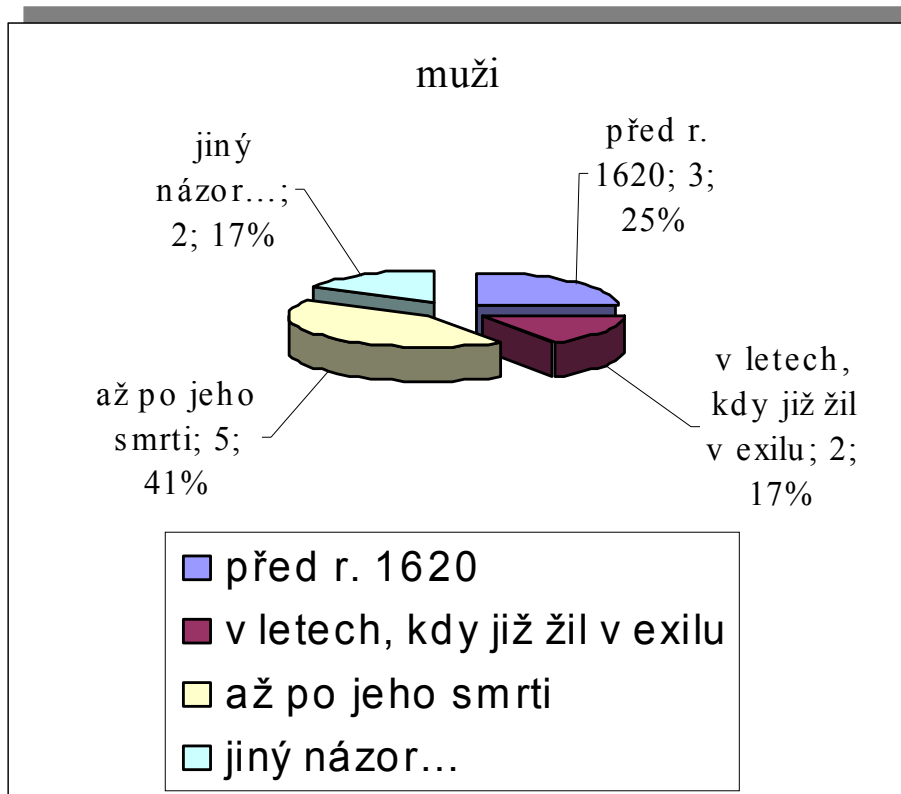
Grafy 29, 30 znázorňují odpovědi na otázku: *Komenského jazyková učebnice (Janua linguarum), byla vydána v zemích koruny české...*

- a) ještě před r. 1620
- b) v letech, kdy již žil Komenský v exilu
- c) až po jeho smrti
- d) jiný názor, uveďte jaký...

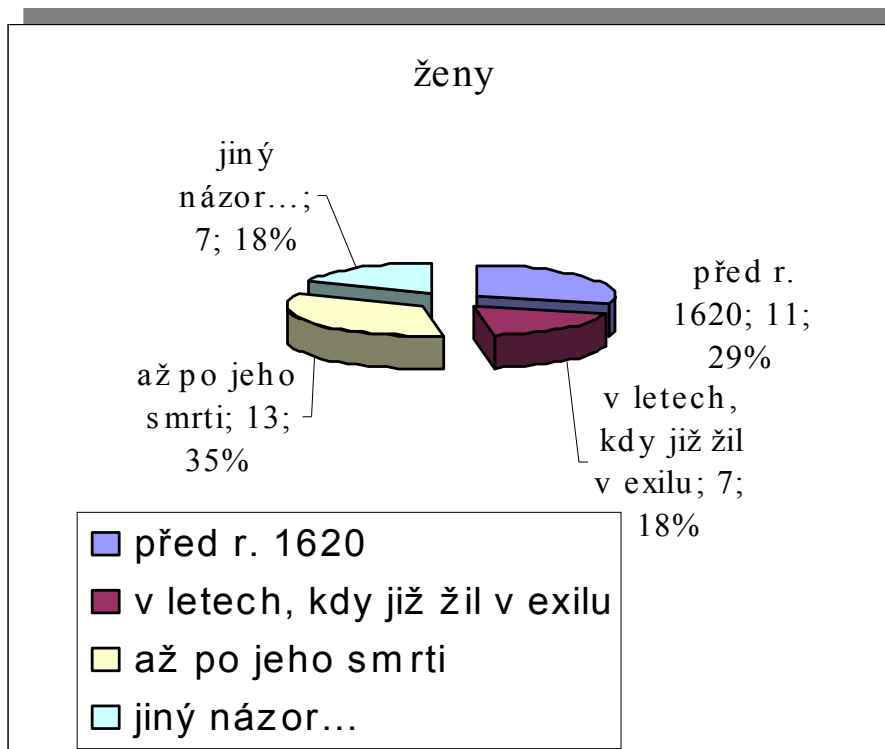
Tabulka 15: Komenského jazyková učebnice (Janua linguarum), byla vydána v zemích koruny české...

	ještě před r. 1620	v letech, kdy již žil v exilu	až po jeho smrti	jiný názor...	celkem
muži	3	2	5	2	12
ženy	1	17	13	7	38

Graf 29: Komenského jazyková učebnice (*Janua linguarum*), byla vydána v zemích koruny české ...

Graf 30: Komenského jazyková učebnice (*Janua linguarum*), byla vydána v zemích koruny české...

Minoritní podíl respondentů 9 (2 muži, 7 žen) dokázal vybrat správnou odpověď na otázku týkající se doby vydání Komenského jazykové učebnice (*Janua linguarum*), která byla (českými jezuiti) vydána v zemích koruny české v r. 1669...

Při interpretaci zjištěných údajů jsem dospěl k následujícím závěrům:

- Zjistil jsem, že o mnohostranné činnosti J.A.Komenského respondenti nemají příliš velké povědomí, kdy pouze 11 respondentů (3muži-25 %, 8 žen-21%) dokázalo uvést výčet alespoň tří činností, kterým se Komenský v průběhu svého života věnoval (většinou: *pedagog, teolog, tvůrce školních učebnic/didaktik či politik*).
- Naopak jsem zaznamenal výrazný podíl respondentů-29 (24 žen-63%; 5 mužů-41%), kteří dokázali správně odpovědět, že místem Komenského studia v r. 1608 byl Přerov.
- Poměrně složitým „oříškem“ byla pro značnou část respondentů znalost obou míst Komenského zahraničních studií. Pouze v 10 případech (3muži-25%; 7 žen-18%) dokázali respondenti určit obě správná města, tedy Herborn i Heidelberg.
- Zaznamenal jsem *minoritní podíl* respondentů (2muži-17%, 7žen-18%), kteří dokázali správně časově zařadit dobu Komenského odchodu do exilu do r. 1628.
- Identifikace nedokončeného, všenápravného Komenského díla byla pro naprostou většinu respondentů úkolem přesahujícím jejich vědomostní rámec, výjimku tvořily pouze 2 dívky (*VŠ a VOŠ vzdělání*), které odpověděly, že tímto nedokončeným, všenápravným dílem byla *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.
- Správnou „orientaci“ z hlediska obsahového poselství *Kšaftu umírající matky jednoty bratrské* prokázal majoritní podíl 33 respondentů. Tito respondenti (26 žen, 7mužů) definovali „Kšaft“ jako duchovní poselství a mravní odkaz umírající jednoty bratrské...
- Zjistil jsem, že otázka vztahu Komenského k husitské reformační tradici obnažila u většiny dotazovaných respondentů hlubokou neznalost této problematiky. Pouze 6 respondentů (2muži-17%, 4 ženy-11%) prokázalo potřebnou míru znalostí a uvedlo, že Komenský svojí všenápravnou filosofií vědomě na husitský reformační odkaz navazuje.

- Minoritní podíl (9) respondentů (7 žen-18%; 2 muži-17%) dokázal správně časově zařadit vydání Komenského jazykové učebnice (*Janua linguarum*) do období, kdy již žil v exilu. Bohužel žádný z respondentů nedokázal např. uvést, že se jedná o nejznámější a nejúspěšnější dílo J.A.Komenského v 17. století (vydané pražskými jezuiti v r.1669).
- Zjistil jsem, že v „povědomí“ většiny dotazovaných respondentů je Komenského přítel Drabík vnímán spíše jako bratrský kněz, který nemá s vizionářskou činností nic společného. Pouze 12 respondentů (2 muži-17%; 10 žen-26%) Drabíka označilo za vizionáře.
- Zaznamenal jsem, že pouze 12 respondentů vykazuje vědomosti vztahující se ke Komenského činnosti publicistické v kontextu jeho důvěrného vztahu k vizionářům a jejich proroctvím.
- Okolnosti Drabíkova tragického konce dokázaly „osvětlit“ pouze dvě respondentky (VŠ, VOŠ vzdělání), které správně napsaly, že Tomáš Drabík byl na konci svého života odsouzen (za svoji vizionářskou činnost) a popraven (v r.1671) pod hradbami bratislavského hradu.
- Okruh otázek (2,3,7,8) vztahujících se k *době pobytu Komenského ve Strážnici* přinesl v odpovědích respondentů střídavé výsledky. Nejlépe byly zodpovězeny otázky (2;7) mapující dobu pobytu Komenského u tety Zuzany Nohálové (45 správných odpovědí) a otázka zjišťující studium Komenského na zdejší bratrské škole (35 správných odpovědí). Podstatně nižší podíl respondentů dokázal zodpovědět otázky (3;8) mapující věk Komenského v době ztráty obou rodičů, (7správných odpovědí) a důvod Komenského odchodu ze Strážnice (9 správných odpovědí).
- Nezaznamenal jsem (až na drobnou výjimku), že by respondenti využili možnosti, tzv. *otevřených otázek*, resp. možnosti sdělit k dané problematice vlastní názor podepřený vlastními vědomostmi, nikoli připravenými variantami *uzavřených otázek* odpovědí.

Výzkumný problém č.1: ve kterém jsem předpokládal, že obyvatelé města Strážnice mají kvalitní znalosti a vědomosti o době pobytu Komenského v jejich městě tedy (na základě analýzy odpovědí na otázky č. 2,3,7,8) nebyl potvrzen (verifikován).

Výzkumný problém č.2: ve kterém jsem předpokládal, že Strážnice jako destinace mající své komeniologické muzeum, přispívá tímto svým kulturním odkazem u svých obyvatel k vytvoření hlubší a košatější roviny poznatků, názorů, postojů, pohledů a hodnocení na tuto významnou a mnohostrannou osobnost, rovněž naplněn, resp. potvrzen (verifikován) nebyl, jak dokládá analýza odpovědí (na otázky č. 1; 4-6; 9-15).

ZÁVĚR

Jak již ze samotného názvu diplomové práce vyplývá, posláním práce je přiblížení a zhodnocení vlivu významných osobností své doby na osobnost všestranného myslitele, reformátora, učitele národů, biskupa Jednoty bratrské, filosofa a politika Jana Amose Komenského. V úvodní části práce jsou vymezena *epistemologická východiska* filosofická, náboženská, historická i terminologická.

Následuje kapitola ve které jsou popsány komeniologické přístupy současné i minulé, komeniologická díla, časopisy a muzea z hlediska jejich historického i současného významu. V kapitole třetí jsem se pokusil nastínit Komenského mládí, podněty, které si prostřednictvím svých učitelů domácích či zahraničních odnášel ze studií. V kapitole č. 4. je demonstrován vliv jeho mecenášů a ochránců, kteří mu poskytovali ochranu v časech před i pobělohorských a podporovali ho finančně či lidsky. Rovněž je zde ilustrován vliv jeho přátel, ale i nepřátel a jiných významných osobností, které formovaly jeho sociální cítění a přístupy. Kapitola pokračuje prostřednictvím zamyšlení se nad vlivem Komenského manželek na jeho životní osudy, ale také nad podněty a problémy, jež pramenily z proroctví významných vizionářů této doby. V této kapitole nejsou rovněž opomenuty ani osudové spory, které provázely Komenského životní cestu a jež měly svůj původ v kritice jeho přátel či nepřátel.

Závěrečná kapitola představuje osobnost Komenského z hlediska jeho všestrannosti. Komenský zde vystupuje jako nesmírně plodný reformační myslitel, výsledkem jehož mnohostranné činnosti, je široké spektrum různorodých zájmů *filosofických, teologických, didaktických, publicistických, dramatických* atd., vyúsťujících v takové myšlenkové bohatství, z něhož čerpáme i v 21. století. Samotný závěr této páté kapitoly je věnován Komenskému z hlediska jeho odkazu *sociální pedagogice*. Snažil jsem se práci zpracovat co nejpřístupněji, tak aby byla pokud možno co nejvíce srozumitelná, přehledně utříděna a podána způsobem, který jak doufám alespoň trochu zaujme.

Cílem diplomové práce bylo zhodnocení vlivů, které formovaly osobnost Komenského z hlediska aspektů *filosofických, teologických, pedagogických, didaktických, politických, sociálních, vychovatelských, ale i dramatických a literárně teoretických*. Pro

tento účel byla zvolena díla předních komeniologů *P.Flosse, J.Kumpery, L.Pány, J.Polišenského, D.Čapkové, B.Říčana, A.Molnára, N.Popelové, ale také M.Ransdorfa*. Analýzou provedeného výzkumu (*dotazník*) byly prověřeny znalosti a vědomosti obyvatel města Strážnice (*jako destinace s komeniologickým muzeem*), vztahující se jednak k době pobytu J.A.Komenského v tomto městě, ale také vědomosti a znalosti předpokládaného širšího rázu, nacházející své „*podhoubí*“ v činnosti komeniologického muzea. Stanovené hypotézy výzkumu nebyly (*bohužel*) potvrzeny.

Na základě provedeného výzkumu (*analýza dotazníku*) jsem dospěl k závěru, že i když respondenti nemají v mnoha případech na mnohostranné dílo J.A.Komenského objektivní a širší pohled, vědomosti a znalosti (*viz. např. vztah Komenského k husitství*), mají o dílu J.A.Komenského alespoň částečné povědomí. Z úst mnohých dotazovaných respondentů jsem (*po naší plodné komunikaci uzavírající dotazníkové šetření*) rovněž slyšel, že si budou muset chybějící znalosti doplnit, protože je tato problematika oslovila i v souvislosti s dnešní dobou, která evokuje v myslích dnešních generací celou řadu otázek souvisejících s myslitelsko vychovatelským odkazem J.A.Komenského.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

[1] AUGUSTA, P. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách do r.1918*. Praha: Libri, 1996.

571 s. 80-85983-06-0.

[2] BAKOŠOVÁ, Z.: *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion, 2008. 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3.

[3] BAUER, J.: *Co v učebnicích dějepisu nebylo*. Brno: Moba, 2005. 222 s.

ISBN 80-243-1997-7.

[3] BUCHTA, F.: *Prorok pádu Habsburgovcov Mikuláš Drabík*. Bratislava: Formát, 2008. 463 s. ISBN 80-9672-298-3.

[4] ČAPKOVÁ, D.: *Myslitelsko vychovatelský odkaz J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1987. 254 s.

[5] ČAPKOVÁ, D.: *Myšlenka lidské aktivity v Komenského pojetí dějin*. Praha: Academia, 1983. 95 s.

[6] ČECHURA, Jaroslav. *Zimní král: aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*.

Praha : Rybka Publishers, 2004. 380 s. ISBN 80-86182-79-7.

[7] DURZOI, G.; ROUSSEL, A.: *Filosofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994.

352 s. 80-85764-07-5.

[8] FARRINGTONOVÁ, K.: Atlas světových říší. Přeložila Jana KRAUSOVÁ.

Bratislava: SPN-Mladé letá, s.r.o., 2004. 191 s. ISBN: 80-10-00302-6.

[9] FLOSS, P.: *Poselství J.A.Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. 165 s. ISBN 80-239-6048-2.

[10] FLOSS, P.: *Proměny vědění*. Praha: Mladá fronta, 1987. 380 s.

[11] FLOSS, P.: *Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. 168 s.

[12] GALANDAUER, Jan; HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. Praha : Panorama, 1986. 397 s.

[13] HELLER, L.; VOCELKA, K. *Soukromý svět Habsburků*. Praha : Plejáda, 2011. 344 s. ISBN 978-80-87374-29-0.

[14] HROCH, M.: *Encyklopedie dějin novověku: 1492-1815*. Praha: Libri, 2005. 415 s. ISBN 80-7277-246-5.

[15] JUVA, V.: *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 2007. 91s. ISBN 978-80-7315-151-5.

[16] JUVA, V.: *Základy pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 118 s. ISBN 80-85931-95-8.

[17] KOLEKTIV AUTORŮ: *Témata-Všeobecný přehled*. Praha: Fragment, 2007. 471 s. ISBN 978-80-253-0530-0.

[18] KOLEKTIV AUTORŮ: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.

[19] KOLEKTIV AUTORŮ: *Kronika českých zemí*. Praha: Fortuna Print, 1999. 904 s. ISBN 80-86144-33-X.

[20] KOŽÍK, F.: *Bolestný a hrdinský život J.A.Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960. 155 s.

[21] KOMENSKÝ, J., A.: *Dvojí poselství k českému národu*. Praha: Vyšehrad, 1970. 109 s.

[22] KOMENSKÝ, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, svazek I. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. ISBN 80-205-0226-2.

[23] KOMENSKÝ, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, svazek II. Praha: Svoboda, 1992. 500 s. ISBN 80-205-0227-0.

[24] KOMENSKÝ, J., A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, svazek III. Praha: Svoboda, 1992. 594 s. ISBN 80-205-0228-0.

[25] KOMENSKÝ, J., A.: *Vybrané spisy J.A.Komenského*, svazek VI. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 544 s.

[26] KOPECKÝ, J.; PATOČKA, J.; KYRÁŠEK, J.: *J.A.Komenský-Nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 272 s.

[27] KRECKER, M.: *Beiträge zur Geschichte der Vorschulerziehung*. Berlin: Volk und Wissen, 1977. 272 s.

[28] KUMPERA, J.: *Poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992. 372 s. ISBN 80-85498-03-0.

[29] KURDYBACHA, L.: *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1957. 274 s.

[30] LORDKIPANIDZE, O.D.: *Jan Amos Komenský*. Přeložila Eva SCHMIDTOVÁ. Praha: SPN, 1972. 334

[31] MOLNÁR, A.: *Na rozhraní věků*, Praha: Kalich, 2007. 416 s. ISBN 978-80-7017-076-2

[32] MOLNÁR, A.; REJCHRTOVÁ, N.: *J. A. Komenský o sobě*. Praha : Odeon, 1989.

[33] NEFF, V.: *Filosofický slovník*. Praha: Mladá fronta, 1993. 440 s. ISBN 80-204-0383-3.

[34] NESVADBA, P.: *Slovník základních pojmů z filosofie*. Praha: Fortuna, 1999. 149 s. ISBN 80-7168-627-1.

[35] OLŠOVSKÝ, J.: *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Praha: Academia, 2005. 261 s. ISBN 80-200-1266-4.

[36] PÁNA, L.: *Komenského teologická politika*. Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, 2011. 198 s. ISBN 978-80-89391-13-4.

[37] PLESKOT, J.: *Fulnecké intermezzo Jana Amose Komenského*. Ostrava: Profil, 1970. 188 s.

[38] POLIŠENSKÝ, J.; PAŘÍZEK, V.: *J.A.Komenský a jeho odkaz dnešku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 178 s.

[39] POPELOVÁ, J.: *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 459 s.

[40] RANSDORF, M.: *Muž velké touhy. Komenský proti proudu dějin*. Praha: Laguna, 1995. 121 s. ISBN 80-85952-03-3.

[41] ROUSSET-BOELLE, C.: *Klíč k náboženství*. Přeložila Šárka BELISOVÁ. Praha: Albatros, 2006. 158 s. ISBN 80-00-01679-6.

[42] ŘÍČAN, R.: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. 147 s.

[43] VYSKOČIL, F.: *Kapitoly o jeho předcích, rodičích, příbuzných a místě narození*. Brno: Blok, 1990. 151 s. ISBN 80-7029-040-4.

[44] VASILČUK, A.: *Neznámé emoce*. Přeložili Věroslav HUDEC a Dana RATKOVSKÁ. Brno: Era, 2006. 607 s. ISBN 80-7366-042-3.

[45] WOLF, J.: *J.A.Komenský-Osobnost dneška*. Praha: Unitaria, 1992. 62 s.

Internetové zdroje:

[1] Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod [online]. 2014 [cit. 2014-03-09]
Dostupné z WWW: <http://www.mjakub.cz/index.php?idm=158>

[2] Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku [online]. 2008
[cit. 2013-09-01] Dostupné z WWW: <http://komeniologie.flu.cas.cz/acta.php>

[3] Městské muzeum Strážnice [online]. 2008 [cit. 2013-09-02] Dostupné z WWW:
<http://muzeum-straznice.webnode.cz/clanky-z-historie/pomnik-j-a-komenskeho/>

[4] Adresář muzeí a galerií [online]. 2014 [cit. 2014-03-09] Dostupné z WWW:
http://www.cz-museums.cz/adresar/olomoucky-kraj/prerov/prerov/muzeum-komenskeho-v-prerove-prispevkova-organizace#cinnost_muzea

[5] Wikipedie otevřená encyklopedie [online]. 2013 [cit. 2013-08-02] Dostupná z WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Jana_Amose_Komensk%C3%A9ho

[6] Wikipedie otevřená encyklopedie [online]. 2013 [cit. 2013-09-01] Dostupná z WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Komensk%C3%A9ho_v_P%C5%99erov%C4%9B

[7] Wikipedie otevřená encyklopedie [online]. 2014 [cit. 2013-09-05] Dostupná z WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Pam%C3%A1tn%C3%ADk_Jana_Amose_Komensk%C3%A9ho_ve_Fulneku

[8] Wikipedie otevřená encyklopedie [online]. 2013 [cit. 2013-09-04] Dostupná z WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedagogick%C3%A9_muzeum_Jana_Amose_Komensk%C3%A9ho_v_Praze

[9] Wikipedie otevřená encyklopedie [online]. 2013 [cit. 2013-09-03] Dostupná z WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Muzeum_J._A._Komensk%C3%A9ho_v_Naardenu

SEZNAM PŘÍLOH

Připravuji diplomovou práci na téma „*Významné osobnosti v životě J.A.Komenského*“ a zpracovávám dotazník, který má za úkol v návaznosti na teoretickou část diplomové práce zjistit názory obyvatel města *Strážnice* na vybrané otázky vztahující se k osobě a odkazu *Jana Amose Komenského*. Dotazník je anonymní, výsledky výzkumu budou použity k studijním a vědeckým účelům.

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

Datum vyplnění dotazníku:.....

povolání:.....

věk:.....let

vzdělání:.....

Odpovědi, které se nejvíce přibližují skutečnosti prosím zakroužkujte, popř. uveďte svůj názor, tj. jiný názor...

1. *Věnoval se J.A.Komenský některým z níže uvedených profesí/činností?*

- a) politik
- b) publicista
- c) dramatik
- d) jiný názor, uveďte jaký

2. *Ve kterých letech bydlel/žil u své tety ve Strážnici?*

- a) 1592-1593
- b) 1610-1611
- c) 1604-1605
- d) jiný názor (uved'te konkrétně)

3. *Kolik bylo Komenskému let, když ztratil oba rodiče?*

- a) 8
- b) 10
- c) 12
- d) jiný názor (uved'te jaký)

4. *Komenského přítel Mikuláš Drabík byl...*

- a) učitelem
- b) knězem
- c) autorem proroctví ...
- d) jiný názor (uved'te jaký)

5. *Důvěřoval Komenský vizionářům a jejich proroctvím?*

- a) ne
- b) ano, překládal a šířil proroctví svojí publicistickou činností
- c) jiný názor (uved'te jaký)

6.. *Jakým způsobem zemřel Komenského přítel Mikuláš Drabík?*

- a) byl upálen
- b) zemřel ve vězení
- c) jiný názor (uved'te jaký)

7. *Studoval Komenský ve Strážnici na zdejší bratrské škole?*

- a) ano
- b) ne
- c) jiný názor (uved'te jaký)

8. *Jaký byl důvod Komenského odchodu ze Strážnice?*

- a) vrátil se ke svým poručíkům do Nivnice
- b) odešel na studie do Přerova
- c) teta se strýcem přišli o majetek...
- d) jiný názor (uved'te jaký)

9. *Na které škole začíná Komenský v r. 1608 studovat?*

- a) Marburg
- b) Herborn
- c) Přerov
- d) jiný názor (uved'te jaký)

10. Na kterých zahraničních školách Komenský studoval?

- a) Herborn a Marburg
- b) Brémy
- c) Heidelberg
- d) jiný názor (uved'te jaký)

11. Kdy odchází Komenský do exilu?

- a) 1621
- b) 1628
- c) 1630
- d) jiný názor (uved'te jaký)

12. Jak se nazývá Komenského nedokončené všenápravné dílo?

- a) Zrcadlo dobré vrchnosti
- b) Přemýšlování o dokonalosti křesťanské
- c) Navržení o pravdivém všech s Kristem sjednocení
- d) jiný názor (uved'te jaký)

13. *Kšaft umírající matky jednoty bratrské byl...*

- a) dílem kritizujícím protireformační politiku habsbursko-papežského bloku
- b) duchovním poselstvím a mravním odkazem (zmírající) jednoty bratrské
- c) jiný názor (uved'te jaký)

14. *Jaký byl vztah Komenského k husitství?*

- a) odmítal revoluční násilí
- b) navazuje na husitství, kterému byl vlastní projekt nápravy světa
- c) ztotožňuje se pouze s některými aspekty husitského učení
- d) jiný názor (uved'te jaký)

15. *Komenského jazyková učebnice latinského jazyka (Janua linguarum) byla vydána v zemích koruny české...*

- a) ještě před r. 1620
- b) v letech, kdy již žil Komenský v exilu
- c) až po jeho smrti
- d) jiný názor (uved'te jaký)